

96

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΖΗΣΙΟΥ

Καθηγητοῦ

Προέδρου τοῦ Κεντρικοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Συλλόγου

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

(Ἐκδίδεται ὑπὲρ τοῦ ταμείου περιθάλψεως
λειτουργῶν τῆς Μέσης Ἑκπαιδεύσεως)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Α. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ

ΕΝ ΟΔΩ ΛΕΚΑ ΣΤΟΑΙ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ

1915

KONSTANTINOS T. ZHIOY

Photography and Printing, Constantinople, 1890

ΔΙΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Εκδόσεις του Ελληνικού Εθνικού
Εκδοτικού Οργανισμού

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΕΚΔΟΣΗ
ΑΤΗ 232

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ

1890

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἰδρύνοντες κατὰ τὸν παρελθόντα Δεκέμβριον οἱ ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ διδάσκαλοι τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως τὸν **Κεντρικὸν Ἐκπαιδευτικὸν Σύλλογον**, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ — ἀφορῶντος εἰς τὴν ἐνίσχυσιν μάλιστα τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς κατὰ τὰς πατρικοὺς παραδόσεις καὶ εἰς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης τὴν προαγωγὴν — μέσον πρῶτον ἀνεγράψαμεν τὰς διαλέξεις. Τοιαύτας, αἵτινες ἔργον ἔχουσι τὴν περὶ τι, εἰς τὴν ἐπιστήμην ἀναφερόμενον, διατριβήν, τέσσαρες τῶν ἐταίρων¹ πρὸς τὸ ἀθροώτατον συρρέον φιλομαθὲς ἀκροατήριον ἐποίησαν, ἱκανοὶ δὲ τῶν συναδέλφων ἐδήλωσαν ὅτι θέλουσιν ὁμιλήσῃ κατὰ τὸ ἐπόμενον (1915—1916) ἔτος, ὅπως καὶ τοῦ Πανεπιστημίου καθηγηταὶ σοφοὶ καὶ ἄλλοι ὑπερέχοντες ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν γραμμάτων.

Πρὸ τούτων δὲ τῶν διαλέξεων ἐκρίθη καλόν, εἰς σύλλογον συνελθόντες ἡμεῖς οἱ νῦν διδάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος, νὰ τελέσωμεν μνημόσυνον ἐκείνων, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλευούσης Ἑλλάδος, ὥς ὁ Προμηθεὺς ἐν τῷ νάρθηκι, ἐνέκλεισαν καὶ αὐτοὶ καὶ διεφύλαξαν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Γένους ἄσβεστον τὸ ἱερόν πῦρ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, αἵτινα μεγαλόφωνα πάντοτε — πλὴν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ, τοῦ ὑψηλοῦ — τὴν ἀνθρωπίνην ὑπερφηανίαν, τὴν φιλοπατρίαν, τὴν ἐλευθερίαν ἐκήρυξαν.

Ὡς πρεσβύτατος γενεῇ τῶν συναδέλφων εἶχον ἐγὼ ἀναλάβῃ νὰ εἴπω περὶ αὐτῶν, ἐδίσταζον δ' ἕνεκα τῶν δεινῶν καιρῶν, ἐν οἷς φαίνεται χειμαζομένη ἡ πατρίς. Ἀλλ' ἡ πρὸς ἡμᾶς τοὺς διδασκάλους τῆς Ἑλληνίδος νεότητος — ἔσχον περινοίαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος μαρτυροῦσα — περὶ τῆς πατρίου γῆς καὶ τῆς πατρίου θρησκείας ἐγκύκλιος τοῦ ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργοῦ Κον Χ Βοζίκη ἐπώτρυνέ με περὶ ἐκείνων νὰ διαλεχθῶ, οἵτινες τούτων δὴ, τῆς πατρίδος καὶ τῆς θρη-

¹ Οἱ κ. Ε. Καλιάφας, Χ. Σκαλιστσῆνος, Ἰάκ. Δραγάτσης καὶ Ν. Λούδαρης.

Τμήμα Δ'.

Ἐγκύκλιος

Μέση Ἐκπαίδευσις
Γυμναστικὴ καὶ σκοποβολία

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ. κ. προϊδταμένους τῶν σχολείων
τῆς μέθης ἐκπαιδεύσεως.

Ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ κεντρικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συλλόγου καὶ καθηγητοῦ ἐν τῷ ἐνταῦθα Ε' γυμνασίῳ κ. **Κωνστ. Ζησίου** ἐξεδόθη βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον «Διδάσκαλοι τοῦ Γένους», πραγματευόμενον περὶ τῶν διδασκάλων τοῦ γένους καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς παιδαγωγικῆς αὐτῶν μεθόδου, ἣτις ἐσκόπει καὶ τὴν διδασκαλίαν μὲν σαφῶν καὶ βεβαίων γνώσεων, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ὅμως τὴν συντήρησιν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ γένους ἀκοιμήτου τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν πατριὸν θρησκείαν καὶ τοῦ πόθου τῆς ἀπελευθερώσεως. Τὸ βιβλίον τοῦτο, οὗτινος τὴν χρησιμότητα κρίνομεν περιττὸν νὰ ἐξάρωμεν, συνιστῶμεν ἐκθύμως εἰς ὑμᾶς κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον τὸ ἀντίτιμον αὐτοῦ προορίζεται διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ταμείου περιθάλψεως τῶν συναδέλφων ὑμῶν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 12 Ἰουνίου 1915.

Ὁ Ὑπουργὸς
Χ. Κ. ΒΟΖΙΚΗΣ

Ν. Δ. Τσιριμῶκος

Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ἀγγελίας.

«Τὸ βιβλίον, τυπούμενον εἰς 2000 ἀντιτύπων δαπάνῃ τοῦ γραψαντος, πωλεῖται ὑπὲρ τοῦ κατὰ τὸ καταστατικὸν τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ταμείου περιθάλψεως συναδέλφων».*

* Καταστατικὸν τοῦ Κεντρικοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συλλόγου ἀρθρον 31ον. «Τὸ Συμβούλιον... ἐρίξει τὰ μέσα πρὸς περιθάλψιν τῶν ἀνικάνων καταστάσεων καὶ τῶν εὐκογενεῶν τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων ἢ ἀτυχησάντων συναδέλφων».

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΖΗΣΙΟΥ

Καθηγητοῦ

Προέδρου τοῦ Κεντρικοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Συλλόγου

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

(Ἐκδίδεται ὑπὲρ τοῦ ταμείου περιθάλψεως
λειτουργῶν τῆς Μέσης Ἑκπαιδεύσεως)

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΤΣ

ΑΓΜ. 928

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Α. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ

ΕΝ ΟΔΩΙ ΛΕΚΑ ΣΤΟΛΙ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ

1915

σκείας, τὴν σωτηρίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον παντὸς τοῦ βίου αὐτῶν ἔργον ἔθεντο.

Τὴν διάλεξίν μου ἐκείνην, ἐν πλείστοις ἀνεπτυγμένην, δημοσιεύω ἐνταῦθα.

Ὁ τι δὲ λέγω περὶ αὐτῶν δὲν εἶναι μελέτης μακροῦς πραγματεία περὶ τῆς σοφίας ἐκείνων, καθ' ὅσον εἰς τὰς κλασικὰς γλώσσας ἀφορᾷ, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς ἄλλας, περὶ ἃς διέτριβον καὶ ἐδίδασκον, ἐπισήμας. Περὶ τούτων λέγομεν ἐλάχιστά τινα, ἐν προοιμίῳ δὲ ἐνταῦθα ὅτι ἡ περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μάθησις αὐτῶν κρατίστη ἦτο, ὥστε οὐδαμοῦ, ἐξ ὧν εἰς τὸν πεζὸν ἢ τὸν ποιητικὸν ἔγραψαν λόγον, νὰ ὑποφαίνηται τὸ κατάπονον καὶ θεματογραφικόν, ἀλλ' ὥς ποταμοῦ βαθυρροῦ ἀέναα κρυστάλλινα ῥεῖθρα πανταχοῦ νὰ εἶναι κατάδηλον τὸ ἡρεμαῖον, ὅπερ φαινήνῃ κρηπίδα τῆς γνώσεως τὸ ἀσφαλὲς ἔχει. Ἐκ τούτου δικαίως πινδαρική φῶδὴ ὠνομάσθη Μάρκου τοῦ Μουσούρου ἡ φῶδὴ εἰς Πλάτωνα, δικαίως Λαόνικος ὁ Χαλκοκοινδύλης θουκυδίδειον ὕψος ἔχων νομίζεται, δικαίως ἐθαύμαζον τοῦ Λάμπρου Φωτιάδου τὰνακρεόντεια, τὰ ἡρωελεγεῖα καὶ τὰλλα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, δικαίως ἐπαινοῦμεν τὴν ὑπὸ τοῦ Δούκα εἰς τὴν ἁπτικὴν τῶν πεζογράφων παράφρασιν τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, δικαιοῦτα δὲ κρίνομεν τὰ ἐγκώμια τὰ παντοδαπά, ὅσα περὶ Γεωργίου τοῦ Πλήθωνος εἶπον πνεύματα ὑπέροχα ἀπὸ Βησσαρίωνος μέχρι τοῦ μεγίστου μετὰ τὸν Δάντην Ἰταλοῦ ποιητοῦ Λεοπάρδη τοῦ μεταφράσαντος τὸν θρῆνον τοῦ Πλήθωνος εἰς τὴν μοναχὴν καὶ δέσποιναν κυρίαν Ὑπομονήν.

Πνεύματα ἄδρα ὑπὸ ἀμφιλαφοῦς ἐκοσμοῦντο παιδείας, καὶ ὑπομνήσκουσι πολλοὶ αὐτῶν τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους, τοὺς Ἰωνας φυσιολόγους, τοὺς πυθαγορείους, τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ τοὺς σοφοὺς τῶν χρόνων τῶν βυζαντιακῶν Λέοντα τὸν φιλόσοφον, Θεόδωρον τὸν Μελιτηνιώτην, Νικηφόρον τὸν Βλεμμύδην. Διότι, ὅπως ἐκεῖνοι, καὶ οὗτοι οὐ μόνον περὶ τοὺς συγγραφεῖς καὶ τὴν φιλοσοφίαν διέτριβον, ἀλλὰ καὶ μαθηματικὰ καὶ γεωγραφικὰ καὶ ἀστρονομικὰ καὶ φυσικὰ συνέγραψαν ἀπὸ Γεωργίου τοῦ Πλήθωνος μέχρι Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρους, μέχρι τοῦ Βάμβα, μέχρι τοῦ Κούμα.

Οὔτε δὲ περὶ τὰς παιδαγωγικὰς θεωρίας αὐτῶν θὰ καταπονηθῶμεν· διότι ἱκανοὶ ἐξ ἐκείνων καὶ περὶ τοιούτων συνέγραψαν. Ἀλλὰ μόνον τοῦτο θὰ ἐπιδείξωμεν τῆς παιδαγωγικῆς αὐτῶν μεθόδου,

δι σκοπὸν ἀδιάτρεπτον εἶχε νὰ διδάξῃ τὴν νεότητα τὰρχαῖα Ἑλληνικὰ γράμματα, φέγγος σελαγίζον ἐν πάσῃ παιδεύσει ἀνθρωπιστικῇ, καὶ ἄλλα χρήσιμα παιδεύματα, δεύτερον νὰ ἐμφυτεύσῃ ταῦτα ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν νέων ἀσφαλῶς καὶ τρίτον μὲ τὸ αἷμα αὐτῶν ἀρδεύοντες καὶ μὲ τὴν εὐδοσίαν τῆς ἀγιοτάτης προῆς των νὰ ἐκθρέψωσιν ἐν τῇ νεότητι ἀγλαοὺς καὶ γλυκεῖς καρποὺς τὴν εὐσέβειαν πρὸς τὸν Θεὸν τῆς ὀρθοδοξίας, τὴν στοργὴν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ δαταπρᾶντον τὴν ἐνέργειαν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους.

Πραγματευόμεθα δ' ἐνταῦθα μόνον περὶ τῶν διδασκάντων ἄλλους τῶν Ἑλλήνων καὶ τούτων οὐ μόνον περὶ τῶν ἐξόχως εἰς παντοίαν σοφίαν διακριθέντων ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν σεμνοτάτων ἐκείνων τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς μυσταγωγῶν, οἵτινες—μετριωτέρας παιδείσεως—ἐδίδαξαν τοὺς Σουλιώτας, τοὺς Ψαριανούς, τὸν Νικόλαον Σκουφᾶν, τὸν Λιᾶκον, ὧν διδασκάλων τινὲς οὐ μόνον κήρυκες τῆς ἀνθρωπίνης, τῆς Ἑλληνικῆς, ὑπερηφανίας ἐγένοντο ἀλλὰ καὶ μάρτυρες ἀπέθανον ὑπὲρ αὐτῆς, ὅμοιοι μὲ φύλακα φάρου, ὅστις, καὶ ἂν ἡ λαΐλαψ μαινομένη ἀνασπᾷ καὶ τοὺς θάμνους τῆς ἀκτῆς καὶ ἂν κεραυνῶν χάλαζα πλήττῃ τὸν πύργον τοῦ φάρου, ἐκεῖνος προβαίνων ἀνάπτει αὐτὸν ἀπτόητος, τὸν θώρακα φορῶν τὸν ἀλεξι-κακὸν τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς φιλανθρωπίας.

Ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τῶν περὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Πόλεως χρόνων, ἐν τῷ λόγῳ δὲ περὶ ἐκείνων, ὡς ἐν Ἑθνικῇ τινι Πινακοθήκῃ, παραβάλλωμεν τὰς περισέμνους εἰκόνας τινῶν ἐξ αὐτῶν ἀπὸ Γεωργίου τοῦ Πλήθωνος τοῦ διδάξαντος Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον καὶ πιθανῶς Μιχαὴλ τὸν Ῥάλλην ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν μεγαλομαρτύρων τοῦ Γένους, μέχρι τῆς Αἰκατερίνης Χατζῆ Γεωργίου τῆς ἐν Γραισιόστῃ τῆς Μακεδονίας διδασκαλίσσης ὑπὸ τῶν Βουλγάρων πυρακτωθείσης.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΧΡΗΣΙΜΑ

Ματθ. Παρανίκα. Σχεδιάσμα κτλ. (1867).

Κ. Σάθα. Νεοελληνική Φιλολογία (1868).

J. Chassiotis. *L' instruction publique chez les Grecs depuis la prise de Constantinople par les Turcs jusqu' a nos jours* (1881).

Δ. Θερετιανοῦ. Ἀδαμάντιος Κοραΐς.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς ἀφρικανικῆς αἶρει ὑπερνέφελον τὸ ἀνάστημά του ὁ Νότος. Μὲ τῆς στυγνῆς μοχθηρίας τὴν μάστιγα βραδύζων τὸν πόντον ἐγείρει τὰ κύματα πελώρια εἰς δρόμον σφοδρὸν πρὸς βορρᾶν. Ῥαγδαῖα ἐκ τῆς μάστιγος τοῦ δεσπότη διαπλέουσι τὸ Λιβυκὸν Πέλαγος καὶ τὸ Κρητικὸν καὶ πλήττουσι μαινόμενα τὰ παράλια τῆς νοτίου Πελοποννήσου. Κατέβαναν καὶ εἰς ἐρείπια ἐσώρευσαν τῆς Μεθώνης τὰ τεῖχη, ἀλλὰ τοῦ Ταινάρου οἱ βράχοι σιδήρεοι, ἐπὶ χιλιετηρίδας τυπτόμενοι, ἀφθαρτοὶ αἶρονται πρὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Πόντου.

Ἐκεῖ τάνθρώπινα, ἐνταῦθα τὰ θεῖα ἔργα.

ὦ ! τάνθρώπινα ἔργα, τὰ ἐφήμερα.

Ἴδου ὁ Ἀχιλλεύς. Ὑπὸ θεᾶς ἐγεννήθη μητρός, ἥτις εἰς ἀμβροσίαν ἔλθουν αὐτόν, ἔν ἄθανατον καταστήσῃ. Ἀνέδραμε πελώριος, ἔλαμπεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ σέλας φωτὸς καὶ ἡ φωνή του κεραυνία ἀντήχει εἰς τὰς δειράδας τῆς Ἰδῆς. Τρόμος ἦτο ὅλης τῆς Ἀσίας. Τὴν θεῖαν, διὰ τὴν μητέρα, καταγωγὴν αὐτοῦ δεικνύει, ὅτε καὶ δικαίως ὀργιζόμενος δὲν ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς στρατιᾶς, ὅτε καὶ μηνίων πέμπει εἰς σωτηρίαν τῶν κινδυνεύόντων Ἑλλήνων τὴν στρατιὰν αὐτοῦ, ὅτε, ἐν ᾧ προλέγει αὐτῷ ἡ μήτηρ ὅτι θ' ἀποθάνῃ, ἂν φονεύσῃ τὸν Ἑκτορα, αὐτὸς ἀποκρίνεται,

κείσομ', ἐπεὶ κε θάνω· νῦν δὲ κλέος ἐσθλὸν ἀροίμην,

ὅτε ἐκ τῶν λαφύρων τῆς Ὑποπλακίας Θήβης ἐξέλεξε δι' ἑαυτὸν οὐχὶ χρυσᾶ ἐκπώματα καὶ χρυσοὺς κρατήρας, ἀλλὰ λύραν, πρὸς ἣν τῶν ἡρώων ᾄδει τοὺς ἄθλους καὶ ὅτε συμπαθῶς φέρεται πρὸς τὸν Πρίαμον καὶ ἀποδίδει εἰς ἐκεῖνον τὸν Ἑκτορα πρὸς ταφὴν.

Ἄλλ' ἦτο θνητοῦ πατρός, καὶ τοῦτο ἴσως δηλοῖ τὸ μυθευόμενον ὅτι, ὅτ' ἐδάπτειzen αὐτὸν εἰς τῆς ἀθανασίας τὰ νάματα ἡ μήτηρ, ἡ ἐτέρα πτέρνα αὐτοῦ δὲν ἐβράχῃ, θύρα οὕτω γενομένη πρὸς

τὸν θάνατον δι' αὐτόν. Καὶ ἀπέθανεν ὑπὸ τὸ τόξευμα δειλοῦ παρ-
θενοπίπου ὁ ἡμίθεος.

Καὶ δικαίως εἶπεν ὁ Πίνδαρος ¹ «ἐφήμεροι πάντες· σκιά θναρ
ὁ ἄνθρωπος».

Ἄλλ' ἰδὲ τὴν ἄχραντον θείαν οὐσίαν. Ἐδιώχθη ἐκ τοῦρα-
νοῦ ὑπὸ τοῦ Διὸς κρατερῶς μηνίοντος ὁ Ἀπόλλων, ἐν ἀνθρώπου
σχήματι ἀνὰ τὴν γῆν ἐπλανήθη καὶ ἐδόσκησε χυδαίου ἀνδρός, τοῦ
Λαιομέδοντος, τὰς ἀγέλας. Ἄν εἶχεν ὀφθαλμοὺς ὁ παχὺς τὸν νοῦν
Ἀσιάτης ἐκεῖνος, θὰ ἔβλεπεν ὑπὸ τὸν ποιμένα τὸν θεόν, ὅστις μετὰ
μικρὸν πάλιν εἰς τοὺς αἰθέρας ἀνελθὼν καταλάμπει τὸ σύμπαν μὲ
τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ τὰς ἀδαμαντῖνας μαρμαρυγὰς καὶ μεταξὺ τῶν
θεῶν, — τῶν δυνάμεων τοῦ σύμπαντος — κρούει τὴν ἐναρμόνιον λύ-
ραν τῆς χάριτος καὶ τῆς εὐμουσίας.

Καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, οὐχὶ ἐν τῷ μύθῳ, ἀνθρωπίνης οὐσίας ἐγένοντο
ἡ Σεμίραμις, Ῥαμεσῆς ὁ μέγας, οἱ ποιηταί, οἱ τεχνῖται τῆς Περσίας,
τῆς Φοινίκης, τῆς Αἰγύπτου, ὧν τὰ ἔργ' ἀπέθανον μετ' αὐτῶν ἢ ἄση-
μα διὰ τὸν πολιτισμὸν κεῖνται, ἀλλ' ὁ Δαυὶδ, ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ
Πλάτων, ὁ Περικλῆς, ὁ Ἀλέξανδρος, Ἀνθέμιος ὁ Τραλιανός, Ῥω-
μανὸς ὁ μελωδός, ὁ Σαίξπηρ, ὁ Γκαίτε ἐκ θείας στίλβοντες αἴγλης
συμπάρεδροι κἀθηναι ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τῆς ἀθανασίας.

Ἀνθρώπινα ἔργα ἐγένοντο τὰ κράτη τᾶσιατικά, τὸ δυτικὸν ῥω-
μαϊκὸν κράτος, ἡ φραγκικὴ αὐτοκρατορία Καρόλου τοῦ μεγάλου, ἡ
Βενετία. Διεσκορπίσθησαν εἰς ἀνεμοφόρητον τοῦ κύματος ἄχνην.
Ἄλλ' ἰδοὺ ἄφθαρτα καὶ αἰώνια ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμός, ἀνέσπε-
ρος ἥλιος τῆς οἰκουμένης, τὸ Βυζάντιον ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ τούτου
καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ προμαχοῦν κατὰ τῆς ἀγροίκου καὶ θηριώ-
δους Ἀσίας καὶ τῆς ἀγροικοτέρας καὶ θηριωδεστερας Εὐρώπης.

Ἰδοὺ ἄφθαρτον καὶ αἰώνιον τὸ Ἑλληνικόν. Εἰς χρόνους πα-
λαιστοτάτους κατέλαβον πλεῖστον αὐτῆς λαοὶ ἀσιατικοὶ Φοίνικες,
Κᾶρες, Αἰγύπτιοι, ἀλλ' ἐξεδιώχθησαν οἱ βέβηλοι ἐκ τῆς ἱερᾶς γῆς·
μέχρι Σαλαμῖνος κατεπόντισαν αὐτὴν αἱ στρατιαὶ τοῦ Ξέρξου, ἀλλὰ
παλιρρόθιον τὸ κύμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἐκάλυψε
τοῦ Ἰφάσιος τὰς ὄχθας ἐν τῇ Ἰνδικῇ. Εἰς χρόνους ὑστέρους παν-
τοῖοι σκαιοὶ καὶ ἄγριοι λαοὶ Γότθοι, Σλαῦοι, Νορμαννοὶ ἐκ τῆς Εὐ-

¹ Πινδ. Πυθ. 8, 135.

ρώπης, ἐκ τῆς Ἀσίας Πέρσαι οἱ Σασανίδαι, Ἄραβες, τὰ παντοδαπὰ ταταρομογγολικά φύλλα τῶν Οὐννων, τῶν Ἀδάρων, τῶν σελδσουκιδῶν Τούρκων, τῶν Μπολγγάρων ἐπέδραμον τὴν μητέρα Ἑλλάδα γῆν, ἀλλ' αὕτη ἄσειστος ἔστη κατὰ πάντων καὶ ἐπεκράτησεν αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς ψυχῆς ἀγομένη. Ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς ψυχῆς, ἣτις ἔσωσεν αὐτὴν καὶ ὅτε ἐπνίγετο εἰς τὸν ὠκεανὸν τῆς δουλείας τῆς Ῥώμης καὶ ὅτε ἡ κατάρρα τοῦ χριστιανισμοῦ, αἱ Σταυροφορίαι, ἐπῆλθον κατ' αὐτῆς. Ἀλλ' ὅτε τέλος ἡ Δ' Σταυροφορία — τῆς ἱστορίας τὸ ἀνάθεμα διὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους — προσέβαλεν αὐτὴν, τότε τοῦ ἔργου τῶν Φραγκοῖταλῶν τούτων συμπράκτορες ἐλθόντες οἱ ὁσμανίδαι Τούρκοι κατέβαλον πάλιν ἡμᾶς.

Ἀλλὰ μόνον τὸ κράτος ἡμῶν κατέβαλον τὸ πολιτικόν, οὐχὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Γένους. Αὕτη δὲν κατεβλήθη· διότι ὁ ἀδάμας, καὶ ἂν μετὰ βορβόρου δυσώδους συμφύρεται καὶ ἂν εἰς τὸ αἷμα τὸ σεσηπὸς τῶν χοίρων, δὲν μαιίνεται, δὲν θαμβοῦται, ἀλλὰ πάλιν εἰς κρυσταλλίνην πλυνόμενος πηγὴν στίλβει ὡς τὸ ἄστρον τῆς αὐγῆς εἰς ὄρμον βασιλίσσης ἢ ἐπὶ τοῦ στεφάνου ἀγίας εἰκόνας. Καὶ τὸ Γένος ἡμῶν, ἂν ἔπεσεν εἰς τὴν βδελυμίαν τῆς ὁσμανικῆς δουλείας, ἐξήγαγεν αὐτὸ ἀμιάντον ἡ Ἑθνικὴ ψυχὴ. Λάμπει τιμῆν καὶ ἀγλαόν, διότι ἐθαπτίσθη εἰς τὰ δαμαντόρρυτα νάματα τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας.

Τὸ Βυζάντιον — παμμέγιστον αἰρόμενον ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ διὰ τοὺς σοφοὺς καὶ ἀνδρείους βασιλεῖς αὐτοῦ, διὰ τοὺς περικλεεῖς στρατηλάτας, διὰ τοὺς συνετοὺς πολιτικούς, διὰ τοὺς εἰς τὴν φιλοσοφίαν, εἰς τὰς ἄλλας σπουδὰς, εἰς τὴν ποίησιν, εἰς τὴν τέχνην χάριν τοῦ πολιτισμοῦ ἐργασθέντας ἀδρᾶς διανοίας ἀνδρας, — ἄσειστον, κράτος ἔχον ἐπὶ τῆς πλείστης γῆς θὰ διέμενε μέχρι νῦν, ἂν πλείονα φροντίδα περὶ καθολικῆς παιδείας τῶν πολιτῶν ἤθελε λάβῃ. Δυστυχῶς γινώμαι ἀνελλήνιστοι Ῥωμαῖκαὶ καὶ Ἀσιατικαὶ ἐν αὐτῷ ἐπεκράτησαν, καὶ παρὰ τὰς μορφὰς τὰς ὑπερέχουσ ἐν τοῖς γράμμασι Χρυσοστόμου τινός, Προκοπίου, Φωτίου, Ψελλοῦ, Ἀννης τῆς Κομνηνῆς ἔχομεν ὄχλον ἀπαιδευτῶν, ὧν τινες, οἱ πάροικοι καὶ οἱ προσκαθήμενοι, ἦσαν κατὰ βαρβαρικὰ νόμιμα ἐν δούλου μοίρᾳ.

Ἀλλ', ὅπως ὁ θάνατος, καὶ ἡ δουλεία ἅπαντας ὁμοίους καθιστᾷ. Μετὰ τὴν κατάκτησιν λοιπὸν τὴν ὁσμανικὴν, οἱ τοῦ Γένους ὑπερέχοντες σκεφθέντες εὗρον ὅτι τῶν κυριωτάτων τῆς ὑποδουλώσεως

αἰτίων ἦτο ἡ μετρία τῶν Ἑλλήνων παιδευσίς, ὅτι δὲ ἡ ἀπελευ-
θέρωσις ἡ πολιτικὴ, ἦν πάντες ἐπόθουν, εἶναι μὲν ἀνάγκη εἰς
τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τὴν χριστιανικὴν νὰ στηριχθῇ, ἀλλ' αὕτη δὲν
εἶναι δυνατόν νὰ μένῃ κραταιῶς ἀσφαλῆς, ἂν μὴ ἐρείδεται ἐπὶ τῆς
ἐθνικῆς παιδείας.

Καὶ ἦτο ἡ παιδείσις τὸ μόνον ἀγαθόν, ὅπερ δὲν ἐφοβεῖτο ὁ
δουλεύων Ἕλλην ὅτι ἡδύνατο ν' ἀφαιρέσῃ ὁ κατακτητὴς. Διότι ὁ
περιβαλλόμενος σήμερον ὑπὸ τιμῶν, ὁ γραμματεὺς τῶν Θυρῶν, ὁ
διερμηνεὺς τοῦ στόλου, ὁ κραταιὸς τῆς Βλαχομπογδανίας ἡγεμὼν,
αὔριον ἐκαρτομεῖτο· ἐπλούτουν διὰ τῆς ἀγρύπνου καὶ τιμίας ἐργα-
σίας τῶν Ἑλλήνων πολλοί· δοῦλοι δυστυχεῖς ! σπόγγοι κορεσθέντες
ὑδατος ἐστίφοντο ὑπὸ τῶν δεσποτῶν, καὶ κατάξηροι ἀπερρίπτοντο
εἰς τινα γωνίαν· καὶ τὸ κάλλος δὲ τῆς νεότητος καὶ ἡ ἀκμὴ τοῦ
σώματος εἰς κίνδυνον ἦτο. Μόνη λοιπὸν ἡ παιδεία βεβαία καὶ ἀκί-
δυνος ἔμενε κτῆσις· ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη ἀληθὴς καὶ ἄνοσος ἀπόλαυσις,
ὅπως κατὰ πάντα τὸν ἀνθρώπινον βίον, καὶ τότε ἦτο. Καὶ ὥρμησαν
εἰς τὴν ἐκ τῆς παιδείσεως εὐδαιμονίαν. Διότι ἐνεθυμούντο ὅτι ἐν
ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις ἐν ὅσῳ μὲν ἡ νεότης ἤκουε τοὺς λόγους τῆς
συνέσεως, «εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν καταβαίνων ὑπὸ τὰς ἱεράς ἐλαίας
θὰ τρέξῃς μὲ καλὰμην ἐστεφανωμένος λευκὴν μετὰ σῶφρονος ἡλι-
κιώτου, ἐκ σμίλακος εὐωδιάζων καὶ ἀπραγμοσύνης καὶ λεύκης φυλλο-
βολούσης κατὰ τοῦ ἔαρος τὴν ὥραν, ὅταν ἡ πλάτανος πρὸς
τὴν πετελέαν ψιθυρίζῃ», ¹ τότε αἱ ἰσοστέφανοι Ἀθηναί, τὸ δαιμόνιον
ποτλίεθρον, ἐγένοντο αἰοιδίμοι, τὸ καύχημα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους,
εἰς αἰσχίνην δὲ κατήντησαν τῆς Ἑλλάδος, ὅτ' ἐξεύγνυντο εἰς τὸ
πολιτικὸν ἄρμα τοῦ αἰσχροῦ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ κέρδος πολιτευμέ-
νου Ἀλκιβιάδου, ὅτε εἰς πότους ἐρρίπτοντο κτηνώδεις, λήρους δὲ καὶ
φληναφίας ἐκάλουν τὰς φιλοσοφικὰς ζητήσεις τοῦ Λυκείου καὶ τῆς
Ἀκαδημείας καὶ τοῦ Ὁδείου τὰς ὑψηλὰς ἐκ τῆς ποιήσεως καὶ
τῆς μουσικῆς ἀπολαύσεις ² καὶ συνέχαιρον—οἱ τὸν Παρθενῶνα

¹ Ἀριστοφ. Νεφ. 1005 κςξ.

² Ἀλέξιδος Ἀσωτοδιδάσκαλος (ἀπόσπασμα 25).

Τί ταῦτα ληρεῖς, φληναφῶν ἄνω κάτω
Λύκειον, Ἀκαδήμειαν, Ὁδείου πύλας,
λήρους σοφιστῶν ; οὐδὲ ἐν τούτων καλόν.
Πίνω μὲν, ἐμπίνω μὲν.

παραδώσαντες εἰς κατοικίαν τῇ Δημητρίῳ, ἔν' ἀσελγαίνῃ ἐν αὐτῇ ὑπὸ τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς τὸ ἄγαλμα—διότι ἐδιώχθησαν οἱ φιλόσοφοι ἐκ τῆς Ἀττικῆς¹.

Ἔστω λοιπὸν εὐλογημένον τὸ ὄνομα τῶν ἰδρυσάντων τὰ πρῶτα σχολεῖα διὰ τὴν νεότητά τῆς πατρίδος καὶ ὑπὲρ πάντας τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχου Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, ὅστις καθίδρυσε τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν, ἀστέρα καθοδηγήσαντα τὴν δουλεύουσαν πατρίδα εἰς τῆς σωτηρίας τὸν λιμένα.

Ἄν δὲ εἰς τὴν παιδείαν ἔστρεψαν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὥς εἰς σανίδα ἐλπίδος κατὰ τὸ πολιτικὸν ναυάγιον τοῦ ἔθνους, πρὸς τοῦτο διδασκάλους παρεσκεύασαν πρῶτον μὲ πᾶσαν κεκοσμημένους ἀρετὴν χρηστοὺς, φιλοτίμους, εὐσεβεῖς, φιλοπάτριδας, τῆς πενίας καταφρονητὰς καὶ τῶν ἀπὸ τῶν τυράννων κινδύνων, παρὰδειγμα γιγνομένων διὰ τοῦ ἰδίου βίου πρὸς τοὺς μαθητεύοντας παρ' αὐτοῖς. Διότι σφωτάτῃ μὲν εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ «μ' ὅποιον δασκαλον καθήσῃς, τέτοια γράμματα θὰ μάθῃς», σφῶς δὲ εἶπον καὶ οἱ παλαιοὶ². «ἂν ἔχῃ τις ἐστραμμένην τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Καλλίαν, φιλοπότῃν θὰ καταστήσῃ αὐτὸν ὁ Καλλίας· ἂν εἰς τὸν Ἰσμηνίαν, θὰ καταστῇ αὐλητής· αὐθάδης, ἂν εἰς τὸν Ἀλκιδιάδην· μάγειρος, ἂν εἰς τὸν Κρωδύλον· δεινὸς περὶ τὴν ῥητορικὴν, ἂν εἰς τὸν Δημοσθένη· στρατηγικός, ἂν εἰς τὸν Ἐπαμεινώνδαν· ἂν εἰς τὸν Ἀγησίλαον, μεγαλόφρων· χρηστός, ἂν εἰς τὸν Φωκίωνα· δίκαιος, ἂν εἰς τὸν Ἀριστείδην· ἂν εἰς τὸν Σωκράτη, θὰ καταστῇ σφός».

Σοφοὶ λοιπὸν, συνετοὶ καὶ χρηστοὶ διδάσκαλοι ἐζητήθησαν καὶ

Τύρβαζε· γαστρός οὐδὲν ἥριον
ἀρεταί, πρεσβεῖαί τε καὶ στρατηγίαι
κόμποι κενοὶ φοβοῦσιν ἀντ' ὄνειράτων.
ἔξεις δ' ὅς' ἂν φάγῃς τε καὶ πῖψῃς μόνα,
σποδὸς δὲ τᾶλλα, Περικλῆς, Κόδρος, Κίμων.

¹ Ἀλέξιδος Ἰππεύς (ἀπόσπ. 94).

Τοῦτ' ἐστὶν Ἀκαδημία· τοῦτο Ἐνακράτης·
Πόλλ' ἀγαθὰ δοῖεν θεοὶ Δημητρίῳ
καὶ τοῖς νομοθέταις, διότι τοὺς τάς τῶν λόγων,
ὡς φασί, δυνάμεις παραδιδόντας τοῖς νέοις
ἐς κόρακας ἔρρειν φασὶν ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

² Ἀλλιανὸς II. Ιστ. Δ, 16.

·τοιούτοι εὐτυχῶς δὲν ἐνέλειπον ἐκ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Διότι ἤδη, μετὰ τὸν σκοτεινὸν ἐν πᾶσι μεσαίωνα τῆς εἰκονομαχίας, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοφίλου καὶ Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ, ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν ἤρξατο ἐν τῷ Βυζαντίῳ, ἥτις εἰς ἀκμὴν ἔλθοῦσα ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων μετελαμπαδεύθη κατὰ μικρὸν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἄγροικον δυτικὴν Εὐρώπην, ἔνθα ἐν Ἰταλίᾳ μὲν πρῶτον, ὕστερον δὲ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκεῖ χώραις Ἕλληνες σοφοί, ὁ Βαρλαάμ πρῶτον καὶ ὁ Λεόντιος Πιλάτος, μετ' αὐτοὺς δ' ἄλλοι πολλοὶ ἤρμηνευσαν τὸν Ὅμηρον, τὸν Σοφοκλέα καὶ τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς καὶ ἐδίδαξαν τὴν φιλοσοφίαν τῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν ἀντὶ τοῦ ἐκ τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἐμπειρισμοῦ προσελθόντος σχολαστικισμοῦ. Ἐκ τούτου δὲ ὁ σκαῖος καὶ ταπεινὸς σκοτισμὸς (obscurismus) ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς, ἀγλαόθρονος δὲ ἀναξ· ὁ ἀνθρωπισμὸς (humanismus) ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν λαῶν τῆς Δύσεως κατέστη ¹.

Τούτων τῶν εὐρείαν παιδείαν πεπαιδευμένων Ἑλλήνων οἱ πλείστοι, πρὶν ἀπέλθωσιν εἰς Ἰταλίαν, εἶχον διδάξῃ καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γῇ. Ἀλλὰ τούτων τινὲς μὲν ἐπανήλθον εἰς τὴν πατρίδα, ἐδίδαξαν καὶ ἐτελεύτησαν ἐν αὐτῇ, ἄλλοι δέ τινες, ἔνθεοι καὶ οὗτοι ὥς ὁ Πλήθων, τοὺς ὑπερασπίσαντας τότε τὴν Πόλιν, τὴν Μονεμβασίαν, τὰ Καλάβρυτα καὶ ἄλλους τόπους ἐνέπνευσαν τὴν γνώμην περὶ πλείονος νὰ ποιῶνται τῆς ζωῆς τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, τῆς διανοίας αὐτῶν τὸ φέγγος μόνον ἐν τῇ γῇ ἡμῶν κατασκεδάσαντες εἰς τὸ Γένος πρὸ τῆς δουλείας καὶ μετ' αὐτὴν. Καὶ τοιοῦτοι ἐγένοντο πλὴν ἄλλων δύο παρὰ τὸν Πλήθωνα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων ὑπέροχοι καὶ παμμέγιστοι καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἡμετέρου Γένους, Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός καὶ Γεννάδιος ὁ Σχολάριος.

Τῆς φαεινῆς ταύτης τριάδος τὰς περισέμνους εἰκόνας ἰδοὺ ἐνταῦθα ἀναρτῶμεν ἐν τῇ *Ἑθνικῇ Πινακοθήκῃ*.

¹ Τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀγάπη καὶ ὁ θαυμασμὸς τῶν σοφῶν τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὥστε πολλοὶ καὶ τὰ ὀνόματ' αὐτῶν ἐξελλήνισαν. Οὕτως ὁ Ρεῦχλινος ἐγένετο *Καπνίωv*, ὁ Geert Geerts *Ἑρσασμος*, ὁ Holzmänn *Εὐλάνδρος*, ὁ μέγας Boileau Despreau ὑπεγράψετο εἰς τὰ θαυμάσια ποιήματ' αὐτοῦ *Υδροπότης Δειμώνιος*, ὁ δ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως κράτιστος συναρχηγὸς τοῦ Λουθήρου ὡς *Μελάγχθων* εἶναι γινώσκουσιν, ἀγνωστομένου ὅμως τοῦ γερμανικοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Schwarzerd, καὶ ἄλλοι πολλοί.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΜΙΣΤΟΣ ΠΛΗΘΩΝ

Μήτηρ Ἑλλάς, ὅταν βλέπω σε ἀγέρωχον καὶ ἄμα γλυκεῖαν ὑπὸ ἀνόμων κριτῶν εἰς τὸν σταυρὸν ἐλκομένην, πῶς μοῦ ὑπενθυμίζεις τὸν θεάνθρωπον, τῆς γῆς τὸν κύριον καὶ τῶν οὐρανῶν, ὅπως ἐλκόμενον εἰς σταυρὸν εἰκόνισεν αὐτὸν ἐν Μονεμβασίᾳ ὁ ἄγνωστος καλλιτέχνης. Τὸ σῶμά του τὸ εὐγενές, μὲ τὴν στάσιν τὴν σεμνήν, τὸ εὐρὺ ἁρμονικῶς πρὸς τὸ ὕψος, ψευθεῖ πορφύρα περιβάλλεται μετὰ ψευδοχρῶσων παρυφῶν καὶ θαλίνων οὐχὶ τιμίων λίθων. Καὶ ἀνέχεται τὴν ὕδριν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης καὶ τὰς χεῖρας, δεδεμένας διὰ σχοινίου, αἶρει ὀλίγον, δεικνύων ὅτι πλὴν τῶν μαστιγώσεων καὶ τῶν ἐμπτυσμῶν καὶ τοῦτο ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομένει. Τὴν καστανὴν κόμην του, τὴν ἀπαλὴν, τὴν ὁμαλῶς πίπτουσαν ἐπὶ τῶν ὤμων, ὁ ἀκάνθινος σφίγγει στέφανος, καὶ σταγόνες αἵματος χραίνουσι τὸ ἥρεμον μέτωπον καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ὠχρὸν ἀλλὰ λειὸν καὶ ὁμαλόν, ὥς ἡ θεία τῆς ψυχῆς του γαλήνη. Κλίνει τὴν κεφαλὴν, θεὸς αὐτός, εἰς τὰ θεῖα βουλευμάτα καὶ οἱ μεγάλοι μέλανες ὀφθαλμοὶ του, μὲ τὸ βλέμμα αὐτῶν τὸ ἡμερον καὶ ἀσφαλές, τὴν προδεδουλευμένην μαρτυροῦσιν ὑπερτάτην ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος θυσίαν.

Καὶ σύ, ὅπως ἐκεῖνος, τὸν κόσμον τοῦτον ἠγάπησας, νὰ ζῇ ἐλεύθερος ἐδίδαξας, εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ τὸν θεοειδῆ, περὶ τῆς σαρκὸς μόνον τῆς ζωώδους βουλευόμενον, πτέρυγας ἐδώρησας λευκάς· καὶ εἰς τὰς χώρας ἐπέταξε τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ὑψηλοῦ, καὶ τοῦ ἄγνωστου καλοῦ τὸ συναίσθημα εἰς αὐτὸν ἐνεφύσησας. Καὶ ὁ κόσμος οὗτος χολὴν καὶ ὄξος τὴν γλυκύθυμον ἐπότισε, μὲ στέφανον ἀκάνθινον ἔσχισε τὸ μέτωπόν σου τὸ ὑψηλὸν καὶ ἐπὶ σταυροῦ σ' ἐκάρφωσεν ὁ κατάρατος. Ἀλλὰ γαληνιαία ἀνέβης εἰς αὐτόν· ἐγνώριζες ἡ ἀθάνατος ὅτι ὅν θ' ἀποθάνης. Τὸ κράτος σου μόνον ἀπέθανε τὸ πολιτικόν, ὁ δὲ πνευματικὸς σου βίος τῆς ἀνθρωπότητος· ἐγένετο τὸ λυκαυγές. Διότι σὺ αὐτὴν, σκαιὰν καὶ ἄγροικον, ἐν

σκότῃ κειμένην ταπεινήν, ἄνευ τέχνης μεγάλης, ἄνευ φιλολογίας ἐναρμονίου, ἄνευ φιλοσοφίας ὑψηλῆς, ἐπαίδευσας, ἀδαμαντίνας δέσμας ἀνεσπέρου αἴγλης πρὸς αὐτὴν ἐκπέμψασα, τὴν χαρίεντα πολιτισμὸν σου καὶ τούτου κήρυκας τοὺς υἱοὺς σου τοὺς σοφοὺς καὶ βαθυγνώμονας.

Σεμνὴ χορεία πνευμάτων ὑπερόχων, ἄνδρες σοφίας παντοδαπῆς, Ἕλληνες τῆς δεκάτης πέμπτης ἐκανονταετηρίδος περὶ τὸν βωμὸν τῶν Μουσῶν ὕμνον ἀρρήτου ἁρμονίας ᾄδουσιν, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς, Μᾶρκος ὁ Ἐφέσου, ὁ Βησσαρίων, Γεώργιος ὁ Σχολάριος, οἱ Χαλκοκονδύλαι, ὁ Μουσοῦρος, Γαζῆς ὁ Θεόδωρος· ἱεροφάντης δέ, τῆς θυσίας ἐξάρχων καὶ τοῦ ἅσματος, ὁ ἀργυροκόμης εἶναι καὶ χιονοπώγων, θεῖαν περιβεβλημένος, ὡς ὁ Ταῦγετος μεγαλειότητα, Γεώργιος ὁ Πλήθων.

Ποῦ ὁ περιδαξὸς ἐγεννήθη ἀνὴρ ; ἐν Βυζαντίῳ ἢ ἐν Μυστρᾷ ; Παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου τὰς εὐόσμους ἐκ τῶν θακίνθων καὶ τῆς ῥοδῆς καὶ τῆς ἰόχρου θαλάσσης ἠνδρώθη πλησίον τῶν μεγάλων τῆς φιλολογίας παιδευθεὶς καὶ τῆς φιλοσοφίας διδασκάλων, ἀλλὰ μὲ ὕδωρ τοῦ Εὐρώτα βεβαίως ἐλούσθη γεννηθεὶς καὶ ὑπὸ τὰς πορτοκαλλέας καὶ κατὰ τοὺς ἀκηράτους λειμῶνας τῶν τοῦ Ταῦγέτου πλευρῶν ἐπλανήθη, περὶ ἀρετῶν καὶ τὰς περὶ θεοῦ φυσικὰς ἀποδείξεις μελετῶν ἢ τὴν μονωδίαν ἐπὶ τῇ αἰοδίμῳ δεσποίνῃ Ὑπομονῇ καὶ τὰς πρὸς Βησσαρίωνα φιλοσοφικὰς ἐπιστολάς γράφων ἢ τὰ περὶ νόμων καὶ πολιτείας καὶ τῆς ἐκ τούτων εὐδαιμονίας τῶν ἀνθρώπων ἐρευνῶν.

Καὶ ἐγένετο διὰ τῆς μελέτης τῶν πλατωνικῶν καὶ τῆς ἐπισκοπήσεως τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς οὕτως εἰς σοφίαν μέγας, ὥστε πάντες ἀπὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ μέχρι σήμερον θειότατον καλοῦσι τὸν ἄνδρα, ἀντάξιον τοῦ Πλωτίνου καὶ Πρόκλου τῶν νεοπλατωνικῶν. Ὁ Βησσαρίων δὲ περὶ αὐτοῦ εἶπε· «μετὰ Πλάτωνα (ἐξηρήσθω δὲ λόγου Ἀριστοτέλης) σοφώτερον οὐκ ἔφυσεν ἢ Ἑλλάς» καὶ ἐν ἐπιγράμματι περὶ αὐτοῦ λέγει ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ θεοειδῶν ἀνδρῶν, οὓς ἐγέννησεν ἢ Ἑλλάς, ὁ Γεμιστὸς παραλλάσσει ὅσον ὁ ἥλιος τῶν ἁσטרῶν. Νέος Σωκράτης καὶ Νέος Πλάτων τότε, ἐν Φλωρεντίᾳ διδάσκων, ὠνομάσθη, πρὸ ἑβδομήκοντα δὲ ἀκόμη ἐτῶν ὁ ποιητὴς τοῦ Ἑρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς, ὁ μέγας Ἰταλὸς Λεοπάρδης, ἐν τῇ προλόγῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ μεταφρασθείσης μονωδίας «ἐπὶ τῇ

ἀοιδίμῳ δεσποίνῃ Ὑπομονῇ» λέγει : «ὁ Γεμιστὸς ἐγένετο ἐκ τῶν μεγαλοφροσύνων καὶ παραδοξοτάτων ἀνδρῶν τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος..... Συνέγραψε πάμπολλα ἔργα ἱστορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ μετὰ τηλικαύτης ἐμβριθείας, ὑγιoῦς κρίσεως, γλαφυρότητος περὶ τὸν λόγον καὶ περὶ τὴν φράσιν λεπτότητος, ὥστε ὁ διεξερχόμενος νῦν τὰς ἀπαραμίλλους ἐκείνας συγγραφὰς θέλει ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ Γεμιστὸς κατὰ τοῦτο μόνον ἀπολείπεται τῶν μεγάλων Ἑλλήνων συγγραφέων, ὅτι δὲν ἤκμασεν ἐπὶ τῶν εὐκλεῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος χρόνων».

Καὶ ἡμεῖς δὲ γράφοντες πρὸ δέκα ἐτῶν τὴν εἰκόνα τοῦ εἰς τὸ Ἑθνικὸν Πάνθεον τῶν Πατρίων (Τὰ Πάτρια, ἔτος Β' ἀρ. 22) ἐλέγομεν περὶ αὐτοῦ : «Φιλοπονώτατος, ἑκατὸν ἔτη ἕνεκα τῆς χρηστότητος τοῦ βίου ζήσας, συνέγραψε πάμπολλα καὶ περιφανῆ συγγράμματα. Βραχυλόγος ἦτο ἐν τῇ μετ' ἄλλων ἀναστροφῇ, σεβούμενος σοφιστικῆς φλυαρίας· ἀλλ' ἦτο μελετηρότατος καὶ ἐρευνητικώτατος. Τούτων δὲ καρπὸς αἱ μεγάλαι γινώμαι αὐτοῦ αἱ σοφώταται εἰς τὰ ἔργ' αὐτοῦ τὰ ἱστορικὰ, τὰ γεωγραφικὰ, τὰ φυσικὰ, τὰ μαθηματικὰ, τὰστρονομικὰ.

Ἄλλ' ἡ διάνοια αὐτοῦ ἡ γενναία ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ κατεδείχθη, ὁδηγήσασα διὰ τῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς κόσμους ὑψηλοὺς τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καλοῦ, κατακεραυνώσασα δ' ἀπὸ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ φιλοσοφικῆς καθέδρας τὸν σχολαστικισμόν. Ἀναμορφωτῆς δὲ πολιτικὸς συνέγραψε τὸ πολυθρύλητον σύγγραμμα «περὶ νόμων καὶ πολιτείας ἀρίστης, ἣ ἂν διοικούμενοι ἄνθρωποι καὶ ἄττ' ἂν καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ μετιόντες καὶ ἐπιτηδεύοντες, ὡς δυνατόν κάλλιστά τε καὶ ἀρίστα βίωεν καὶ εἰς ὅσον οἶόν τε εὐδαιμονέστατα».

Πνεῦμα πετόμενον πάντοτε εἰς τοὺς αἰθέρας τοῦ ὑψηλοῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐν πᾶσι θαυμαστῆς καὶ τῶνομα αὐτοῦ τὸ χυδαιότερον Γεμιστὸς ἀποθέμενος ὠνομάσθη Πλήθων, πρῶτος ἡγηθεὶς καὶ ἐν τούτῳ τῶν ἀνθρωπιστῶν.

Ἄλλ' ἐλπίδες μάταιαι περὶ ἀναστάσεως τοῦ γένους παρέσυρον αὐτόν, «σοφίας ἄπειρον πέλαγος», μέχρι τῆς ἀδούλου γνώμης τῆς ἐιδωλολατρείας. Ἄλλ' ἂν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σπάρτῃ ἀπέτεινον λατρείας ὕμνους εἰς ἀγάλματα, αὐτὸς ὁ τετιμημένος φίλος τῶν Παλαιολόγων, πορευθεὶς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος

Ἰωάννου ὡς συγκλητικὸς εἰς τὴν ἐν Φλωρεντία σύνοδον, «τὴν ὀρθοδοξίαν διὰ κομφῶν καὶ ἰσχυρῶν λόγων καὶ ἀδαμαντίνου στήθους ὑπερήσπισεν» ἐνισχύων τὸν κλονούμενον Πατριάρχην, ὁ ἀκλόνητος ἐν ταῖς γνώμας αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν Ἀποστόλων στηριζομέναις, δικαίως καὶ διὰ τοῦτο κληθεὶς «λαμπρὰ τοῦ γένους εὐδαιμονία καὶ θεῖον δῶρημα».

Τὸν βίον ἦτο σεμνὸς καὶ κόσμιος καὶ τὴν δίαίταν ὀλιγαρχῆς, ἀλλ' οὐχί, ὡς οἱ ἀρχαῖοι κυνικοί, ἀλαζῶν διὰ τοῦτο καὶ αὐθάδης. Τὸν δ' Ἑλληνικὸν λόγον ἤγαγεν εἰς κάλλος καὶ ὕψος καὶ ἰσχὺν καὶ λαμπρότητα ἀνταξίαν τῶν ἀρίστων ἡμερῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐνέχοντα χάριν αἰτικὴν καὶ κομφότητα ὕψους καὶ βάθους ἁμαγνωμῶν, ἀποδείξας ὅτι ὁ ἔχων ἰδέας καὶ οὐχὶ ἀπαίδευτος καὶ σήμερον ἔτι δύναται νὰ γράψῃ εἰς γλῶσσαν πλατωνικὴν.

Μετὰ τῶν λοιπῶν δὲ Ἑλλήνων ἀνθρωπιστῶν καθίδρυσε τὸν περικαλλῆ ναόν, ἐνθα ἐστήθη σεμνότατον τὸ ἄγαλμα τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Διὸ ἐτιμήθη ὡς ἡμίθεος ζῶν καὶ μετὰ τὸν θάνατον ὁ Βενετὸς ἀρχιστράτηγος Μαλατέστας ὡς τρόπαιον φαεινὸν στρατείας τινὸς αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἐκόμισεν ἐκ Σπάρτης εἰς Ἰταλίαν τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τὰ ὀσᾶ.

Ἄν δὲ τῶν υἱῶν αἱ ἀρεταὶ κόσμος εἶναι τῶν γονέων, ποῖος διὰ τὴν Ἑλλάδα τῶν τελευταίων χρόνων κόσμος λαμπρότερος τοῦ Πλήθωνος; Ὁ μέγας Λεοπάρδης ἐν τῇ περὶ αὐτοῦ λόγῳ, ἐκ τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου λαμβάνων ἀφορμὴν ἔγραψεν «Θαυμασμοῦ ἄξιον ἀληθῶς τὸ Ἑλληνικὸν γένος, ὅτι ἐπὶ εἴκοσι τέσσαρας αἰῶνας διετέλεσεν διὰ τὰ γράμματα καὶ τὸν πολιτισμὸν ἀπαράμιλλον καὶ ἀνυπέρβλητον πρότυπον».

¹ Ἀνωτέρω σελ. 12 σημ. 1.

B

† ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΦΕΣΟΥ

Ἐφάλεν ὁ Πλάτων, εὐρύμεδων τῶν ἰδεῶν, «μείζονος τιμῆς ἀξία εἶναι ἡ πατρὶς καὶ σεβασμοῦ μείζονος καὶ ἀγιωτέρα πατὴρ καὶ μητὴρ καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων».

Ἄλλὰ τίνα τὴν πατρίδα ταύτην ἀποτελοῦσι ; Μὴ τὰ χειροπιαστὰ ἀγαθὰ ; οἱ ἀγροί, αἱ οἰκίαι, τὸ ἀργύριον ; Ἄν τοῦτο ᾗτο ἀληθές, τότε πατρὶς θὰ ᾗτο διὰ τοὺς γαστριμάργους ἡ ἐστία ἡ μαγειρική, ὅπως διὰ τοὺς κυβευτὰς ἡ τράπεζα τοῦ χαρτοπαικτίου· καὶ θὰ εἶχε δίκαιον ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος σοφιστὴς ὁ εἰπών, «πατρὶς ἐστίν, ὅπου ἂν τις εὐτυχῇ».

Ἄλλ' αὕτη εἶναι τὸ κτήνους ἡ γνώμη.

Τῶν συγγενῶν καὶ οἰκείων ἡ στοργή, τῆς φιλίας τῶν περὶ ἡμᾶς τὸ ἅγιον συναίσθημα, ἡ κοινότης μάλιστα πόθων, ἀγώνων, κινδύνων ὑπὲρ τῆς πατρίδος γῆς, ἡ ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου αὐτῆς ἐν πολιτικῇ ἀρετῇ καὶ ἐλευθερίᾳ ἄγρυπνος μέριμνα, ἡ λατρεία εἰς τὴν θρησκείαν αὐτῆς ταῦτα εἶναι πατρὶς.

Εὐλογητὸν λοιπὸν τῶνομα τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἀθλούντων. Ἐπάνω ἐκεῖ εἰς νοητὸν τινα Ὀλυμπον τιμῆς, ἐκ λευκῆς αἴγλης ἀκτινοβολοῦντες, κάθηνται οὗτοι χρυσόθρονοι, σεμνοί, ὡς ἐν συνεδρίῳ ἀνάκτων, οἱ ἐργάται τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ, τῆς εὐδαιμονίας τῆς πατρίδος.

Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, τοῦ Μητροπολίτου Ἐφέσου, τὴν ἐκπαγλὸν μορφήν ἰδοὺ πρὸ τῆς εὐγνώμονος φέρομεν συνειδήσεως τοῦ Ἑθνους.

Ἄλλος τις ἄς θαυμάζῃ μᾶλλον τὸν Ἀλέξανδρον, συνεσπειραμένον ὑπὸ τὴν ἀσπίδα, ὀρμῶντα καὶ καταπατοῦντα τὰ τεῖχη τῶν Μαλλῶν Ἰνδῶν, ἄς θαυμάζῃ τὸν Νικοτσάραν, μετέωρον ἀνδρείας περιλαμπές, διελαύνοντα διὰ τῆς Μακεδονίας. Ἐγὼ τῆς ψυχῆς μου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχω, ἵνα ὑπὲρ πάντα τοιοῦτον ἐν ὅπλοις θάνατον θαυμάζω τὸν Σωκράτη οὐ μόνον ἀτρόμητον πίνοντα τὸ κώνειον ἀλλὰ καὶ

μετὰ κομψοτάτων χαριεντισμῶν, τὸν Βλαχάδαν μεγαλόφρονα καὶ ἀπτόητον μένοντα πρὸ τῶν θηριωδῶν βασιανιστηρίων τοῦ βεζύρη τῶν Ἰωαννίνων.

Τοιοῦτος ἄνευ χαλυδόνων ὅπλων, ἄνευ μανικῆς ἐν μάχαις ὁρμῆς ἐγένετο Μᾶρκος ὁ Ἐφέσου, τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς πατρίδος ἡρωϊκὸς πρόμαχος. Ἀλλὰ τὸ βῆσεν αὐτοῦ τὸ πενιχρὸν θάμβος καὶ πτόησιν ἐμβάλλει εἰς τῆς ἀληθοῦς πίστεως τοὺς ἐχθροὺς καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ σταυρὸς θώραξ ἀδαμάντινος εἶναι ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Λησταὶ παντοδαποί, κτηνώδεις, αἱματοπόται ἀσιανοὶ καὶ εὐρωπαϊκοὶ διαρπάσαντες εἶχον διασπάσῃ τὸ κράτος ἡμῶν τὸ μεσαιωνικόν. Πρὸς βορρᾶν μὲν τῆς Θράκης πάντοτε ἐφεδρεύοντες οἱ Βούλγαροι, κατὰ τὰς θυέλλας τοῦ κράτους ἡμῶν πρὸς ἀρπαγὴν, ἐν τῇ Στερεᾷ δὲ πολλαχοῦ, πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου, ἐν ταῖς Ἰονίοις καὶ ταῖς νήσοις τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου Φράγκοι, Βενετοί, Γενοᾶται, ἄλλοι ἀντίχριστοι Λατῖνοι, ἀπανθρώπως ἄρχοντες, πληροῦσι τὰς κοιλίας των ἐκ τῆς ἐργασίας ἡμῶν, καὶ τὰς σελίδας τῆς ἱστορίας μακροῦ μαρτυρολογίου ἡρώων ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἀγχόνην, εἰς τὸν πέλεκυν, εἰς φρικώδη βασιανιστήρια παραδιδόμενων. Λύκων στίφος τέλος περιστοίχιζεν αὐτό, οἱ Τοῦρκοι οἱ ὁσμάνιδαι. Καὶ οὐδεὶς ἦτο ὁ βοηθῶν. Ἀλλ' ἰδοὺ ἐπίκουρος εὐμενής, πρόφρων ἔρχεται ἡ Εὐρώπη τῆς Δύσεως. ὦ! πόσον ἦτο πάντοτε τῆς φιλοκερδείας ἐχθρά! Οὐδὲν ζητεῖ λοιπόν, οὐδὲν παρὰ τοῦ γένους τοῦ Ἑλληνικοῦ πνιγομένου. Οὐδέν. Μόνον τὴν ψυχὴν του. Καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὁ πατριάρχης καὶ ἡ ἄλλη ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία, ἡ ἀκολουθοῦσα εἰς Φλωρεντίαν αὐτῷ, λησμονήσαντες ὅτι βραδύτερον ἐκήρυξε Μάξιμος ὁ Μαργούνιος ὅτι «ἡ Ῥώμη οὐδέποτε εἶναι φίλη τῶν Ἑλλήνων, ἐὰν δέ ποτε γείνη, ἡ φίλια αὐτῆς δὲν εἶναι μακρά», οἱ μὲν ἐξ ἐλπίδων κενῶν τρεφόμενοι περὶ βοηθείας ἐκ τῆς Δύσεως ἀληθοῦς κατὰ τοῦ ἐκ τῶν ὀθωμανῶν κινδύνου, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν δεήσεων πιεζόμενοι τοῦ αὐτοκράτορος ἢ τῶν παντοίων ἀπειλῶν, λησμονήσαντες ὅτι αἱ μυριάδες τῶν μαρτύρων, τῶν ὁμολογητῶν, τῶν μεγίστων τοῦ χριστιανισμοῦ πατέρων Ἕλληνες ἦσαν, ἔρριψαν εὐτελῆ τὴν βασιλίσσαν, τὴν Ὁρθοδοξίαν, πρὸ τῆς αὐθάδους Ῥώμης.

Πύργος τότε χάλκεος ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν κατὰ τῶν ἐνωτικῶν τῶν κενεοφρόνων οὗτος ἔστη, ὁ Ἐφέσου Μᾶρκος.

Τὴν ἀρίστην ἐν Κωνσταντινουπόλει διδασκομένην τότε παιδείαν κράτιστα καὶ ἄριστα εἶχεν ὁ ἀνὴρ παιδευθῆ, ἐμπεφορημένος δὲ ὑπὸ τοῦ θεοῦ λόγου πᾶσαν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ εἰκοσιπενταέτης ὁ σώφρων τὸν βίον εἰς τοὺς πτωχοὺς διανείμας ὁ χριστιανὸς ὁ φιλάνθρωπος, ἱερεὺς ἐγένετο καὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ Φροντιστηρίου (Ἀκαδημείας) διὰ τὴν σοφίαν κατεστάθη διευθυντής, ἐξ οὗ πλείστοι τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας πρὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας διδάσκαλοι τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐξεπορεύθησαν καὶ ἀπόστολοι τῆς πίστεως τῆς εὐσεβοῦς.

Ἐν Φλωρεντίᾳ δέ, συμμαχητὰς τοὺς Γεωργίους ἔχων ¹, ὥς ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων «τὴν πάτριον δόξαν μόνος ἐν μέσοις Λατίνοις ὑπερήσπιζε, μόνος δὲ τοῖς ἄλλοις θαρρεῖν ὑπὲρ τῆς πατρὸς πίστεως ἔπεισε διὰ τῆς καλῆς αὐτοῦ καρτερίας καὶ ἀρετῇ καὶ σοφίᾳ καὶ λόγου δυνάμει». Καὶ ὕστερον δέ, ὅτ' ἐπανήλθε παρ' ἡμῖν, καίτοι διωγμὸν ὑπέστη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐκρατήθη ἐν Λήμνῳ καὶ ἐν φυλακῇ ἀδέσμῳ ἐτέθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως, δὲν ἐπτολήθη· διότι «ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ τῆς ἀληθείας δύναμις» δὲν δεσμεύεται, ἀλλὰ πολεμῶν «κατὰ τῶν ἀλιτηρίων καὶ παραβατῶν τῶν πατρῶν θεσμῶν» θάρρος ἐνεφύσα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὁμοφρόνων ἀδελφῶν, κηρύσσων ὅτι «ἡ τῶν ἐκκλησιῶν ψευδοένωσις διαλυθήσεται». Καὶ τοῦτο κατώρθωσε διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἔργων διαυγείας πνεύματος ὁ φιλοσοφώτατος καὶ δυνάμεως λόγου ὁ περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα κραταίος.

Καὶ ἔπεσεν ὁ στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς πατρίδος παρὰ τὴν σημαίαν τῆς ὀρθοδοξίας ἀτρόμητος ἀγωνισθεὶς ὁ μεγάλθυμος, ὁ ἄσπιλος.

¹ Γεώργιον τὸν Πλήθωνα καὶ Γεώργιον τὸν Σχολάριον.

† ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ

Στυγνὰ τὰ κύματα, τῆς ὀργῆς τοῦ Ποσειδῶνος μάστιξ δράκαινα, ῥαγδαῖα πλήττοντα τὸν Ὀδυσσεά ἐξέριψαν εἰς τῆς Σχερίας τὴν ἀκτὴν. Γυμνός, πειναλέος, ἡγριωμένος τὴν ὄψιν ἐκ τῆς ἄλμης ἦλθε πρὸς τὴν Ναυσικαῶν. Αἱ περὶ αὐτὴν δοῦλαι ἔντρομοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ἀλλ' ἡ βασιλόπαις εἶδεν αὐτὸν εὐμενῆς καὶ θαυμάζουσα τοῦ αὐχμηροῦ ναυαγοῦ τοὺς λόγους ἠὺχήθη εἰς τοὺς θεοὺς οὗτος νὰ εἶναι ὁ σύζυγος αὐτῆς ὁ τετιμημένος. Ἡ κόρη βασιλέως, ἡ τὸν νοῦν εὐγενῆς, εἶχεν ὀφθαλμούς, ἵνα παρατηρῇ, καὶ ὦτα, ἵν' ἀκούῃ.

Εἶχε προσεγγίση εἰς τὴν γῆν τῶν Κυκλώπων πρότερον ὁ Λαερτιάδης. Ὁγκος πελώριος σώματος, ἀκαταδάμκτος βράχος, ἔστη ὁ Πολύφημος πρὸ αὐτοῦ. Καταδροχθίζει τοὺς ἐταίρους τοῦ Ὀδυσσεως καὶ αὐτὸν δὲ ὡς ναννῶδες πρὸ αὐτοῦ σωματίον μετὰ περιφρονήσεως μὲ τὸν ἕνα, τὸν ζωῶδη ὀφθαλμόν του, προσέδλεψε, καὶ δὲν διέκρινε τὸν μέλλοντα νὰ καταβάλλῃ αὐτόν. Σαρκῶν καὶ ὀστέων κατασκεύασμα δὲν εἶχε νοῦν, ἵνα παρατηρῇ, καὶ νοῦν, ἵν' ἀκούῃ.

Μωάμεθ ὁ κατακτητῆς, πλὴν ἄλλων κακιῶν — ἐπιорκίας, θηριωδίας, ἀπιστίας — φιλύποπτος μάλιστα ἦτο. Καὶ ἔλεγεν, «ἐὰν θρῖξ τοῦ πύγωνός μου ἐγίνωσκε τὰς ἐμὰς βουλάς, ἔτιλλον ἂν ἐν τῇ παραχρήμῃ αὐτὸν καὶ ἔκαιον». Καὶ ὅμως ὁ κρυφίνους, ὁ πανοῦργος δὲν εἶχε νοῦν, ἵν' ἀσφαλῶς πάντοτε καθορᾷ καὶ εὐκρινῶς πάντοτ' ἀκούῃ. Κατέστησε μὲν πατριάρχην ὁ περιπόνηρος ὀθωμανὸς τὸν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως μισούμενον Γεννάδιον τὸν Σχολάριον, τὸν συστρατιώτην Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, ἀπατῶν δὲ ἡμᾶς ὁ μισόχριστος οὐ μόνον ἐτίμησε μεγαλοπρεπῶς αὐτὸν γενόμενον πατριάρχην, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ σκευοφυλακείῃ¹ τῆς Παμμηκαρίστου ἐπισκεψάμε-

¹ Ἐν τῇ σκευοφυλακείῃ οὐχὶ ἐν τῇ ναφ. Τὴν εἰδησιν ἔχομεν ἐκ τινος χειρογράφου ἱστορίας τῆς ὑπὲρ τὰς Σέρρας μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου.

νος αὐτὸν περὶ χριστιανικῆς πίστεως διελέχθη καὶ ἀπῆλθε προσποιούμενος ὅτι ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς ἦτο χριστιανός. Ἀλλ' ὡς πᾶς βάρβαρος, ἔχων τὴν γνώμην ὅτι οἱ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι ἀνάνδρων εἶναι ἀπόλεμον πλῆθος, δὲν εἶδε τὸν ἐκ τῆς παιδείσεως τοῦ Γένους ἡμῶν κίνδυνον, καὶ ἀδιάφορος, ἂν μὴ χαίρων, ἐδείχθη διὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς πρὸς τὰ πατριαρχεῖα σχολῆς.

Καὶ ἐγένετο αὕτη ὁ νοῦς ὁ θεοειδής, ὅστις ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἄντρου τοῦ Κύκλωπος τῆς δουλείας καὶ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ δουλεία αὕτη λειποφύχημα τοῦ Γένους ἦτο, οὐχὶ θάνατος αὐτοῦ.

Καὶ ἦτο μὲν πλέον παρελθὼν διὰ τὸ Γένος ἡ αὐτοκρατορία ἡμῶν ἢ ἀγέρωχος· ἀλλὰ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἱστάμενον μέλλον δὲν ἦτο σκοτεινοπρόσωπος νύξ κρυερά, ἀλλ' αὐγή, μειλίχιος προβαίνουσα ἐκ τῆς ἀνατολῆς, ἥτις δὲν θὰ σβεσθῇ, διότι κατέλαμψεν αὐτὴν ὁ ἥλιος τῆς ἐθνικῆς παιδείας.

Ἰδωμεν πρὸ ἡμῶν παρερχόμενον τὸν νυμφαγωγὸν τῆς παιδείας ταύτης Γεννάδιον τὸν Σχολάριον, τὸν ἰδρυτὴν τοῦ μεγίστου ἐν Κωνσταντινουπόλει παιδευτηρίου, τῆς ὕστερον κληθείσης Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς.

Ψυχὴ δικαία καὶ εὐγενής, ὃ τι εἶπέ ποτε ὁ Ἀλέξανδρος περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι εἰς ἐκεῖνον ὀφείλει τὸν ὑψηλογνώμονα βίον, ἔλεγε καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Μάρκου τοῦ Ἐφέσου «σὺ τῶν λόγων καὶ τῶν ἡθῶν τὰ γενναῖα σπέρματα ἐρρίζωσας ἐν ἐμοί, ὥστε ἤθελες ἀναγνωρίσῃ σὺ σεαυτὸν τὰς εἰκόνας τούτων παρατηρῶν ἐν τῇ ψυχῇ μου», ἐπὶ τῷ θανάτῳ δ' ἐκεῖνου περιαλγῇ ἐπικήδειον εἶπε μονηδίαν. Εὐγνώμων δὲ ὁ εὐσεβὴς πρὸς τὸν ἕτερον τῶν ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ τῆς Πόλεως διδασκάλων αὐτοῦ Μαθθαῖον τὸν Καμαριώτην, τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐγκρατέστατον καὶ τῆς τέχνης τῆς ῥητορικῆς καὶ περὶ τὴν Θεολογίαν ἱκανὸν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, διευθυντὴν τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς κατέστησεν, ἔνθεον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ὁποῖος καὶ αὐτὸς ἐγένετο, ὅτ' ἐν τῇ ἀκαδημείᾳ ἐκείνῃ ἐδίδασκε, διδάσκαλος τοῦ Γένους ὡς ἀληθῶς, ὁ περὶ τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ λατινικὰ γράμματα κράτιστος ἀπὸ τῆς γραμματικῆς μέχρι τῆς ὑψηλῆς ἐρμηνείας.

Σοφίας εὐρὺ πέλαγος ὁ περὶ τοὺς νόμους εὐρυμαθέστατος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος γενικὸς βασιλικὸς κριτὴς καὶ καθολικὸς σεκρετάριος τοῦ βασιλέως κατέστη, φίλος διὰ τὴν παντοίαν σοφίαν καὶ τὴν

σύνεσιν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου γενόμενος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἐκείνου τοῦ δεσπότη τοῦ Μωρέως Θεοδώρου, εἰς ὃν ἀποθανόντα, ἐν Μυστρᾷ βεβαίως τότε διατρίβων, ἐξεφώνησεν ἐπιτάφιον λόγον.

Περὶ τὴν φιλοσοφίαν εἰς βάθος πεπαιδευμένος ὁ ἀριστοτελικός, ὁ περὶ τῶν ἀριστοτελικῶν γνωμῶν περὶ ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας πρὸς τὰς τοῦ Πλωτίνου σύγγραμμα γράψας *συμβιβαστικόν*, δεινῶς ἐπετέθη κατὰ τοῦ Πλήθωνος πέντε ἔργα γράψας κατὰ τῶν γνωμῶν ἐκείνου, ἐν αἷς καὶ τὴν ἀναστύλωσιν διέδλεπε τῶν εἰδώλων τῆς πολυθεᾶς ὁ ἀκραιφνῆς χριστιανός ¹. Καὶ ἦτο εὐσεβέστατος περὶ τὴν πίστιν εἰς τὸν Χριστὸν ὁ πληθὺν πυκνὴν ἔργων συγγράψας θεολογικῶν, ἅτινα εὐρυμάθεια καὶ ἐμβρίθεια καὶ ὀξύτης ἄμα διανοίας διακρίνει.

Τὴν ὀρθοδοξίαν ἀκήρατον ἀπὸ τῶν δογμάτων τῆς Δύσεως θέλων καὶ ἀδούλωτον τὴν Ἐκκλησίαν τὴν Ἀνατολικήν—πρόμαχον τῆς χριστιανωσύνης, φῶς τοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ χίλια τριακόσια ἔτη γενομένην—καὶ ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας συστρατιώτης ἀπροσμάχητος παρὰ Μάρκῳ τῷ Ἐφέσου ἐστάθη καί, ὅτε ὕστερον ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, δὲν ἔπαυσε τὸν μέγαν ἀγῶνα ἐξαχθέντα εἰς ὑπερβολήν. Καὶ ἐλέγχομεν αὐτόν, οὐχὶ διὰ τὰ ὀκτώ κατ' ἐκείνων ἀκαταπάλαιστα διὰ τὰς ἀληθείας συγγράμματ' αὐτοῦ, ἀλλὰ διότι καὶ ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου, δὲν κατηνάλισκε τῆς εὐγλωττίας τὴν δύναμιν ὁ ῥητορικώτατος εἰς τὸ νὰ ἐμβάλλῃ θάρρος εἰς τοὺς μαχομένους, δὲν ἐσίγα τοῦλάχιστον ὁ τοσοῦτον περινοὺς ἀνὴρ, ἀλλ' ἀναθέματα κεραύνια ἔγραφε κατὰ τῶν ἐνωτικῶν, οἵτινες «ἀπεμάκρυναν τῆς ἐλπίδος τοῦ Θεοῦ καὶ ἤλπισαν εἰς τὴν δύναμιν τῶν Φράγκων, ἔσχασαν τὸ πατροπαράδοτον, καὶ ὡμολόγησαν τὴν ἀσέβειαν», «δαιμόνων δὲ καταφύγιον καὶ βωμὸν εἰδώλων» ἐκάλει τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ὅπου ἐγένετο ἱεροτελεστία τῶν ἐνωτικῶν.

Ἄλλ' ἐκεῖνος δὲν ἔλεγε ταῦτα ἐκ στενοῦ πνεύματος καλογηριτικοῦ· διότι ὑπὲρ τὸ πεντηκοστὸν τῆς ἡλικίας, ἕνα πρὸ τῆς Ἀλώσεως ἐνιαυτὸν (τῷ 1452), ἐγένετο μοναχὸς ἀντὶ Γεωργίου Κορτεσίου Σχολαρίου ὀνομασθεὶς Γεννάδιος. Ἐμάχετο κατὰ τῆς Δύ-

¹ Ἀναξίαν τῆς μεγαλοφροσύνης αὐτῷ σοφοῦ ἀνδρὸς κρίνοντες ἀπορρίπτομεν τὴν εἰδησιν ὅτι ἐκκλέψας ὁ Γεννάδιος ἠφάνισε τὸ περὶ νόμων καὶ πολιτείας σύγγραμμα τοῦ Πλήθωνος.

σεως, ἐπειδὴ οὐδὲν ἐξ ἐκείνης ἡλπιζεν ἀληθὲς ἀγαθόν, ἀλλ' ἐπιβου-
λὴν πανταχόθεν ἐξ αὐτῆς ἐδλεπε καὶ μῖσος, μῖσος ὅπερ γέρων Οὐγ-
γρος ἐξεδήλωσε μετὰ τὴν μάχην τῆς Βάρνης εἰς τὸν Οὐνουάδην· «ἐάν
μὴ παντελὴς φθορὰ εἰς τοὺς Ἑλλήνας ἐπέλθῃ, δὲν θὰ ἐπιγελάσῃ ἡ
τύχη εἰς τοὺς χριστιανοὺς (τῆς Δύσεως). Πρέπει ἡ Κωνσταντινούπο-
λις ὑπὸ τῶν Τούρκων νὰ καταστραφῇ, οὕτω δὲ τῶν χριστιανῶν
(τῆς Δύσεως) τὰ δυστυχήματα θὰ λάβωσι τέλος» (Δούκας). Ὁ τι δὲ
μετὰ τρεῖς αἰῶνας καὶ ἡμῖσιν Ῥήγας ὁ Φεραῖος ἤρχισε καὶ συνε-
τέλεσαν οἱ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, τοῦτο — τὸ Γένος ἡμῶν εἰς ἑαυτὸ
νὰ στηρίξῃ πᾶσαν πράξιν ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας — καὶ αὐτὸς
ἐπόθει, καὶ τοῦτο ὁ ἀνὴρ ὁ περίουτος εἶπεν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ,
τῷ Συμβουλευτικῷ, «ὃν ἀνέγνω ἐν τῷ ναῷ τοῦ Παντοκράτορος ἐνώ-
πιον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἑλῆς τῆς πόλεως περὶ ἐξιλεώσεως τοῦ
θείου καὶ τῆς οἰκοθεν παρασκευῆς»

Ἄν δὲ τὰς γνώμας αὐτοῦ περὶ τῆς ἐκ τῆς Δύσεως ἐλπιζομέ-
νης βοηθείας ἀπέδειξε μέχρι σήμερον ἀληθεῖς τὸ πρὸς ἡμᾶς μῖσος
ἐκείνης, τοῦτο δὲ τὸν βυθίζουν μαρτυρεῖ πολιτικὸν ἄνδρα, ἂν
δ' ἐκ πολιτικῆς περινοίας ὁ κατακτητὴς κατέστησεν αὐτὸν πατριάρ-
χην, ἐκεῖνος ἀπτόητος μὲν ἐξέθηκε καὶ ἐγγράφως πρὸς τὸν Μωάμεθ
τὰς ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ταπεινόφρων δ' ὑπεγράφετο «πατρι-
άρχης τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων», ἐθρήνησε δὲ περιπαθέστατα ἐπὶ
τῇ ἀλώσει τῆς Πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ ποιητικὴ ψυχὴ του.

Ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ τῆς ὑπὲρ τὰς Σέρρας μο-
νῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ὅπου, ἀποθέμενος τὴν πατριαρχίαν, ὁ
ἄτυφος ἀπῆλθε ¹, κεῖνται τὰ λείψαν' αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ τάφου αὐ-
τοῦ, μὴ βεβηλουμένου πλέον ὑπὸ τῶν πατημάτων Τούρκων καὶ
Βουλγάρων, προσηυχήθημεν καὶ ἡσπᾶσθημεν τὴν ἐπ' αὐτῶν
πλάκα. Λιβανωτοῦ καὶ μύρων ἀγία πρόσπινοια περιέβαλεν ἡμᾶς, θυ-
μίαμα ἐκ τῆς ψυχῆς ἀναπεμπόμενον τοῦ σωτῆρος τοῦ Γένους, τοῦ
ἰδρύσαντος «τὰ παιδευτήρια τῆς σοφίας».

¹ Τὴν εἰδῆσιν βεβαίως καὶ ἡ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ὑπὲρ τὰς Σέρρας Μονῆς τοῦ
Τιμίου Προδρόμου χειρόγραφος ἱστορία. Ἐν αὐτῇ δ' ἀναγράφεται ὅτι, ἐπειδὴ ἐσυ-
κοφαντήθη ὑπὸ τινος γυναικίου, χήρας ἱερῆως, ἣν ἡλεγχε διὰ τὸν ἄσμενον βίον,
κατηράσθη αὐτήν, ἥτις ἔμεινεν ἄλυτος μετὰ θάνατον. Πῶς δὲ ἐλύθη δι' εὐχῶν τῆς
ἐκκλησίας ἐπὶ Μαξίμου (τοῦ γενομένου πατριάρχου μετὰ Ῥαφαὴλ τὸν κρασιπι-
νᾶν) ἐνώπιον ἀντιπροσώπων τοῦ Μωάμεθ ἄλλοτε θέλωμεν δημοσιεύσῃ.

Σχολεῖα ἐν ταῖς μοναῖς.

Ἰδρύθη λοιπόν, ὡς εἶπομεν, ἡ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή· ἀλλ' ὅμως μόνη αὕτη δὲν ἤθελεν ἐπαρκεῖ δι' ἅπαν τὸ Ἑλληνικόν, διὰ τοῦτο καὶ ἄλλαι θαλπωρὴν καὶ ζωὴν παρέχουσαι κατεστάθησαν ἐστίαι. Πρῶτον μὲν, ὅπως καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας ἡμῶν αἱ μοναὶ καθέδραι διδασκαλίας ἦσαν παμμεγίστων οὐ μόνον περὶ τὴν θεολογίαν ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἄλλην σοφίαν ἀνδρῶν, καὶ τότε σχολεῖα ἐγένοντο νέων παιδείας ἐφιεμένων, καὶ ἐξ αὐτῶν—εἴτε ὑπέρροχοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἄνδρες, ἀρχιερεῖς καὶ πατριάρχαι, προήλθον εἴτε κοινοὶ καλόγηροι—πάντες ὑπὲρ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης εἶχον τοῦ ἐπαναστάτου το κήρυγμα καὶ οὐ μόνον ἀπέθνησκον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ πατριάρχαι καὶ ἄπειροι ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ καὶ ἔθνικῶν ἐπαναστάσεων ὀργανῶται ἢ κάθοπλοι, πολεμιστῶν ἡγούμενοι ἀνδρείων, προέβαινον εἰς τὰς μάχας καὶ ἀπέθνησκον θάνατον μάρτυρος, ὡς ὁ Ρόδου μητροπολίτης Εὐθύμιος, ὁ Κύπρου Χριστόδουλος, ὁ μεγαλομάρτυς Διονύσιος ὁ Τρίκκης, ὁ Κορίνθου Μακάριος ὁ Νοταρᾶς, οἱ ὑπερθύμου ἀνδρείας Σαλῶνων ἐπίσκοποι Φιλόθεος καὶ Ἡσαΐας καὶ ἄλλοι πατριάρχαι, μητροπολίται καὶ ὑποδεέστεροι ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν¹. Διότι ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Διονυσίου τῆς ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου δὲν ἐξῆλθε μόνον ὁ Νικοτσάρας, ὅπου ἐπαιδεύθη τελειότατα τὰ γράμματα τὰ Ἑλληνικά², ἀλλὰ καὶ ὁ ἡγούμενος αὐτῆς Διονύσιος τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ποτέ, τεσσαράκοντα ἄγων πανόπλους μοναχοὺς, ἐξῆλθεν ἐπὶ τῶν δειράδων τοῦ ὄρους, τῆς ἐλευθερίας τῶν ὁμογενῶν πρόμαχος, ὑπὲρ ἧς καὶ ἔθυσσε τὴν ἡγιασμένην ψυχὴν του· ἐκ τῆς ὑπὲρ τὴν Ἀρτοῦναν μονῆς τοῦ Προδρόμου δὲν ἐξῆλθε μόνον ὁ Διαῆκος, ὁ εἰς ἀνδρείαν καὶ ὑπερφροσύνην ἡμίθεος, ἀλλ' αὐτόθι ἴσως ἐπαιδεύθη ὁ μαινομένης ὁρμῆς πολεμιστῆς τοῦ Μουσταφάμπεη καὶ τῆς Γραβιάς Παπαανδρέας Μόρρης ὁ Κοκκοβιστιανός· ἐν τῇ παρὰ τὴν Δημητσάναν Μονῇ τῶν Φιλοσόφων δὲν ἐπαιδεύθησαν μόνον οἱ πολεμήσαντες εἰς τὰ Δερβενάκκια, ἀλλὰ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ε' ὁ ἔθνομάρτυς.

¹ Περὶ τούτων ὄρα ὅσα ἐγράψαμεν ἐν ἄρθροισι ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Τούτω νίκη* (Πάτρια ἔτ. IB' ἀρ. 3, 5, 6, 9).

² Περὶ Νικοτσάρα ὄρα ὅσα ἐγράψαμεν (Πάτρια ἔτ. Δ' ἀρ. 8, 9).

Τὰ ἐν Ἰταλίᾳ Πανεπιστήμια.

Ἄλλ' ὅμως τοῦτο τὸ ἐκ τῶν μονῶν ἐκπεμπόμενον φῶς τῆς παιδείας πενιχρὸν ἤθελεν εἶναι δι' ἡμᾶς, ἀφοῦ αἱ μοναὶ μακρὰν μὲν τῶν πόλεων, αἱ πλείσται δὲ καὶ τῶν χωρίων οὐχὶ πλησίον ἔχουσιν ἰδρυθῇ. Καὶ ἡ Μεγάλη λοιπὸν Σχολὴ τοῦ Γένους καὶ ὅσαι ἄλλαι ἐκ τῶν πρὸ τῆς Ἀλώσεως χρόνων ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἦσαν καθιδρυμέναι χρήσιμοι ἐγένοντο εἰς παρασκευὴν διδασκάλων διὰ τὰς ἄλλας πόλεις, ὅσαι δὲν εἶχον, καὶ τὰς κώμας. Διότι καὶ ἐν τισι τούτων σχολεῖα ἰδρύθησαν, καίτοι δὲν ἦτο ἡ τούτων λειτουργία εὐχερῆς ἔνεκα τῆς ἐμφύτου φιλοχρηματίας καὶ τῆς παντοίας ἄλλης ἐθελοκακίας τῶν τούρκων.

Ἦσαν δὲ τὰ σχολεῖα ταῦτα τινὰ μὲν καθέδραι ὑψηλῶν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διδαγμάτων, τὰ δὲ πλείστα συνήθους παιδεύσεως. Καὶ οἱ μὲν τῆς συνήθους τυγχάνοντες παιδεύσεως θὰ ἴδωμεν πῶς ἐδιδάσκοντο καὶ ποῖα, διὰ δὲ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ λάθωσι παιδευσιν ἀνωτέραν διὰ τὸν βίον αὐτῶν, μάλιστα δὲ ἵνα καὶ αὐτοὶ καταστῶσι δυνατοὶ ἀπὸ τῆς ἑδρας τῶν ἀνωτέρων τοῦ Γένους σχολῶν νὰ γείνωσιν ἐρμηνευταὶ τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος συγγραφέων, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἄλλης ἐπιστήμης, κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς μετὰ τὴν Ἀλωσιν, πλὴν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τὰ πατριαρχεῖα κατασταθέντων παιδευτηρίων, καταφύγια τῆς φιλομαθίας αὐτῶν τὰ Πανεπιστήμια ἦσαν, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης χώραις, ὑπὸ Ἑλλήνων τὸ πλεῖστον ἐγκαινισθέντα.

Διότι ἐγένετο καὶ τότε ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν σκαιοτέρων τὸν βίον Δωριέων. Ὅπως καὶ τότε ἔμφοδοι ἔφυγον αἱ Μοῦσαι εἰς τὴν Ἰωνίαν καὶ τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα, ὅπου τὸ ἔπος ἔλαβε τὴν ἀρίστην καὶ καλλίστην μορφήν καὶ ἡ μελικὴ καὶ χορικὴ ποίησις καὶ ἤρξατο ἡ φιλοσοφία καὶ μορφήν ἔλαβον πρὸς τὸ τέλειον καλὴν ἢ πλαστικὴν καὶ ἢ ζωγραφικὴν καὶ τῶν ῥυθμῶν ὁ ἰωνικὸς καὶ ὁ δωριος, οὕτω τότε πάλιν αἱ Ἑλληνίδες Μοῦσαι ἔμφοδοι ἔφυγον πρὸς τὴν Δύσιν καὶ ἐφώτισαν αὐτήν, ἥς ἐπεκράτουν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ μὲν ἢ μὴ ζήτησις τῆς ἀληθείας, τὸ «πίστευε καὶ μὴ ἐρέυνα», ὁ σκοτισμὸς, ἐν δὲ τοῖς γράμμασι καὶ τῇ τέχνῃ ἢ σκαιοτήτης. Ἄλλ' εἶχον διδάξῃ ἐκεῖ οἱ Ἑλληνες σοφοί, οἱ ἐκ Καλαβρίας

Βαρλαάμ καὶ Λεόντιος Πιλάτος τὸ πρῶτον καὶ ἄλλοι σὺν αὐτοῖς καὶ ζωγράφοι καὶ ἀρχιτέκτονες. Καὶ ἐγνώρισεν ἐκ μεταφράσεων τοὺς Ἑλληνας ποιητάς ὁ Δάντης, ἐπαιδεύθη τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν ὁ Βοκκάκιος ὁ γράψας τὸν Φιλόστρατον, τὴν Θησηΐδα καὶ τὸ Δεκαήμερον, ὁ δὲ Πετράρχης ὅτ' ἔλαβε σταλέντα αὐτῷ ὑπὸ φίλου χειρόγραφα τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἐνηγκαλίζετο καὶ κατεφίλει αὐτά, ἔγραφε δὲ ὅτι διήλθε τὴν εὐδαιμονεστάτην ἡμέραν τοῦ βίου, διότι «ἐφιλοξένει τὸν μέγιστον τῶν ποιητῶν καὶ τὸν μέγιστον τῶν φιλοσόφων». Τότ' ἐδιδάχθησαν ὑπὸ Ἑλλήνων βεβαίως σοφῶν οἱ ἐν τῇ Δύσει ὅτι ἡ γῆ εἶναι στρογγύλη, ἐξ οὗ ἐφωτίσθησαν οἱ παιδεύσαντες τὸν Χριστόφορον Κολόμβον, ἐδιδάχθησαν τὰς ιδιότητας τῆς μαγνητικῆς βελόνης, ἥτις, ἐπειδὴ ἐπὶ πλέγματος ἐκ καλάμου ἐστηρίζετο, καλαμίτις (calamite) Ἑλληνιστὶ ἐκαλεῖτο. Τότ' ἐπαιδεύθη ὑπὸ ζωγράφων Ἑλλήνων ὁ Κιμαβύης ὁ διδάσκαλος γενόμενος τοῦ Τζιωττου, ἐκ τούτου δὲ Ὀρκανίας, Ὁῦκκελος, ὁ Φρά Φίλιππος Λίππης, ἐξ ὧν ἄρχεται ἡ ἀναγέννησις τῆς τέχνης ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ἸΔ' αἰῶνος ἀρχομένου, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν Ἀλωσιν, ἀθροώτεροι ἔφυγον, τοὺς ἐφεστίους θεοὺς τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας εὐσεβεῖς ὡς ὁ Αἰνείας φέροντες οἱ Ἕλληνες σοφοί, καὶ ἐξέλαμψεν, ὡς εἴπομεν καὶ ἄνωτέρω, ἐκεῖ ὁ ἀνθρωπισμός, οὗτινος ἱερεῖς καὶ θύται ἱερώτατοι οἱ Ἕλληνες οἱ φυγάδες ἐγένοντο ὁ Μανουήλ Χρυσολωρᾶς, οἱ Χαλκοκονδύλαι, ὁ Ἀργυρόπουλος, ὁ Ἰάνος Λάσκαρις καὶ λοιποὶ ὑπέροχοι ὡς φιλόσοφοι, ὡς ἐρμηνευταὶ τῶν συγγραφέων, ὡς συγγραφεῖς, ὡς ποιηταί. Ἐκεῖ λοιπόν, ὅπου τὰ ἱερὰ ταῦτα τῶν Ἑλληνίδων θεοτήτων, τῶν Μουσῶν, εἶχον καθιδρυθῆ, ἔσπευδον πάνπολλοι τῶν νέων τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ ἐπαιδεύοντο ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων σοφῶν, οὔτινες, ἐπειδὴ οὐ μόνον ἐπιστήμης παντοίας ἐπλήρουν τὸν νοῦν τῆς νεότητος ἀλλὰ καὶ στοργῆς ἀκοιμήτου πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν σεμνὴν τὴν ἱερὰν χορείαν τάσσονται τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους. Ἐκ τούτων δὲ τὰς λαμπηδόνας ἐκπεμπούσας μορφὰς τῶν Χαλκοκονδυλῶν καὶ Μάρκου τοῦ Μουσούρου αἶρομεν πρὸ ἡμῶν.

ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΑΙ

Εἶτε ὄρη μὲ σιδηροῦς ἄρμους συντελοῦσι τοῦ ὀρίζοντος τὸ στεφάνωμα εἶτε ὁ μεγαλοκύμων ὠκεανός, ὁ οὐρανὸς ἄσειστος ἐκεῖ θεμελιοῦται, καὶ ἂν δ' ἡ νύξ ἡ μελανοπτέρυξ καλύψῃ αὐτὸν ἢ σκοτειναὶ νεφέλαι, ὁ ἥλιος διώκει τὴν νύκτα καὶ διασκορπίζει τὰ σύννεφα, αἰώνιος δ' ἐκεῖνος, ὁ κυανοῦς αἰθήρ, καὶ ἄφθαρτος, τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς δωροῦμενος, ἀπλώνει ἀπαλῶς ὑπὲρ τὴν γῆν τὴν σαπφειρίνην αὐτοῦ χλαμύδα.

Τοιοῦτος τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀθανάτων πλασθέντων ὁ βίος, ὁποῖος ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμός. Λαοὶ κτηνόφρονες, ὑπερβάντες τὰ ὄρια τὰ ὑπὸ τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου τεθέντα κατὰ τῆς ὤμης Ἀσίας καὶ τῆς βορείου Εὐρώπης, τὸν νοῦν παχυλῆς, ἐπλημύρισαν τὴν Δύσιν. Ἐφθάρη ἐκ τούτου ἡ ἀγνότης τοῦ χριστιανισμοῦ τοῦ κηρύσσοντος τὴν συγγνώμην, τὸν ἔλεον, τὴν ταπεινότητα, τὴν σωφροσύνην περὶ τὸν βίον, ἀσέλγεια δ' ἀναίσχυντος ἐπεκράτησε, τρόπων ὑπεροψία, φρόνημα σκληρόν, αἰμόρραντοι δὲ χεῖρες ἐκράτουν τὸν σταυρόν, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγνείας τὸ σύμβολον. Ἐπεσον δὲ τὰ ἐλεύθερα πολιτεύματα, ἀπεσθέσθη ἡ φιλοσοφικὴ ζήτησις τοῦ ἀληθοῦς, διεφθάρη τοῦ καλοῦ τὸ συναίσθημα ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐν τῇ τέχνῃ, οὐδαμοῦ τὸ ὑψηλόν.

Ἄλλ' ἦλθεν ὁ ὑπὸ τῆς θείας θελήσεως ὠρισμένος χρόνος τῆς σωτηρίας διὰ τὴν Δύσιν αὐτήν. Ἡ αὐτοκρατορία ἡμῶν ἐπεσεν, ὑπὸ τὴν ἀξίνην δὲ καὶ τὴν δαῖδα τοῦ πορθητοῦ ἐρείπια σκελετώδη ἀπέμειναν, φοβερά, κλονιζόμενα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου. Ἐκ μέσου αὐτῶν πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων σοφῶν ἔμφοβοι πρὸς ἄλλην ἀσφαλῆ στέγην ἔφυγον εἰς τὴν Δύσιν. Ἐκεῖ τρανὸν ἔφερον τὸ κήρυγμα τοῦ ἐλευθέρως πολιτεύεσθαι, τοῦ ζητεῖν τὴν ἀλήθειαν καὶ μὴ πιστεύειν ζφωδῶς, τοῦ συναισθάνεσθαι τὸ ὑψηλὸν ἐν τῇ ἀρετῇ, ἐν τοῖς γράμμασιν, ἐν τῇ τέχνῃ.

Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ αὐτοκρατορίᾳ ἡ παιδεία δὲν ἦτο ἐν τῇ καθέδρᾳ τοῦ βασιλέως μόνον περιεσταλμένη ἀλλὰ καὶ ὅπου Ἑλληνικὴ ἤκμαζεν ζωὴ ἀπὸ Τραπεζοῦντος μέχρι τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Καλαβρίας καὶ ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι Κύπρου· τούτου δ' ἕνεκα καὶ Τραπεζοῦντιοὶ καὶ Θεσσαλονικεῖς καὶ Κωνσταντινουπολίται καὶ Σπαρτιαῖται καὶ Κρήτες μετέβησαν εἰς τὴν Δύσιν σοφοί. Καὶ ἡ πόλις δὲ ἡ αἰωνία, ἡ περιπνεομένη ὑπὸ τῶν μύρων τοῦ Ὑμηττοῦ, ἡ στέμμα ἐπὶ τῆς θείας κεφαλῆς φέρουσα τὸν Παρθενῶνα, διδύμους ἔπεμψε φαεινῶν ἀστρων λαμπάδας, Δημήτριον καὶ Λαόνικον τοὺς Χαλκοκονδύλας.

Ὁ οὐτιδανός, ὁ δοῦλος, ὁ ὑπὸ τὰ βραπίσματα τῶν κυρίων αὐτοῦ ἀναπτυσσόμενος, οὐδεμίαν ἔχει νὰ αἰσθανθῇ λύπην, ἂν εἰς τὰς ἐπὶ τῆς ἰδικῆς του ῥάχεως μαστιγώσεις προσθέσῃ τὰς πρὸς τὴν αἰσχροῦ δουλεύουσαν γενεάν του ὕδρεις, τοὺς ἐμπτυσμούς, τὴν ἄλλην καταισχύνην. Ἀλλ' ὁ ἐκ γένους ἀγαθοῦ καὶ ὑπερηφάνου, καὶ ἂν μὴ τοῦτο περιφανὲς εἶναι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, προσπαθεῖ ἀκαταίσχυντον τῶν προγόνων αὐτοῦ νὰ κρατῇ τὴν τιμὴν, πολλῶν δὲ μᾶλλον, ἂν οἱ πρόγονοι οὗτοι εἰς κόσμον καὶ τιμὴν ὅλης ἐθνότητος εἶναι. Τοιαῦτα μάλιστα τὰ ἔθνη τὰ ἱστορικά εἶναι, ὅποιον τὸ Ἑλληνικόν· διότι αὕτη ἡ πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῶν προγόνων ἐκπληξίς ἔσωσεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ἀφανισμοῦ ἐμβάλλουσα εἰς τὴν ψυχὴν του μεγαλοφροσύνην.

Γενεὰ ὑπέροχος ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἡ τῶν Χαλκοκονδυλῶν ἦτο, συγγενῆς τῆς χήρας συζύγου τοῦ ἡγεμόνος τῆς πόλεως Ἀντωνίου Ραινερίου Ἀκκιαγιόλη, ἣτις ἱκανὸν ἔκρινεν τὸν πρῶτον τοῦ οἴκου τούτου ν' ἄρχῃ μεθ' αὐτῆς. Ὑπεροπτικοὶ δὲν ἦσαν ἐκ τούτου οἱ ἐκείνου υἱοί, ἀλλ' ἐπ' ἀληθινῇ σοφίᾳ μετρίως ὑπερήφανοι, ἀγέρωχοι ἦσαν ἐπὶ τῇ ἀρετῇ τοῦ οἴκου αὐτῶν καὶ τῇ Ἑλληνικῇ, συγκρίνοντες τὴν γενεάν αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ πατρός, πρὸς τῶν τότε Ἀθηναίων προεστώτων—τίς οἶδε τίνων πρῶν βασιτάζων ἐκγόρους—τὴν μοχθηρίαν καὶ πρὸς τὴν βδελυρίαν Νερίου τοῦ Ἀκκιαγιουόλη τοῦ Φλωρεντίνου τοῦ διὰ δόλου καταλαβόντος τὴν Ἀκρόπολιν. Ὑπερήφανοι ἦσαν, διότι ὁ πατὴρ δις πρὸς τὸν Ἀμουράτην, καὶ εἰς Ἀδριανούπολιν ὡς ἄρχων τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς Θεσσαλίαν ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ὡς δεσπότη τοῦ

Μωρέως πεμφθείς ¹, ἐπειδὴ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ὑπερασπιστὴς καὶ τῶν ἐθνικῶν φρονημάτων ἀντιπρόσωπος οὐχὶ ταπεινὸς καὶ εὐτελὴς ἐπρέσβευσε πρὸς ἐκεῖνον, δις ἐβλήθη εἰς τὴν φυλακὴν, ὁπόθεν ἐδραπέτευσε μὲν τὸ πρῶτον ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἀπελύθη δὲ τὸ δεύτερον ἐκ Φερῶν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, θαυμάζοντος τὴν ἡγεμονικὴν μεγαλοφροσύνην τοῦ ἀνδρός, ὥπως ἀπελύθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πάλιν ὕστερον, ὅτε ὁ μικρὸς Νέριος, ὁ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν, συλλαβὼν αὐτὸν ὠδήγησε δέσμιον πρὸς τὸν σουλτάνον.

Φυγάδες λοιπὸν ἐκ τῆς δουλευούσης πατρίδος αὐτῶν, τῶν θεοδμήτων Ἀθηνῶν, ἐκ τῶν ἑαυτῶν ἀγαθῶν ἐκπιπτοὶ διέτριψαν χρόνον τινὰ ἐν Μυστρᾷ παρὰ τῷ Παλαιολόγῳ ². Τὰ κηρύγματα τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἐν σχολείῳ καὶ ἐν ταῖς ἀναστροφαῖς τῆς θεοσώστου πόλεως ἐκρχαίωσαν τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τοὺς περὶ ἐκεῖνον συνερχομένους ὑπερασπιστὰς ὕστερον τῆς Πόλεως, τῆς Σηλυβρίας, τῆς Μονεμβασίας, τῆς Καστρίτης εἰς τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα. Ἀφ' οὗ δ' ἔπεσεν ἡ Πόλις, ἐπήρχετο δὲ κατὰ πάσης τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ὁ ὁσμανικὸς κατακλυσμὸς, ἀπῆλθον, ἔπου καὶ ὁ Βησσαρίων καὶ ὁ Τραπεζούντιος καὶ ὁ Ἀργυρόπουλος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις καὶ ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων, καὶ αὐτοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος θαυματοῦχοι.

Ὁ Δημήτριος «ὁ τῆς Ἀττικῆς ῥητορείας ἀναμφιλέκτως πρῶτος» τὰ Ἑλληνικὰ ἐδίδαξεν ἐκεῖ γράμματα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν τὴν φωτοβόλον ὁ λιτὸς τὸν βίον καὶ ἀπέρριτος ἀνέπτυξεν ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ Δύσει κρατοῦντος σχολαστικισμοῦ καὶ ἐξέδωκε πλήν ἄλλων ἔργων τὸν βαθυγνώμονα ἀλλ' ἁρμονικὸν ἐργάτην τοῦ λόγου, τὸν Ἰσοκράτη, καὶ τὸν αἰωνίου νεότητος καὶ ἀκηράτου κάλλους ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας ὁ περίσεμνος καὶ ἄγνὸς τὸν βίον ἀνὴρ.

Ὁ δὲ Λαόνικος ἐγένετο ὁ συγγραφεὺς περιφανοῦς ἱστορικοῦ ἔργου. Ἡ συγγραφή αὐτοῦ (ἱστορία τῶν Τούρκων ἀπὸ τοῦ 1298 μέχρι 1463) δὲν εἶναι ἄτονος ἐκθεσις ἀνοήτου καὶ ἀταλαιπώρως δεχομένου τὰς εἰδήσεις χρονογράφου. Τὸν πατέρα ἀνδρα παιδείας ἐξό

¹ Ἴσως ὁ Χαλκοκονδύλης φυγάς ὑπὸ τοῦ Νερίου ἐξ Ἀθηνῶν διέτριβε μετὰ τῶν υἱῶν ἐν Μυστρᾷ παρὰ τῷ Παλαιολόγῳ, τότε δὲ πρεσβευτὴς ὑπ' ἐκεῖνου ἐπέμφθη.

² Ὅρα καὶ Ζησίου «εἰς Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον ἐπιθώμιος ὕμνος».

χου βεβαίως, κατὰ τὰς πρεσβείας πρὸς τὸν Μουράτ ἀκολουθήσας, ἐγνώρισε τὴν ἀξίαν τῆς ἱστορίας τῶν ὀθωμανῶν καὶ παρωξύνθη ἐπὶ τὸ ἔργον ¹. Ἐρευνᾷ δ' ἐν αὐτῇ καὶ σαφῶς πραγματεύεται καὶ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τὴν τῶν ἀνατολικῶν μάλιστα λαῶν ἱστορίαν καὶ ἐν τῇ κυρίῳ ἔργῳ τὴν τῶν ὀσμανιδῶν ἐν λόγῳ Θουκυδιδεῖ μετὰ ἡροδοτείου ἀφελείας, ὅπου οὐδὲν ἐν τῇ φράσει τὸ ἐξεζητημένον, τὸ ἀνιαρῶς περίτεχνον, ἀλλ' ἀγαστὴ εὐγένεια λόγου. Ἡ ἀλήθεια δὲ πανταχοῦ ἐν τῇ ἐκθέσει· διότι οὗτ' ἐκ φιλίας τυφλῆς πρὸς τοὺς Βυζαντίους Ἑλληνας, οὓς διακρίνει ἀπὸ τῶν Ρωμαίων, παρασύρεται ὁ τὸν νοῦν ὀξὺς ἱστορικὸς οὗτ' ἐκ μίσους πρὸς τοὺς Τούρκους ἢ τοὺς δυτικούς. Ὑπερφηανεύεται μόνον ὅτι Ἑλλήν ἐῖναι καὶ εἰς τὴν θειοτάτην γράφει γλῶσσαν, ἥς «τὸ κλέος οὐδέποτε μὲν εἶχε σθεσθῇ, μέγα δὲ καὶ τότε ἦτο, μείζον δὲ θὰ εἶναι εἰς τὸ μέλλον, ὁπότεν βεβαίως βασιλείας ἄρχωσιν οὐχὶ εὐτελοῦς Ἑλλήν βασιλεὺς καὶ οἱ μέλλοντες νὰ βασιλεύσωσιν ἐξ αὐτοῦ, οἱ δ' Ἑλλήνων παῖδες εἰς ἐν κράτος ἡρμοσμένοι, τὰ ἑαυτῶν πάτρια ἔθιμα τηροῦντες, ἡδιστα μὲν δι' ἑαυτούς, διὰ δὲ τοὺς ἄλλους ὡς δυνατόν κράτιστα ἤθελον πολιτεύεσθαι ²».

Καὶ ἰδοὺ Ἑλλήν βασιλεὺς, ὅποιον ἡ φιλόπατρις ψυχὴ τοῦ ἐπλαττεν, ἄρχει κράτους οὐχὶ εὐτελοῦς, οἱ δ' Ἑλληνες ἡδιστα μὲν δι' ἑαυτούς, ὡς δυνατόν δὲ κράτιστα πολιτεύονται διὰ τοὺς ἄλλους, τηροῦντες μὲν τὰ πάτρια ἔθιμα, προάγοντες δὲ εἰς εὐγένειαν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ὅσον καὶ ἂν καταπονῶνται κατὰ τούτων ἀμφοτέρων ἀνελλήνιστά τινα ἀνθρωπάρια ἀμαθῇ καὶ αἰσυχρά.

Ὁ ἱστοριογράφος ὁ νηφάλιος ἀπεδείχθη προφήτης.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΤΣ

¹ «Ὡς τὰ ἐκαίνων μεγάλα ἐγένετο, ἐς μέγα ἀεὶ ἐς τόνδε τὸν χρόνον ἰόντα εὐδαιμονίας, ἐπιμνησόμεθα ἐπεξιόντες, ἐφ' ὅσον δὴ εἰς τὸ ἀκριθέστερον ἐπιυθόμεθα» (Χαλκοκονδύλης).

² Ἐκδόσ. Βόννης 5, 3.

ΜΑΡΚΟΣ Ο ΜΟΥΣΟΥΡΟΣ

Ποία ἀγρία τῆς μοίρας δυσμένεια.

Ἐκλινε τὰ βλέφαρά του τὸ Γένος ἡμῶν εἰς πολιτικὸν θάνατον κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα μεσοῦντα, ὅτε ἀηδόνες εὖστομοι ἤρχισαν νὰ ᾄδωσι τὸ ἔαρ πνευματικῆς ζωῆς· νεφέλαι κελαιναὶ ὄμβρον μετὰ χαλάζης φορτωμέναι ἐκάλυψαν ἀνατέλλουσαν νέαν τοῦ Γένους ζωὴν καὶ μετὰ τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Λατίνων (τῷ 1204) πάλιν τὰ σήμαντρα πενθίμως ἤχησαν νέον ἐνταφιασμόν, ἐν ᾧ τῆς ψυχῆς μας τὴν ἀνάστασιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον κόσμον τὸν Ἑλληνικὸν ἐψαλλον θεόφρονες προφῆται.

Ἦσαν οὗτοι τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος οἱ ἐμπνευσμένοι καὶ μεγαλόφρονι κήρυκες. Θ' ἀνέπλαττον τὸ Γένος μέγα. Κένταυροι Χείρωνες οὗτοι ἤθελον παιδεύσῃ αὐτὸ Ἰάσονα κατακτητὴν τοῦ χρυσομάλλου δέρατος τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου, ἀλλ' ἐπῆλθε μοχθηρὰς τύχης ἢ συμφορὰ καὶ φυγάδες ἐκεῖνοι ἀπόλιδες ἤλθον εἰς τὴν Δύσιν, ἐν τῇ ἀγκάλῃ αὐτῶν τῶν Μουσῶν καὶ τῶν Χαρίτων φέροντες τὰγάλματα, καὶ ἱδρυσαν εἰς αὐτὰς ἐκεῖ ναοὺς εὐσεβεῖς ἱεροφάνται. Οὐχὶ δὲ εἰς ἡ δύο, ἀλλὰ θείας μεγαλειότητος ἐκ πάσης τῆς Ἑλλάδος γῆς χορὸς παμπληθής.

Κατὰ τοὺς παλαιστάτους Ἑλληνικοὺς χρόνους οἱ πρόδρομοι τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ οἱ ΠρωτοἝλληνες, οἱ Πίερες Θοῤῃες, καταδάντες εἰς τὰ νοτιώτερα τῆς γῆς ἡμῶν τῶν Μουσῶν τούτων καὶ τῶν Χαρίτων ἱδρυσαν ναοὺς καὶ τὰ ἱερὰ τῆς Δήμητρος τελεστήρια, ἐν οἷς ὑψηλῆς θεολογίας οἱ Ἕλληνες ἐμουῦντο. Τὸ Πιέριον ὄρος τὸ Μακεδονικόν, ἡ γενέτειρα τοῦ Ὀρφέως καὶ τοῦ Δίνου, παρὰ μικρὸν ἐγκατελείφθη, εἰς Ἐλευσίνα δὲ τῆς Ἀττικῆς συνέτρεχον κατ' ἐνιαυτὸν οἱ ποθοῦντες εἰς τὰ ὑψηλῆς ἀρετῆς καὶ βαθείας φιλοσοφίας μυστήρια νὰ τελεσθῶσιν.

Οὕτω κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνους παμπληθεῖς ἐκ τῆς

ἡμετέρας γῆς εἰς Ἰταλίαν συνέδραμον, ὅπου νέαι Εὐμολποι τὰ μυστήρια εἶχον καθιδρύσῃ τῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας, τῆς Ἑλληνικῆς.

Ἐκ τούτων δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ, οὕτινος τὴν σεμνὴν γράφομεν εἰκόνα, Μᾶρκος ὁ Μουσοῦρος.

Ἡ Κρήτη, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν πνευματικῶν ἅμα ἀγώνων πολυάθλος ἥρωϊς, ἐγέννησεν αὐτόν, παῖς δ' ἐκ σφοδρᾶς φιλομαθείας ἐπορεύθη εἰς Ἰταλίαν καὶ νεανίσκος εἶχε πληρώσῃ διὰ τῆς φήμης τῆς πολυμαθείας αὐτοῦ τὰ σπουδαστήρια τῶν σοφῶν καὶ τᾶν ἀκτορα τῶν φιλοκάλων ἡγεμόνων. Κατέπληττεν, ὅτε μάλιστα εἰς τελείαν ἦλθεν ἡλικίαν, ἥ περὶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Λατινικὴν γλῶσσιν εὐρυμάθεια αὐτοῦ καὶ ἡ βαθύνοια περὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' ὁ Μουσοῦρος, σωκρατικὴν τινα ἔχων μετριοφροσύνην, νομίζων ἔτι οὐδὲν οἶδεν, διετελεῖ ἡμέραν καὶ νύκτα μελετῶν. Ὑπὸ θείας μανίας ἐλέγετο ἐμπνεόμενος, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐν γαληνιαίᾳ ἡρεμίᾳ, ὅπως καὶ ἐν χρηστῇ σεμνότητι διῆγε τὸν βίον. Διότι, ἐν ᾧ ὁ ἡγεμὼν Ἀλδέρτος ὁ Κάρπος κτῆμα λόγου ἄξιον, ὥς εἰς ἥρωα τέμενος ἱερὸν, προσήνεγκε τῷ Μουσούρῳ εὐγνώμων πρὸς τὸν παιδεύσαντ' αὐτόν, ἐκεῖνος, τῆς εὐμκρείας καὶ τῆς νωθρότητος ἐχθρὸς, δὲν ἀπεδέχθη τὸ δῶρημα, ὁ ὑπὸ χρημάτων ἀδούλωτος, ὁ περὶ τὴν δίαιταν λιτότατος, ὁ φιλοπονώτατος σφόδρ, ὅστις τέσσαρας μόνον τὸ ἔτος ἡμέρας δὲν παρῆχεν ἑαυτὸν διὰ τῆς διδασκαλικῆς καὶ τῆς ἄλλης ἀναστροφῆς χρήσιμον εἰς τοὺς παμπληθεῖς περιστοιχίζοντας αὐτόν ὥς τὴν μητέρα ὄρνιθα τὰ νεοσσία.

Ὑπὸ τῆς ἀγιοτάτης ἀρετῆς, τῆς εὐγνωμοσύνης, ἦτο ἐμπεφορημένος· ἐγκώμια λοιπὸν δίκαια ᾔδει διὰ τὸν Ἰάνον Λάσκαριν προστάτην αὐτοῦ γενόμενον κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν. Μετὰ στοργῆς δὲ ἀγίας λαλεῖ περὶ τῶν γονέων ὁ εὐσεβὴς καὶ ποθεῖ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Πρεθύμνην, ἵνα γηροτροφῇ αὐτούς.

Ἀλλὰ μάλιστα πρὸς τὴν πατρίδα τὴν γεννήσασκεν καὶ θρέψασκεν χάριτας γνωρίζει. Ἵνα χάριν αὐτῆς παιδευθῇ, κατέλιπε καὶ γονεῖς φιλοστόργους καὶ φιλότατους ἐρατεινοὺς ὁμήλικας καὶ ἦλθεν εἰς ξένην γῆν. Καὶ κατατρύχεται εἰς σπουδὰς ἀπαύστως καὶ ταλαιπωρεῖ καὶ καταπονεῖται εἰς τοῦτο μόνον ἀφορῶν, νὰ ὤφελῃ τὴν πατρίδα, νὰ παράσχῃ εὐκλειαν εἰς αὐτήν, καὶ ἂν μὴ δυνήθῃ τοῦτο, νὰ μὴ καταισχύνη τοῦλάχιστον τῶν προγόνων Ἑλλήνων τὸ γένος. Χάριν αὐτῆς ὅσον σοφῶς οὕτω καὶ πολυπόνως ἐργάζεται εἰς τὴν

ἐκδοσιν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, χάριν αὐτῆς εἰς οὐδὲν κέρδος ἀποβλέπων προστάτης τῆς Ἀλδίνης Ἀκαδημείας ἐγένετο, χάριν αὐτῆς παρασυρόμενος ὑπὸ ματαίων ἐλπίδων, ὡς ὁ Βησσαρίων, ἐγένετο τὸ δόγμα καθολικὸς καὶ ἐπίσκοπος Μονεμβασίας ἐχειροτονήθη, χάριν τοῦ Γένους τὴν εἰς Πλάτωνα Ὁδὴν εἰς τὸν Πάπαν Λέοντα τὸν Γ' τὸν φιλόκαλον καὶ ὑψηλόφρονα ἀφιέρωσεν, εἰς γλῶσσαν γεγραμμένην θεῖαν πινδαρικήν, ἐν' ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλληνική, ἂν μὴ ὑπῆρχε πλέον διὰ τὸν ὄχλον τῶν δούλων, δὲν ἔπαυσεν ὁμως ζῶσα διὰ τὰς εὐγενεῖς ψυχάς.

Διότι ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτοῦ ὁ ποιητὴς ὁ χαρίεις οὐδὲν ἄλλο ἀνέπλαττεν ἢ τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους τὴν ἀναδίωσιν· νὰ ἴδῃ τὴν Ἑλλάδα του μεγάλην καὶ ἐλευθέραν ὁ βαθὺς κριτικὸς ἐπεθύμει, ἥς δι' αὐτὸν οὐδὲν γλυκύτερον ἦτο.

Ἀνάπτυξις τῆς παιδεύσεως. Σχολεῖα ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ ἐκεῖ δέ, ἐν Ἰταλίᾳ, βραδύτερον δὲ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, Ὀλλανδίᾳ καὶ Γερμανίᾳ παιδευόμενοι Ἕλληνες ὑπὸ τῶν τοιούτων ὁμογενῶν ἢ καὶ ἄλλοδαπῶν σοφῶν καθηγητῶν ἐγένοντο κατὰ μικρὸν ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν, ὥστ' ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πατρίδα νὰ διδάσκωσιν εἰς νέα ἀνὰ τὴν πάτριον γῆν καθιδρυόμενα παιδευτήρια. Ἐκ τούτων δέ, τῶν ὀλίγων τὸ πρῶτον, προσήλθον πολυπληθέστεροι οἱ παιδευθέντες πρὸς διδασκαλίαν, ὥστε κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα μάλιστα μέχρι τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεώς μας εἰς ἑκατοντάδας σχολείων οὐ μόνον ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα οἱ Ἕλλήνων παῖδες ἐφοίτων ἀλλὰ καὶ ὅπου παροικίαι ἰσχυραὶ Ἑλληνικαὶ ἦσαν, ὡς ἐν Βενετίᾳ, Ἀλεξανδρείᾳ, Ὁδησσῷ, Βουκουρεστίῳ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἰδοὺ δὲ ἀναγραφὴ βραχεῖα τούτων ¹.

Θράκη καὶ Μακεδονία.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ κατὰ τὴν πατριαρχίαν Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου παρὰ τὴν Παμμακάριστον κατασταθεῖσα σχολή, ἡ κληθεῖσα ὕστερον Μεγάλῃ Σχολῇ τοῦ Γένους, ἐγένετο ἀληθῶς ὁ ἀστήρ ὁ τὸ Γένος δηγήσας εἰς τὴν Βηθλεὲμ τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγεννή-

¹ Ὅρα Παράνκα· Σχεδιάσμα.

σεως. Ἐνταῦθα μετὰ Ματθαῖον τὸν Καμαριώτην ὁ σοφώτατος καὶ θεολογικώτατος ἐδίδαξε Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος, ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη τὴν σχολὴν διευθύνας, μετὰ Ἰωάννην δὲ τὸν Ζυγομαλᾶν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος καὶ εἰς χρόνους ὑστέρους Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεὺς, Ἰωάννης ὁ Καρυοφύλλης, Εὐγένιος ὁ Βούλγαρος, Σέργιος ὁ Μακραῖος καὶ ἄλλοι ὑπερέχοντες ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων, ὧν ἠκροάσαντο ἄλλοι μεταλαμπαδεύσαντες τὸ φέγγος τῆς σχολῆς ἀλλαχοῦ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἢ ἀξιώματα ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ λαβόντες, γενόμενοι μεγάλοι διερμηνεῖς, μητροπολίται, πατριάρχαι.

Ἦκμασαν δ' αἱ σπουδαὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτ' ἐν τῇ Ἀγιοταφικῇ μετοχίᾳ ἰδρῦθη νέα σχολή, ἐν ἣ ἔξοχοι εἰς παντοίαν σοφίαν ἐδίδαξαν Ἕλληγες, ὡς Γερμανὸς ὁ Λοκρὸς καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ ὕστερον ἐξ ἀπορορήτων. Τότε (1627) ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, ἰδρῦθη ὑπὸ Νικοδήμου τοῦ Μεταξᾶ τὸ πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει τυπογραφεῖον, τότε ὁ Μαυροκορδάτος συνέγραψε περὶ κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, τότε Παναγιώτης Νικουσίος ὁ Μαμουναῆς ὁ μαθητὴς Μελετίου τοῦ Συρίγου διέτριβε καὶ περὶ τὴν Ἀστρονομίαν, ἣν θεραπεύων Χρύσανθος ὁ Νοταρᾶς, ὁ ὕστερον πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἔδρυσεν ἐν Γαλατᾷ ἀστεροσκοπεῖον, ὅπως Δημήτριος ὁ Ἀργύραμμος συνέγραψε λεξικὸν βοτανικὸν καὶ ἐφύτευsen ἐκεῖ βοτανικὸν κήπον. Τοσαύτη δὲ ἦτο τῆς Παιδείας ἡ ἀκμή, ὥστ' ἐν οἰκίᾳ Φαναριώτου μικρὸν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως (1815) ἐδιδάχθησαν εἰς τὸ ἀρχαῖον οἱ «Πέρσαι» τοῦ Αἰσχύλου.

Ἄλλ' ἐπειδὴ διὰ τὸν πυκνότατον τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Πόλεως πληθυσμὸν δὲν ἐπῆρκουν αἱ δύο σχολαὶ ἐκεῖναι, ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Σαμουὴλ τοῦ Α' (1764) καθιδρύθησαν δεκατέσσαρες εἰς τὰς συνοικίας σχολαί, ὧν ὑπερεῖχεν ἡ κατὰ τὰ Θεραπειά, ὅπου ἐφοίτησαν ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός, ὁ Ἀλέξανδρος Ρ. Παγκαθῆς, οἱ πατριάρχαι Σαμουὴλ ὁ ἀπὸ Δέρκων καὶ Γρηγόριος ὁ ΣΤ' καὶ ὁ Γρηγόριος Παπαφλέσας.

Κατὰ τὴν λοιπὴν δὲ Θράκην σχολεῖα κατεστάθησαν ἐν Ἀδριανουπόλει, ἐν Σηλυβρίᾳ, ἐν Γάνω καὶ Χώρῳ, ἐν Καλλιπόλει, ἐν Λιδυμοτείχῳ, ἐν Ἀρχιάλῳ καὶ ἐν Τουρνόβῳ τῆς Βουλγαρίας.

Ἐν Μακεδονίᾳ δὲ τὰ περὶ σχολείων γνωριμώτερα, ὅπως καὶ διὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, εἶναι ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Οὕτως ἐν Θεσσαλο-

νίκη δύο ἦσαν σχολαί, ἡ παλαιότερα, τῇ 1490 καθιδρυθεῖσα, καὶ τὸ Ἑλληνομουσεῖον, ἐν ᾧ ἐδίδαξε, πλὴν ἄλλων σοφῶν, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος. Κατὰ τὴν ἄλλην δὲ Μακεδονίαν σχολαί ἦσαν καθιδρυμένα ἐν Πολυγύρῳ τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ἐν Ἀθῶν ἡ Ἀθωνιάς Σχοιῇ ἡ γενομένη περιώνυμος, ἀφ' ὅτου ἐδίδαξαν ἐν αὐτῇ Παναγιώτης ὁ Παλαμᾶς καὶ μάλιστα Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις. Ὡσαύτως ἐν Σέρραις, ἐν Σταγείροις, ἐν Κωνσταντινικῷ, Γραμμόσιδι, Λινοτόπῳ, Μελενίκῳ, ἐνθα ἐδίδαξε Χριστοφόρος ὁ Φιλητᾶς. Ἐν τῇ δυτικῇ δὲ Μακεδονίᾳ σχολεῖα εἶχον ἐν Σερβίοις, Γρεββενοῖς, Ἐδέσση, Βερροῖα, Ναούσση, Βελβενδῶ, Κλεισοῦρα, Μοναστηρίῳ, Σελίτση, Ἀρβανιτοχωρίῳ, Καστορίᾳ καὶ ἐν Κοζάνῃ, ἐνθα δύο ἦσαν ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν γραμμάτων ἐκεῖ σχολαί, ἡ Στοὰ καὶ ἡ τῆς Κομπανίας.

Ἡπειρος καὶ Θεσσαλία.

Καὶ ἐν Ἡπείρῳ δέ, πλὴν ἔξ Μονῶν χρησίμων εἰς σχολεῖα, ἐν αἷς ἡ παρὰ τὸ Φιέρι, τὴν ἀρχαίαν Ἀπολλωνίαν, Ἰερὰ Μονὴ καὶ ἡ μονὴ τοῦ Ἀγίου Ναοῦ παρὰ τὴν Ἀχρίδα, σχολεῖα πάμπολλα διέδιδον τὸ φῶς τῆς ψυχῆς εἰς τοὺς φιλομαθεῖς καὶ φιλογενεῖς Ἡπειρώτας.

Ἐν Ἰωαννίνοις καθιδρύθησαν κατὰ διαφόρους χρόνους πέντε σχολαί, ὧν ἄρισται ἡ τῇ 1282 ἐν τῇ ἐπὶ τῆς νήσου μονῇ τοῦ Σπανοῦ, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Φιλανθρωπinoῦ, τῆς μεγάλης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τοὺς βυζαντινοὺς οἰκογενείας, ἥτις τὰ τῆς σχολῆς ταύτης διήκῃσε μέχρι τοῦ 1532, ὅτε διευθυντὴς αὐτῆς ἦτο Νεόφυτος ὁ Φιλανθρωπινός. Ἀρισται δὲ κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα ἡ ὑπὸ Γκιούμα ἐγερθεῖσα, ἐν ᾗ Βησσαρίων ὁ Μακρῆς καὶ Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης καὶ Μπαλᾶνος ὁ Βασιλόπουλος ἐδίδαξαν, ἡ ἐκ τῶν ἰδρυτῶν (τῇ 1742) Μαρουτσαῖα κληθεῖσα, ἣν δις Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις διηύθυνε, καὶ ἡ Πατριρχικὴ, ἥς ὑπὸ Ζώη Καπλάνη ἰδρυθείσης ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας μόνος ἐσχολάρχησεν. Ὡσαύτως δὲ σχολεῖα ἦσαν ἐν Πρεβέζῃ, Ἀρτῇ, Μετσόβῳ, Καλαρρόταις, Σερράκῳ, Παραμυθίᾳ, Πάργᾳ, ἐν πάσῃ κόμῃ τοῦ Ζαγορίου, ἐν Ἀργυροκάστρῳ, Κονίτῃ, Δελβίνῳ, Δελβινακίῳ, Κορυτσᾷ, Βερατίῳ, Μοσχολόλῃ, ἐνθα ἰδρύθη ἡ Νέα Ἀκαδημία, συνέστη δὲ καὶ τυπο-

γραφειον (τῷ 1710) ὑπὸ τῶν φιλομούσων καὶ φιλοκάλων πολιτῶν, καὶ ἐν Δροβιάνῃ κατὰ παραίνεσιν τοῦ θεοῦ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς παιδείας κήρυκος Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, οὗτινος τὴν εἰκόνα παραθέτομεν κατωτέρω.

Καὶ τῆς Θεσσαλίας δὲ πολλαχοῦ ὑπῆρχον σχολεῖα, ὡς ἐν Λαρίσῃ τὸ Ἑλληνομουσεῖον, ἐν Τρικκάλοις, Τσαριτσάνῃ, Τυρνάβῳ, Βλαχολιβιάδῳ, Ῥαψάνῃ, Ἀμπελακίοις καὶ ἐν Ζαγορά, Μηλεαῖς καὶ Κισσῷ τοῦ Πηλίου.

Καὶ ἦσαν ἀγλαώτατοι ἀληθῶς καὶ γενναιότατοι οἱ καρποὶ οἱ ἐκ τῶν σχολείων τούτων, ἀφ' οὗ οἱ διδάσκαλοι πεπαιδευμένοι οἱ πλείστοι ἦσαν εἰς τὸ ἀκρότατον, ἐνθεοὶ δ' ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν συγγραφέων καὶ τῇ ἐκθέσει τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν. Ἐκ διδασκάλων δὲ ὅποιοι ὁ Ἀμφιλόχιος Παρασκευᾶς ὁ προφητικὸς χρησμολόγος, Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης, Γρηγόριος ὁ Κονταρῆς, Νικόλαος Χατζητριανταφύλλου «ὁ περίφημος Παπαδιδάσκαλος», (ὡς καλεῖ αὐτὸν ὁ Παρανίκας), Ὁ Νεόφυτος Δούκας, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος, ὁ Κούμας, ὁ Πέζαρος, ὁ Κωνσταντῆς, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, Ρήγας ὁ Φεραῖος, ἔξοχοι εἰς παιδεῖαν καὶ φιλογένειαν ἦσαν καὶ οἱ μαθηταί. Καὶ ἀναφέρονται τοιοῦτοι, πλὴν τῶν ἐκ μεγάλων πόλεων, ἐκ Βερροίας Θεοφάνης ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας ῥήτωρ, ὡς καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος, ἐκ Καστορίας οἱ ἀδελφοὶ Παναγιώτης καὶ Ἰωάννης Ἐμμανουὴλ οἱ μετέχοντες τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἐγχειρήματος τοῦ Ῥήγα καὶ συμμαρτυρήσαντες μετ' ἐκείνου, καὶ ὁ Ἀθανάσιος Χρηστόπουλος ὁ τῶν ἀνακρεόντειων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος χαριέστατος ποιητής, ἐκ Σιατίστης ὁ Γεώργιος Ζαθεΐρας, ὁ πολυθρύλητος διοργανωτὴς τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀρλώφ Γεώργιος Παπάζωλης καὶ ὁ Θεοχάρης Γεωργίου Τορούντζας ὁ συστρατιώτης καὶ συγκινδυνευτὴς Ῥήγα τοῦ Φεραίου, ἐκ Σερβίων ὁ μαθητής, διευθυντὴς τῆς σχολῆς καὶ ὕστερον ἐπίσκοπος Γρηγόριος Κονταρῆς συγγραφεὺς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν, ἐκ Κοζάνης ὁ Γεώργιος Ρουσιάδης καὶ ὁ συνεργάτης τοῦ Γενναδίου καὶ τῆς ἐν Μολδαυίᾳ ἐπαναστάσεως ἐργάτης θερμότατος Γεώργιος ὁ Λασιάνης καὶ ἐκ Σταγείρων Ἀθανάσιος ὁ Σταγειρίτης. Ὡσαύτως ἐξ Ἰωαννίνων ὁ Δάμπρος Φωτιάδης, ὁ χαριέστατος ποιητής Ἰωάννης Βιλαρᾶς, οἱ φιλικοὶ Τσακάλωφ, Πατσιμάδης καὶ Μιχαὴλ Χρισταρῆς, ὁ Χριστοφόρος Φιλητᾶς, ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας καὶ ὁ μαθητής τούτου

γενόμενος Κωνσταντίνος ὁ Ἀσώπιος, ἐκ Μετσόβου οἱ ἔθνικοι εὐεργέται Τοσίτσας, Στουρνάρας, Ἀθέριωφ, ἐκ Ζαγορίου οἱ Ῥιζάραι καὶ ὁ Γεννάδιος, ἐκ Συρράκου ὁ Ἰωάννης Κωλέττης, ἐκ Κομποτίου ὁ Νικόλαος Σκουφάς καὶ ἐκ Ζήτησης ὁ Δημήτριος Νικολίδης ὁ ἄριστος παραστάτης τοῦ Ῥήγα ὁ μαρτυρήσας μετ' ἐκείνου εὐπαιδευτος ἱατρός.

Ἐκ τῶν ἀνὰ τὴν Θεσσαλίαν δὲ σχολείων προῆλθον ὁ Ἀλέξανδρος Ἑλλάδιος, ὁ Πέζαρος, ὁ Κούμας, ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, ὁ Κωνσταντίνος Οἰκονόμος, ὁ πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Δ' πεπαιδευμένος συγγραφεύς, ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς, ὁ Δανιήλ Φιλιππίδης, ὁ Ἀνθιμος Γαζής, ὁ Στέφανος Κομμητᾶς, Διονύσιος ὁ Πύρρος, ὁ Χριστοφόρος Περραιβὸς καὶ Ῥήγας ὁ Φεραίος.

Στερεὰ Ἑλλάς

Ἐν δὲ τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι, πλὴν τῶν κοινῶν σχολείων τῶν συνήθων ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν γῆν, περὶ ὧν περαιτέρω θέλωμεν εἶπῃ, ἦσαν τὰ ἀνωτέρας πῶς παιδεύσεως, δύο δὲ ἀξιολογώτατα, τὸ ἐν Μεσολογίῳ καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις. Καὶ ἐκεῖνο μὲν ὁ ἐκ Θεσσαλίας (ἢ ἐκ Δωρίδος) Παναγιώτης Παλαμάς, ὁ περὶ τὴν Ἑλληνομάθειαν καὶ τὴν ἄλλην παιδείαν ἄριστος, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιδάσκαλος Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως καὶ ἅμα εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀκροατῆς γενόμενος ἐκείνου, συνέστησε τῷ 1760. Καὶ ἐγένοντο τότε ἐκ Μεσολογίου ἐκπορευθέντες ἀπόστολοι τῶν διδαγμάτων τῆς Παλαμαίας Σχολῆς ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα πάμπολλοι, ὑπέροχοι δὲ κατὰ πάντα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐργάται προῆλθον, ἐν αὐτῇ δ' ἐπαιδεύθησαν ὁ Μῆτρος Δεληγεωργόπουλος, ὁ Χρῆστος Καψάλης, ὁ Ἀθανάσιος Ῥαζηκότσικας καὶ οἱ ἄλλοι τῆς πολυμνήτου πολιορκίας μαχηταί.

Ἡ δ' ἐν Ἀθήναις παιδευσις ἤκμαζε μὲν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀλώσεως, ἀφ' οὗ ἐν τῇ ἄστει τότε ἐπαιδεύθησαν οἱ Χαλκοκονδύλαι, δὲν ἔπαυσε δὲ καὶ ὕστερον. Καὶ κατηγορεῖ μὲν, πρὸς τὸν Κρούσιον γράφων Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλάς, πολλὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ ἀπαιδευσίᾳ. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἀληθεύει πολὺ· διότι μαρτυρεῖ περὶ τοῦ ἐναντίου στρατιὰ ὅλη τῶν ἐκ τῶν διδασκηρίων τῶν Ἀθηνῶν ἐξεληθόντων, ἐν οἷς Ναθαναὴλ Χύχας ὁ θεολογικώτατος, Θεόφιλος ὁ

Κορυδαλεύς, Λεονάρδος ὁ Φιλαράς, ὁ ἐθνικὸς ἀπόστολος ἀνὰ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην καὶ τοῦ Μίλτωνος φίλος, δύο πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὁ Νεκτάριος καὶ ὁ Ἐφραίμ, οἱ Μπενιζέλοι Δημήτριος, Ἰωάννης καὶ Φιλοθέη, ὁ καλέσας τοὺς Βενετούς εἰς Ἀθήνας Ἀργυρὸς Βεναλδῆς, ὁ Δημήτριος Γαλανός, οὗτινος τὴν εἰκόνα παραθέτομεν κατωτέρω, ὁ Παναγιώτης Κοδρικᾶς, ὁ Διονύσιος Σουρμελῆς καὶ ἄλλοι πάμπολλοι καὶ ἐκ παλαιότερων σχολείων καὶ ἐκ τῶν ὕστερον ἱδρυθέντων, τοῦ Φροντιστηρίου Ἑλληνικῶν μαθημάτων τοῦ Γρηγορίου Σωτήρη καὶ ἐκ τῆς περιπύστου Σχολῆς τοῦ Ντέκα, ἥτις ἐγένετο τὸ κέντρον, περὶ ὃ συνήλθεν ἡ τότε (1814) ἐν Ἀθήναις συστάσα Φιλόμουσος Ἑταιρία, ἡ συνεργάτις τῆς Ἑταιρίας τῶν Φιλικῶν. Μαθηταὶ δὲ τούτων, πλὴν τῶν σοφῶν περὶ τὰ γράμματα, ἦσαν οἱ ἡρώϊκοὶ τῆς Ἐπαναστάσεως μαχηταὶ Νεροῦτσος Μπενιζέλος, Σαρρῆς καὶ Παναγῆς Κτενᾶς ὁ πορθητῆς τῆς Ἀκροπόλεως.

Πλὴν δὲ τούτων σχολεῖα ἐν τῇ Στερεᾷ ἄξια λόγου ἦσαν καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικωτάτῃ Λεβαδείᾳ (Γκισοῦρ Λιθαδεῖα) καὶ ἐν Ὑπάτῃ, Χρυσῷ, Καστρῷ, Σαλώνοις, Γαλαξειδίῳ, Αἰτωλικῷ, Ἀργινίῳ, Καρπενησίῳ, Ρεντίνῃ, Κερασόβῳ, Βονίτῃ, Κατούνῃ καὶ ἐν τῇ παρὰ τὰ Μεγάλα Βρανιανὰ μονῇ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ἐνθα ὑπὸ Ἀναστάσιον τὸν Γόρδιον ἐμαθήτευσαν Σέργιος ὁ Μακραῖος καὶ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός.

Πελοπόννησος.

Καὶ ἐν Πελοποννήσῳ δὲ ἤκμαζον καὶ πρὸ τῆς Ἀλώσεως τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Καὶ τῆς λαμπηδόνης μὲν τῶν τεχνῶν ἔχομεν τοὺς ναοὺς τοῦ Μυστρᾶ, τὸν Ἅγιον Σφύζοντα τοῦ Γερακίου, τὴν Ἀγίαν Σοφίαν τῆς Μονεμβασίας, τοὺς ναοὺς τῆς Ἀργολίδος (Ἀγία Μονή, Παναρίτη, Μέρβανα, Χώνικα), τῆς Τεγέας τὴν Παλαιὰν Ἐπισκοπὴν, τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους τῶν Καλαμῶν καὶ τὸν ναὸν τῆς παρὰ τὰ Φιλιατρὰ Χριστιανουπόλεως. Ὡσαύτως δὲ τὰς ἐξαίσιαις τοιχογραφίας τῶν ναῶν τοῦ Μυστρᾶ, τοῦ Γερακίου, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Πραστοῦ. Καὶ σχολεῖα δὲ βεβαίως ἐν ἀκμῇ ἦσαν, ἀφ' οὗ αὐτόθι ἐδίδασκεν ἐν Μυστρᾷ ὁ Πλήθων, αὐτοῦ δὲ μαθηταὶ ἐγένοντο ὁ Ἑρμῶνυμος, (οὗτινος ἐν Παρίσις διδάσκοντος ἤκουσαν ὁ Ρεῦχλι-

νος καὶ ὁ Βουδαῖος) καὶ πιθανώτατα οἱ πληροῦντες τὰς αἰθούσας τοῦ ἀνακτόρου τῶν δεσποτῶν τοῦ Μωρέως, οἱ Δοῦκαι καὶ οἱ Φιλανθρωπinoi καὶ οἱ Φραντζήδες καὶ οἱ Κομνηνοὶ καὶ οἱ Λασκάρεις καὶ οἱ Ράλλαι καὶ οἱ παντοῖοι Παλαιολόγοι. Καὶ ὕστερον δὲ σχολεῖον ὑπῆρχεν, ὅπου ἔνθεοι διδάσκαλοι ἐπαίδευσαν τοὺς ἄρχοντας Μελετάκην καὶ Κοπανίτσαν καὶ τὸν μεγαλόφρονα Παναγιώτην Κρεββατᾶν.

Καὶ ἐν Μονεμβασίᾳ δέ, ὅπου μικρὸν ὕστερον ἔθαλαν ὁ Γαβριὴλ Σεβήρος καὶ ὁ Μονεμβασιᾶς Δωρόθεος, ἤχημαζον ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως τὰ γράμματα καὶ ἐν Κορίνθῳ, ὁπόθεν προήλθον ὁ Μανουὴλ ὁ μετὰ Ματθαῖον τὸν Καμαριώτην σχολαρχήσας τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ ὕστερον Γεώργιος ὁ Κορίνθιος καὶ οἱ πατριάρχαι Ἱεροσολύμων Δοσίθεος καὶ Χρύσανθος ὁ Νοταρᾶς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ναυπλίῳ ἤχημαζε σχολή, ἣς παιδεύματα καὶ διδάσκαλοι ἐγένοντο Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλᾶς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος καὶ οἱ Μαλαξοί.

Παρὰ τὰς ἄλλας δὲ σχολὰς τὰς ἐν Πάτραις, Καλαβρούις, Κορώνῃ, Καλάμεις, Ἀνδριταίῃ, Τριπόλει, Δολιανοῖς, Βυτίνῃ καὶ Λαγκαδίῳ ἐξέχει ἡ ἐν Δημητσάνῃ ὑπὸ Γερασίμου Γούνα καὶ Ἀγαπίου Λεονάρδου ἰδρυθεῖσα (τῷ 1764), ἣτις φάρος φωτίσας τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἐπὶ ἡμίσει αἰῶνα ἐγένετο, πλὴν ἄλλων παιδεύσασα Γρηγόριον τὸν Β' καὶ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανόν. Ἀλλὰ πρὸ αὐτῆς ἤχημαζεν ἱκανῶς ἡ ἐν τῇ παρὰ τὴν Δημητσάναν μονῇ τῶν Φιλοσόφων σχολή, ἐν ἣ πολλοὶ καὶ διακριθέντες ὕστερον ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν γραμμάτων καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ μάλιστα ἐγένοντο, ὡς δύο πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὁ Θεοφάνης Καράκαλος καὶ ὁ Παῖσιος Λαμπάρδης καὶ περὶ τοὺς εἴκοσιν ἀρχιερεῖς, ἐν οἷς ὑπὸ αἵγλης φωτὸς τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος καταλάμπεται ὁ Λακεδαιμονίας Ἀνανίας Λαμπάρδης, οὗτινος παραβάλλομεν τὴν ὑψηλὴν εἰκόνα, ὡς καὶ τὴν τοῦ ἐτέρου τῶν ἰδρυτῶν τῆς ἐν Δημητσάνῃ σχολῆς Ἀγαπίου τοῦ Λεονάρδου.

ΑΝΑΝΙΑΣ ΛΑΜΠΙΑΔΑΡΗΣ

ὦ, γλυκεῖα ἐλπίς ! μὲ τὸ μεϊδιαμά σου τὸ πραῦ πάντα μειλί-
χια ποιεῖς, θειοτάτη παρθένε.

Εἰς τὸν ναυαγὸν φάρος εἶσαι, εὐμενὴς τὸ φῶς σου τὸ μελιχρὸν
προχέουσα, εἰς τὸν λειποψυχοῦντα ἐξ ἡλιάσεως αὔρας ῥιπή· ἀντί-
ψυχον εἰς τὸν ψυχορραγοῦντα.

Σὲ ὠνόμασαν κενὸν βόσκημα, ἀλλ' ἂν σὺ μὴ ὑπῆρχες, ἡ ἀπο-
θάρρυνσις θὰ ἔσφιγγε τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἡ προηγῆτρια τοῦ θα-
νάτου.

Εἶχεν ἀποθάνῃ τῷ 1453 ἡ Ἑλλάς. Ἄλλ' οὐχὶ τοῦ Γένους ἡ
ψυχὴ· τὸ κράτος δὲ ἡμῶν τὸ πολιτικὸν μόνον. Ἐκεῖτο ἐπὶ κλίνης
νεκρικῆς διὰ χιονέας σινδόνης κεκαλυμμένη. Στέφανος ἀδαμαντό-
δετος δάφνης περιέβαλλε τὴν κόμην αὐτῆς τὴν ἀκτινοβόλον καὶ
ἐπὶ ὑψηλῆς χρυσοτεύκτου ἐσχάρας ἐκαίετο ἄγνός λιθανωτός.

Ψυχρὸν ἦτο τὸ μέτωπον αὐτῆς καὶ ἐσίγα μολυβδίνην σιγὴν ἡ
καρδία της. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν βλεφάρων, ἐπὶ τῶν χειλέων, ἐπὶ τῆς
ὄψεως ὅλης αὐτῆς οὐχὶ τοῦ σαβάνου ἡ λιθίνη καλύπτρα, ἀλλὰ μεϊ-
διάμα· μεϊδιάμα ζωῆς ἐπὶ τῆς μορφῆς ληθαργοῦντος. Λαμπὰς εὐώ-
δους κηροῦ μὲ τὸ φῶς σου, φῶς θείας πνοῆς, σύ, ἐλπίς ἀναστάσεως
καὶ εὐδοξίας, κατέλαμπε τοῦ Γένους τὸ πρόσωπον, καὶ οἱ κατακεί-
μενοι δοῦλοι μὲ πτέρυγας αἰετοῦ ἐπέτοντο εἰς τὸν ἑβδομογ οὐρανὸν
τῆς Μεγάλης Ἰδέας.

Ἐν τῷ ἀγιωτάτῳ τῆς θεότητος ταύτης, τῆς ἐθνικῆς Μεγάλης
Ἰδέας, ναῶ μυριοπληθεῖς ἐγένοντο οἱ μαρτυρικοὶ ἱεροφάνται. Ἐν τῇ
σειρᾷ δὲ τῶν ἐξαρχόντων τῆς χορείας ταύτης σεμνοπρόσωπός καὶ
ἅμα τὸ βλέμμα δξὺς προβαίνει ὁ μητροπολίτης Λακεδαιμονίας
Ἀνανίας Λαμπάρδης.

Ἐγεννήθη ἐν Δημητσάνῃ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐκεῖσε πρὸ αἰώνων
μετοικησάσης ἐξ Ἀθηνῶν, ὥς λέγεται, ἐγκρίτου ἐπὶ σοφίᾳ γενεᾶς τῶν
Φιλοσόφων· τὸ καθαρὸν δὲ τοῦ αἵματος τοῦ γένους αὐτοῦ καὶ τὸ δξὺ

καὶ γοργὸν καὶ φερέπονον τῆς γορτυνιακῆς φυλῆς διὰ παιδείας ὑψηλῆς ἀναπτύξας, διδάσκαλος ἐν τῇ σχολῇ τῆς μονῆς ἐγένετο, εἰς τὸν θεὸν δὲ τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν πίστεως καθοσιωθεὶς, ἐπίσκοπος Γόρτυνος καὶ μετὰ μικρὸν μητροπολίτης Λακεδαιμονίας κατέστη.

Ἄλλ' ὁ ἐκ τοῦ γένους ἀριστοκρατικὸς, ὁ ἐκ τῆς παιδείας ὑπὲρ τὸν δῆμον φερόμενος μειλίχιος πρὸς τοὺς ταπεινοὺς, συγγνωμονικὸς πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας ἦτο· χαρίτων τέμενος ἱερώτατον. ἐλεήμων, τὰς θύρας τῆς Μητροπόλεως ἀναπεπταμένας εἶχε πρὸς τοὺς ὑπ' ἀνάγκης πιεζομένους ὁ χριστιανός, ὁ φιλάνθρωπος.

Ψυχὴ ἀμολύντου ἀρετῆς, σέβας διὰ τοὺς Ἕλληνας ὑπέρτατον, στήριγμα τοῦ λειποθυμοῦντος θάρρους αὐτῶν, ἀμυντήριον ἱστατο κατὰ τοῦ ὁμοδόρου ἐχθροῦ. Διότι αὐτοὶ οἱ μισόχριστοι μωαμεθανοὶ διὰ τὸ ἀπτήτον καὶ ἄσειστον τῆς γνώμης του, διὰ τὴν ὀξύτητα καὶ ὀρθοφροσύνην ἐκπεπληγμένοι καὶ τιμῶντες καὶ διὰ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ σχεδὸν φοβοῦμενοι, ἔπραττον κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, ὥστε καὶ *μωρααγιάννι*, πρόεδρον τῶν προεστώτων τῆς Πελοποννήσου, κατέστησαν, «διὰ τὰ ὁδηγῶνται ἀπὸ τὰ φῶτα καὶ τὰς γνώσεις του».

Τὴν ὀρθοδοξίαν στήλην φωτεινὴν τοῦ κόσμου ἂν ἐνόμιζεν, μόνον μετὰ πατρίδος ἐλευθέρως ἔβλεπεν ἀσφαλῆ, καθ' ἣς οὐδὲ πύλαι Ἰδοῦ ἤθελον κατισχύσῃ. Καὶ ἤλπισε μὲν καὶ ἐκεῖνος εἰς τοῦ ξανθοῦ γένους τὴν ἐπικουρίαν καὶ τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης τὰ ὀλέθρια ψευδολογήματα, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ γένους ἡμῶν τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν καὶ τὰς δυνάμεις ἤθελε νὰ στηρίξῃ τὴν ἀναδίωσιν ὁ φιλόπατρις. Ἐκ τούτου δὲ οὐ μόνον προστάτης τολμηρὸς καὶ σωτὴρ τῶν κλεφτῶν διωκομένων ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ σοφὸς καλλιεργητὴς τοῦ γενναίου τούτου βλαστήματος τῶν χρόνων τῆς δουλείας, τῆς κλεφτουργίας.

Ἄλλ' ἡ ὑποψία εἰς τοὺς τυραννικοὺς δεσπότας τὸν σεβασμὸν ἐκ φόβου διώκει. Ὑποποτὸς ἐγένετο ὁ ἱεράρχης εἰς τοὺς Τούρκους, ὁθωμανὸς δὲ νέος ἐλθὼν (τῇ 1766) εἰς Πελοπόννησον διοικητής, τὴν ὁσμανικὴν ψυχὴν του τὴν μισοῦσαν καὶ φονικὴν δηλῶν, στρατεύμα ὑπὸ ἑπτὰ ἀξιοματικοὺς καὶ τὸν δῆμιον ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Χριστιανοῦ ποιμένος.

Ὁ Χριστιανὸς καὶ Ἕλλην ἀπέτρεψε τοὺς περὶ αὐτόν, θέλοντας ν' ἀμυνθῶσιν ἀπὸ τῆς Μητροπόλεως κατὰ τῶν φονέων, ἵνα μὴ σφαγὰς

πολλὰς ποιήσωσιν οἱ θηριώδεις, καὶ ἔταξεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου τοῦ ὁ ποιμενάρχης, ὁ προεστὼς ὑπὲρ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Γονυπετὴς ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου παρὰ τὸν μαρμάρινον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δικέφαλον αἰτὸν πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης— ἔχων παρ' ἑαυτῷ παραστάτιδα τὴν σκιὰν τοῦ ποτὲ δεσπότη τοῦ Μωρέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου—προσηυχήθη, ἰδίᾳ χειρὶ μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ, ἵνα μὴ μιανθῇ τοῦ ναοῦ ὁ ἱερός περίβολος ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν, ἐξῆλθε διὰ τῆς μικρᾶς θυρίδος εἰς τὴν ὁδόν. Εἶπε δὲ καὶ αὐτὸς πρὸς τοὺς δημίους τοὺς Τούρκους, ἀπτέητος πρὸ τοῦ θανάτου, ὅτι μετὰ πεντήκοντα τέσσαρα ἔτη Γρηγόριος ὁ Δέρκων καὶ ὁ Κύπρου Κυπριανός, ὅτι ὁ τῆς ἐν Κρήτῃ Κισσάμου Μελχισεδέκ· «φάγετε, ὦ θηρία, τὰς σάρκας μου· τὸ πνεῦμα μου, τὸ ὁποῖον σήμερον παραδίδω εἰς χεῖρας τοῦ πλάστου μου, δὲν ἔχετε τὴν δύναμιν νὰ βλάψητε. Ὁ Θεὸς θὰ τιμωρήσῃ τὴν κακίαν σας».

Ἐσχίσθη ἡ καρδία τοῦ διὰ τεσσάρων πληγμάτων, καρδία ἱερέως τοῦ Χριστοῦ, διδασκάλου τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας· ἐσύρθη εἰς τὰς τραχείας λιθοστρώτους ὁδοὺς τοῦ Μυστρά ἡ εὐγενὴς μορφή του καὶ ἐξετέθη εἰς ὕδριν ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς τὸ ἅγιον αὐτοῦ σκῆνωμα εἰς τὴν ἀγοράν.

Ἀγνοοῦμεν ποῦ κεῖνται τὰ ἱερὰ αὐτοῦ λείψανα. Ἄλλ' ὁ ἔθνομάρτυς ἀναμένει τὴν πλάκα τῆς κρήνης τῆς ἔξω εἰς τὴν ὁδόν, ἣν ἔχρανε τὸ ἅγιον αἷμά του, τὸ ἀνεξίτηλον μένον ἐπ' αὐτῆς, εἰς εὐπρεπὲς νὰ μεταβάλῃ μνημεῖον τὸ Γένος του καὶ εἰς προσκύνημα ἔθνικόν.

ΑΓΑΠΙΟΣ ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ

Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἐλεύθερος, ἵνα εἰς μηδέν, καὶ ἐκείνον ὡσαύτως ἄνθρωπον, ὡς δοῦλος ὑπακούῃ. Τελεῖ μόνον τὰ παραγ-
γέλματα τῶν ὑπερεχόντων εἰς νοῦν καὶ παιδευσιν, ὅπως τὸ τέκνον
τῶν γονέων καὶ ὁ παιδευόμενος εἰς ἐπιστήμην ἢ τέχνην τῶν διδα-
σχάλων αὐτοῦ, ὅπως ὁ στρατιώτης, ὁ εἰς ἐλευθέραν πολιτείαν ἀνήκων,
εὐθυμος πράττει τὰ κελεύσματα τῶν ἀνωτέρων αὐτοῦ, ὅπως ὁ
πολίτης ὁ ἐλεύθερος ἀπροφασίστως ὑποτάσσεται εἰς τοὺς νόμους,
οὓς αὐτὸς ἐψήφισε διὰ συνετῶν καὶ φιλοπατριδῶν βουλευφόρων.
Πᾶν τοῦναντίον εἶναι δουλεία· καὶ δοῦλοι ἦσαν οὐ μόνον οἱ σκλάβοι
οἱ δι' ἀλύσεως ἀπὸ τοῦ ποδὸς δεδεμένοι καὶ ἐλαύνοντες τὴν κώπην
εἰς τὰ κάτεργα τῶν Σαρακηνῶν, οὐ μόνον οἱ εἰς τὰ θηρία ριπτόμε-
μενοι αἰχμάλωτοι τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ οἱ στρατιῶται τῆς ἀσελ-
γοῦς Σεμιράμιδος ἀγόμενοι, ὅπου αὕτη ἤθελε, καὶ οἱ μουζίκοι τῆς
Ῥωσίας, ἐάν τε ἔχωσιν ἐάν τε μὴ ἔχωσι νιοῦμαν (βουλήν). Δοῦλοι
ὡσαύτως εἶναι καὶ ὅσοι ὑποτεταγμένοι εἰς ἀλλαδαπὸν κύριον ζῶσιν
ὑπὸ τὸ φῶς λυχναρίου ἀνεξαρτησίας. Ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη δὲν εἶναι
ἡ ἀγνή δέσποινα, ἣν οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες πρῶτοι ἐλάτρευσαν στή-
σαντες βωμοὺς Διὸς Ἐλευθερίου, ἀλλ' εἶναι ἡ *Ψεύτρα* Ἐλευθερία,
δολόεσσα ἐψιμμουθιωμένη Κίρκη μεταβάλλουσα εἰς χοίρους τοὺς πι-
στεύοντας εἰς αὐτήν, ἀφανίζουσα δὲ τοὺς ἀνθισταμένους.

Μισῶ τὴν τοιαύτην ἐλευθερίαν, τὴν *Ψεύτραν*, τὴν ἀγγλικὴν τῶν
βορείων Ἀμερικανῶν πρὸ τοῦ 1775, τῶν Ἰονίων Νήσων, τῆς Κύ-
πρου· προτιμῶ τὴν σκοτεινὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων, διότι ἐκείνη
μὲν θέλγει συνήθως καὶ ἀποκοιμίζει, αὕτη δὲ ἄγει εἰς τὸν ἀπεγνω-
σμένον ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα, ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς τῆς χαρᾶς.

ᾠ! ποῖον τὸ σκότος τῆς δουλείας ἡμῶν ὑπὸ τοὺς ὀθωμανοὺς.
Ὅμοια ἦτο ἐκείνη μὲ τὸν Χάροντα τῆς δημῶδους πίστεως·

*μαῦρος εἶναι, μαῦρα φορεῖ, μαῦρο εἶν' καὶ τᾶλόγ' του,
μαῦρο καὶ τὸ γεράκι του καὶ τὸ λαγωνικό του.*

καὶ ὁ Τοῦρκος ὅλος σκοτεινὸς ἦτο καὶ μόνον ἔλαμπεν ἐρυθρὸν τὸ γιγατᾶνι τοῦ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων. Ὁ πανώλεθρος οὗτος κίνδυνος ἀνετίναξεν ἡμᾶς, ἐν νωθρότητι πρότερον τῆς Ἀλώσεως κατακειμένους, καὶ τὴν γελοέσαν ἐφερε τῆς ἐλευθερίας ἡμέραν διὰ τῶν κλεφτῶν, τῶν καταδρομέων, τῶν συνετῶν καὶ μαρτυρικῶν δημογερόντων, τῶν εἴκοσι δύο ἐπαναστάσεων μας, ἅτινα πάντα παρασκεύασαν τῆς προγονικῆς ὑπερηφανίας ἀναβοῶντες τὰ κηρύγματα οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας.

Τοιοῦτος κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν μεγάλων ἐθνικῶν ἔργων ἐγένετο ὁ Ἀγάπιος Λεονάρδος.

«Τὸ Ἐπαρχιακὸν Συμβούλιον Γόρτυνος τῷ 1842 κατὰ πρότασιν τοῦ Κωνστ. Θ. Κολοκοτρώνη ἐψηφίσατο τὴν ἐν τῷ περιδόλῳ τῆς Σχολῆς (τῆς ἐν Δημητσάνῃ) ἀνέγερσιν μνημείου εἰς..... Ἀγάπιον Λεονάρδον.....Γρηγόριον Ε' καὶ Γερμανὸν Παλ. Πατρῶν».

Ἀλλὰ τίς εἶναι ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὁ Ἀγάπιος Λεονάρδος, ὁ κατὰ γνῶμην τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη κρινόμενος ἄξιος νὰ τιμᾶται παρὰ Γρηγόριον τὸν Ε' καὶ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανόν;

Ἄν διὰ πᾶν τὸ ἀνθρώπινον γένος τὸ σχολεῖον ἐγένετο ἡ εὐρεῖα ἀγυιὰ τῶν ἀγαθῶν διδαγμάτων ἡ δηγήσασα τὸν ἀνθρωπὸν ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν ἵππων ἢ τῶν λύκων εἰς τὸ θεοειδές, δι' ἡμᾶς ἐπὶ τῆς ὠμοφάγου τῶν τούρκων ἀρχῆς ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ ἡ σώτειρα ἡ μετὰγουσα ἐκ τῆς νεκροφανείας εἰς τὴν ζωὴν, ἡ μυσταγωγὸς ἡ δηγήσασα ἡμᾶς εἰς τὸ τελεστήριον τῆς ἐλευθερίας. Καὶ οἱ δαδούχοι λοιπὸν καὶ ἱεροφάνται αὐτῆς εἰς τιμὴν δι' ἡμᾶς πρόκεινται. Τοιοῦτος καὶ ὁ ἀνὴρ, οὗτινος τὴν μορφήν φέρομεν πρὸ ἡμῶν.

Τὸ φιλομαθὲς καὶ ἀκαταπόνητον ἐν ἑαυτῷ ἔχων τῆς γορτυνιακῆς φυλῆς καὶ τὴν ὑπερήφανον φιλοτιμίαν τῆς διακεκριμένης γενεᾶς αὐτοῦ δεκαοκταέτης μετὰ τὰς ἐν Τριπόλει σπουδὰς ἀπῆρχετο εἰς Ἄγιον Ὅρος, ἵνα παιδευθῇ περαιτέρω ἐν τῇ Ἀθωνιάδι σχολῇ. Ἡ θεία χάρις ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Γεράσιμον Γούναν τὸν συστρατιώτην ὕστερον αὐτοῦ εἰς τὸ ἐθνικὸν τοῦ σχολείου ἔργον. Ὑπ' ἐκείνου δηγηθῆς ἐπέρανε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Σμύρνῃ. Ἀλλὰ μὴ ἐπαιδεύθη, ἵνα ἄγονος ἡμίονος ἐγώϊσθης τέρπη ἑαυτὸν εἰς τὴν Ἐδὲμ τῆς Θεολογίας ἐντροφῶν καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων τὰ Ἠλύσια; Μεγάλην

εδάλοντο βουλήν, τὴν ἱδρυσιν ἐν Δημητσάνῃ σχολῆς, ἡλίου μέλλοντος νὰ φωτίσῃ τὴν πατρίδα ἐκ τοῦ κέντρου τῆς Πελοποννήσου. Τὸ Μοναχικὸν λοιπὸν σχῆμα περιβληθεὶς ὁ Ἀσημάκης καὶ Ἀγάπιος μετονομασθεὶς, ἀργύρια μετὰ τοῦ Γερασίμου ἀθοροίσας ἦλθε φαιδρὸς καὶ καθίδρυσεν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Κυριακῆς τὴν περιβόητον σχολὴν τῆς Δημητσάνης, οὐχὶ μέτριόν τι οἰκίδιον καταστήσας πρὸς τοῦτο, ἀλλ' οἶκημα κτίσας «πολύδομον καὶ λίαν εὐρύχωρον» διὰ κατοικίαν τῶν καθηγητῶν καὶ τοῦ ὑπηρετικοῦ καὶ αἰθούσας ἔχον πρὸς διδασκαλίαν τριακοσίων μαθητῶν ἐν μέσῳ κήπου «δένδρων εὐσκίων».

Ἦλθαν οἱ χρόνοι δίσεκτοι καὶ οἱ μῆνες ὠργισμένοι,

ἡ ἐπανάστασις ἡ λεγομένη τοῦ Ὀρλώφ, ἥς δὲν ἦτο ἀμέτοχος ἡ φιλογενὴς ψυχὴ του. Καὶ διεξέφυγε μὲν τότε, ἐπανῆλθε δὲ μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἀλθανῶν εἰς τὴν σχολὴν, ἣν μετὰ δακρύων περιεπτύσσετο καὶ κατεφίλει ὡς κόρην φιλόστοργος πατήρ.

Ἀλλ' ἡσθάνετο ὅτι πέρα τοῦ στενοῦ τῆς σχολῆς χώρου ἐκάλει αὐτὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πατρίδος ἡ κραυγὴ. Εἶχε κατὰ τὸν χρόνον τῆς φυγῆς κηρύξῃ καὶ διδάξῃ ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἐν Πάργῃ, ὅπου τὰ διδάγματα αὐτοῦ ἔμενον βεβαίως, ἐναυλα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Παργίων κατὰ τὴν πώλησιν τῆς πατρίδος αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ἀγγλων εἰς τὸν Ἀλῆ πασᾶν. Κατενόησε λοιπὸν ποῦ ἡ θεία θέλησις κατήλυθε τὰ βήματά του, καί, ἂφ' οὗ κατέστησεν ἐπὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς σχολῆς ἀντάξιον αὐτοῦ ἄνδρα, τὸν Ἀγάπιον Ἀντωνόπουλον, ἀπῆλθεν.

Φῶς ἱλαρὸν γνώσεων ἐξεπέμπετο ἐκ τῆς καθέδρας τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ὡς διευθυντοῦ ἐν τῇ Σχολῇ τῆς Σμύρνης, ὅπουθεν κήρυξ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐγένετο ἀνὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐλθὼν δὲ ὕστερον εἰς προσκύνησιν τοῦ Τάφου τοῦ Κυρίου εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ ὕστερον εἰς Σινᾶ ἐκήρυξε τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν ἀνὰ τὴν Παλαιστίνην, τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ὁ θεοσεβέστατος ἀλλ' ἐλεύθερος φανατισμοῦ. Ὁ λόγος αὐτοῦ δὲν εἶχεν ῥεῖσμα τὴν ἀπέραντον μνήμην μόνον, εἰς βριθύναι δ' ἐρείδόμενος, «γλυκὺς καὶ μελίρρυτος πολὺ εἶχε τὸ ἐπαγωγὸν καὶ καταπειστικὸν διὰ τὰς προσφυστάτας παραβολὰς καὶ παραδείγματα». Τούτου ἕνεκα ὕστερον ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἱεροκήρυξ κατασταθεὶς περιῆλθε τὴν Θράκην, τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τὴν

ἄλλην Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἑπείρον καὶ μετὰ ταῦτα τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους διδάσκων ἀπ' ἁμδωνος ἢ ἐν ταῖς ἀναστροφαῖς, ἔλκων διὰ τοῦ γλυκυτάτου καὶ γενναίου ἁμα ἡθους, ὁ σεβασμὸν ἐμπνέων ἁμα μὲν διὰ τοῦ ἰσχυοῦ μὲν πως ἀλλ' εὐπαρύφου καὶ μεγαλοπρεποῦς παραστήματος, ἁμα δὲ διὰ τῆς δξύτητος εἰς τὸ λύειν τὰς κοινωνικὰς καὶ ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ διοικητικὰς διαφορὰς, ὁ φιλεύσπλαγχνος καὶ διὰ τοῦτο ἀκτῆμων, ὁ βοηθὸς τῶν ὑπ' ἀνάγκης ἐχομένων καὶ διὰ τοῦτο τὴν δίκαιαν λιτότατος, σεβαστὸς καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Τούρκους.

Συνειργάσθη ὁ σοφὸς εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Πηδαλίου, ψυχὴ δὲ ποιητικὴ συνέγραψεν ἁσματικούς ὕμνους καὶ πλείστας εὐχὰς ὁ ἔνθους κήρυξ τῆς ὀρθοδοξίας, ὁ «τὰ μέγιστα φιλόπατρις», ὁ ἰδρύσας τὴν Σχολὴν τῆς Δημητσάνης, φάρον φωτίσαντα Γρηγόριον τὸν Ε', τὸν Παλαιὸν Πατρῶν Γερμανόν, τοὺς προὔχοντας τοὺς μαρτυρήσαντας ἐν τῇ εἰρκτῇ τῆς Τριπόλεως, τοὺς ὑψώσαντας τὴν σημαίαν τῆς Ἀγίας Λαύρας.

Ἰόνιοι νῆσοι.

Καὶ ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις καὶ κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἀκμάζοντα κρίνομεν τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας ἐκ τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀρχομένης τῆς Ἀναγεννήσεως ἐν τῇ Δύσει θάλλουσιν ἐν αὐταῖς, ὡς ὁ Κερκυραῖος Ἀντώνιος Ἐπαρχος ὁ ἐν λόγῳ πεζῷ καὶ ἐν ποιήματι ἐξαισίῳ θρηνήσας τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ περιβόητος Κεφαλλὴν θαλασσοπόρος Ἰωάννης Φωκᾶς. Ἐκ τῶν σχολείων δὲ τῶν ἀκμαζόντων ἐκεῖ ἐξεπῆδον εἰς τιμὴν τοῦ Γένους ἡμῶν σοφοὶ περὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ γράμματα, περὶ τὸν ἑναρμόνιον λόγον πεζογράφοι καὶ ποιηταὶ θαυμάσιοι καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν ἐργάται. Οὕτως ἐκ τῶν ἐν Κερκύρᾳ παιδευτηρίων διεκρίθησαν, πλὴν ἄλλων παμπόλλων, Νίκανδρος ὁ Νούκιος, Νικόλαος ὁ Σοφινός, Ἰωαννίκιος ὁ Καρτᾶνος, Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης, ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης. Κεφαλλῆνες δὲ διακριθέντες κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, παιδεύματα τῶν σχολείων τῆς νήσου αὐτῶν, ἐγένοντο ὁ Παχώμιος Δοξαράς, ὁ Βικέντιος Δαμφῶδς, ὁ Ἠλίας Μηνιάτης, ὁ Ἀγάπιος Λοδέρδος, ὁ Μαρίνος Χαρδούρης καὶ ὁ Ἰωάννης Καρανδηνός. Τῶν σχο-

λείων δὲ τῆς νήσου μαθητῆς ἦτο ὁ ἀρχιερεὺς Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου Τιμόθεος Τυπάλδος ὁ ἡγηθεὶς πάνοπλος ἑκατὸν πεντήκοντα ἱερέων καὶ μοναχῶν ἐκ τῶν νήσων τῶν ἐκεῖ, καὶ τούτων πανόπλων, εἰς Λευκάδα πρὸς τὸν Μοροζίνην κατὰ τῶν πολιορκουμένων αὐτόθι Τούρκων.

Ζακύνθιοι δὲ ἀναφέρονται Γεώργιος ὁ Βαλσαμών, Δημήτριος ὁ Γουζέλης ὁ μεταφράσας τοῦ Τάσσου τὴν *Gerusalem liberata*, οἱ ποιηταὶ Τζάννης Κορωνάτος, Οὕγος Φώσκολος, Σολωμὸς καὶ Κάλδος καὶ οἱ ζωγράφοι Δοξαράς, Καντουνῆς, Κουτούζης, Πελεκάσης.

Ἐκ Λευκάδος δ' ἐξέλαμψαν οἱ ἀδελφοὶ Ζαμπέλιοι, ὁ τραγωδοποιὸς Ἰωάννης καὶ ὁ Σπυρίδων ὁ πλὴν ἄλλων παντοίων ἱστορικῶν ἔργων συγγραφεὺς καὶ τοῦ μυθιστορήματος «Κρητικοὶ γάμοι». Ἐξ Ἰθάκης δ' ἐγένοντο ὁ Ἱερόθεος Δενδρινὸς ὁ μετ' ἄλλων συστήσας τὴν ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικὴν Σχολὴν καὶ ὁ τῇ 1821 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπαγχονισθεὶς Ἀγχιάλου Εὐγένιος.

Κρήτη.

Ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς κατοχῆς οἱ Κρήτες πολλὰ μὲν ἔπαθον ὑπὸ τῆς ἀμειλίχτου ὀλιγαρχίας καθ' ὅσον εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν ἀφορᾷ ὑπὲρ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ ἔχομεν ἐκ τούτου τὰς ἐπαναστάσεις καὶ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν τοὺς Χορτάτσας, τοὺς Καλλέργας, τοὺς Βλαστούς, τοὺς Πικροσίρας, τοὺς Ψαρομηλίγγους, τοὺς Καντανολέους. Ἄλλ' ὅ τι δὲν κατώρθωσαν οἱ ἡμίθεοι καὶ μάρτυρες τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφανίας ἐκεῖνοι, κατώρθωσεν τῆς ψυχῆς τοῦ Γένους ἡ ἀδάμαστος θεία οὐσία, ἥτις κατὰ μικρὸν τοὺς κατακτητάς, τοὺς Ἑνετοὺς, εἰς τὸ ἐλληνίζειν κατὰ τὴν γλῶσσαν, κατὰ τὰ ἔθιμα, κατὰ τοὺς τρόπους, κατὰ τὸ δόγμα τὸ θρησκευτικὸν προσελκύσασα ἀφωμίωσεν ὅλως. Τοῦτο δὲ κατώρθωσε μάλιστα διὰ τῆς παιδείας· καὶ ἦτο βεβαίως ἱκανῶς ἐν ἀκμῇ αὐτόθι, ἅρ' οὐ πρὸ τῆς Ἀλώσεως Μανουήλ ὁ Μοσχόπουλος ἐκεῖθεν ἀκμάζει, κατὰ τὴν ἄλωσιν δὲ καὶ μετ' αὐτὴν ὑπερόχους ἐν τοῖς γράμμασιν ἔχομεν ἄνδρας ἐκ Κρήτης ὅποιοι ὁ Τραπεζόντιος, Γρηγόριος Μελισσηνὸς ὁ Μάμας ὁ πατριάρχ.

χης γενόμενος Κωνσταντινουπόλεως, Μάρκος ὁ Μουσοῦρος, ὁ Ἀρσένιος Ἀποστόλης ¹.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' μάλιστα αἰῶνος ἤκμασαν τὰ γράμματα ἐν Κρήτῃ, ὁπόθεν νέοι τοῦ πρώτου ἐκεῖ τυχόντες φωτισμοῦ ἐν ταῖς σχολαίσι τοῦ Μεγαλοκαστροῦ, τῆς Ῥεθύμνης καὶ ἄλλων πόλεων ἀπῆρχοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, Σμύρνην, μάλιστα δὲ εἰς Ἐνετίαν, ὅπου ἀθροώτατοι σπουδάζοντες, ἐν τῷ Φλαγγινιανῷ Φροντιστηρίῳ μάλιστα, ἐπανήρχοντο εἰς τὴν πατρίον γῆν ἐπανάγοντες τὴν ὑψηλὴν παιδείαν. Καὶ ἔχομεν τοιοῦτους παμπόλλους διακριθέντας ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐν οἷς Μάξιμος ὁ Μαργούνιος, Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Νεκτάριος ὁ Ἱεροσολύμων, Φραγκίσκος ὁ Πόρτος, Ἰωάννης Ματθαῖος Καρυοφύλλης, Μελέτιος ὁ Συριγός, Γεράσιμος ὁ Ἀλεξανδρείας, Ἰωάννης ὁ Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀθανάσιος ὁ Πατελάριος ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ποιηταὶ δέ, πλὴν τοῦ μεγάλου ἐποποιῦ Ἀθανασίου Σκληροῦ τοῦ Πικροῦ, καὶ ἄλλοι λόγου ἄξιοι τότε ἐγένοντο ὁ Γεώργιος Χορτάτζης ὁ ποιητὴς τῆς Ἑρωφίλης, ὁ ποιητὴς τοῦ Ἑρωτοκρίτου Βικέντιος Κορνάρος καὶ ὁ Μαρῖνος Τζάννε Μπουνιαλῆς, καὶ τῶν καλῶν δὲ τεχνῶν ἐργάται, ἐν οἷς ὑπερέχει ὁ Τζαγκαρόλας ὁ ζωγράφος ἐξαισίως εἰκόνας τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ μονῇ τῶν Σισσίων τῆς Κεφαλληνίας ².

Νῆσοι Αἰγαίου.

Καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς δέ, πλὴν τῆς Κρήτης, νήσοις τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου ἀναφέρονται σχολαί. Οὕτως ἐκ τῶν Κυκλάδων καὶ ἡ Τήνος καὶ ἡ Νάξος εἶχε σχολεῖον καὶ ἡ Θήρα καὶ ἡ Ἴος καὶ αὐτὴ ἡ Σέριφος, καλλίστην δὲ ἡ Σίφνος ἐν τῷ μετοχίῳ τοῦ Παναγίου Τάφου (ἐξ οὗ Πανάγιος Τάφος ἐκαλεῖτο ἡ σχολή), ἔνθα ἐδίδαξαν Δανιὴλ ὁ Κεραμεύς, ὡς λέγεται, καὶ ὁ Νικόλαος Χρυσόγελως λαβὼν ἀνώτερ' ἀξιώματα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἐπαιδεύθησαν δὲ Μαυρογένης τις καὶ ὁ Νεόφυτος Βάμβας καὶ ἄλλοι ἀρχιε-

¹ Οὗτοι, ὡς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρνησιθρήσκων τῆς ὀρθοδοξίας ἦσαν περιέργως Κρήτες, μάλιστα οἱ παιδευόμενοι ἐν Ρώμῃ.

² Ζηλοῦν Κεφαλληνίας χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες.

πίσκοποι γενόμενοι καὶ πατριάρχαι. Ὡσχύτως ἡ Πάρος, ἐνθα ἐδίδα-
 ξεν Ἀθανάσιος ὁ Πάριος καὶ ἡ Ἀνδρος, ἐνθα ἐδιδάχθησαν Ζαχα-
 ρίας ὁ Μαθᾶς ὁ συγγράψας τὸν Κατάλογον Πατριαρχῶν, ὁ Κων-
 σταντινουπόλεως πατριάρχης Διονύσιος καὶ ὁ Θεόφιλος Καΐρης.
 Ἐκ τῶν Σποράδων δὲ καὶ ἡ Σκιάθος εἶχε καὶ ἡ Σκόπελος, ἐνθα
 ἐπαιδεύθη τὸ πρῶτον ὁ στιχουργὸς Καيسάριος Δαπόντες¹, καὶ ἡ
 Λήμνος, Ἰμβρος, Τένεδος, Μυτιλήνη, ἐν ἣ τὰ πρῶτα ἔλαβε μαθή-
 ματα Δωρόθεος ὁ Λέσβιος, ἡ Σάμος, ἡ Σύμη, ἡ Κῶς, ἡ Ρόδος,
 καὶ ἡ Χίος, ἡ τὴν ἀρίστην ἔχουσα ἐν ταῖς νήσοις σχολήν, ἐξ ἧς
 ἄνδρες τιμῶντες ἀληθῶς τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα ἐξεφοίτησαν οἱ
 ἀδελφοὶ Μινδόνιοι, Ἑρμόδωρος ὁ Λήσταρχος, Λέων ὁ Ἀλλάτιος,
 Γεώργιος ὁ Κορέσιος, Κωνσταντῖνος ὁ Κοκκινάκης. Γεώργιος ὁ
 Χρυσοβελώνης, ἐν αὐτῇ δ' ἐπαιδεύθησαν ὁ Ἀντώνιος Κορωνιὸς καὶ
 ὁ Εὐστράτιος Ἀργέντης οἱ ἐταῖροι καὶ συναβληταὶ ἐν τῇ μαρτυρίᾳ
 Ῥήγα τοῦ Φεραίου. Ἐδίδαξαν δὲ αὐτόθι κατὰ τοὺς τελευταίους χρό-
 νους Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, Δωρόθεος ὁ Πρώτος, Κωνσταντῖνος ὁ
 Βαρδαλάχος καὶ ὕστατος ὡς διευθυντὴς μετὰ δεκατεσσάρων διδασκά-
 λων—ὅτε ἐπτακοσίους εἶχεν ἡ σχολὴ μαθητὰς, ὧν διακόσιοι ξένοι—
 ὁ Νεόφυτος Βάμβας, οὗτινος παραθέτομεν τὴν σεμνὴν εἰκόνα.

¹ Ἐκ τοῦ περιφήμου ὄνειρου τοῦ Δαπόντες (καθρέπτῃς τῶν γυναικῶν)

«Εἶδα κι' ἐγὼ ἐν ὄνειρον

Ἐν' αἰτόν δικέφαλον στὸν οὐρανὸν ἐπάνω

ἔλαμπεν ὡς ὁ ἥλιος νὰ μὴν εἰπῶ παράνω,

ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ ναοῦ τοῦ σεβασμίου

μὲ στέφανον βασιλικὸν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν του

μ' ἕνα σταυρὸν ὡς σύνηθες ἐπὶ τὴν κορυφὴν του.

Ἄετός, στέφανος, σταυρὸς ὅλος σχηματισμένος

δι' ἀστρῶν ἄμετρα λαμπρῶν κεχαракτηρισμένος...

Θεωρῶ δὲ τὸν αἰτόν, τὸν πρῶτον ὑψωμένον

ἐπάνω εἰς τὸν οὐρανόν, τόσον χαμηλωμένον,

ὁποῦ μ' ἐφαίνονταν τὸ πῶς ἔμπορῶ νὰ τὸν πιάσω».

Τόσον πλησίον ἔδλεπε τὰ ἐθνικὰ ὄνειρα πραγματοποιέμενα.

ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΒΑΜΒΑΣ

Διδάσκαλος τοῦ Γένους. — "Ω, τίμιον ὄνομα !

Ἄλλὰ ποῖτοι οὗτοι καὶ ποῖον τὸ ἔργον αὐτῶν ;

Οἱ ἀνωτέρας τυγχάνοντες παιδείας πεπαιδευμένοι καὶ περὶ τὴν θεολογίαν ἦσαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ μαθηματικά, πάντες δὲ καὶ οἱ ἀπειρότεροι τούτων εἰς βάθος ἐγίγνωσκον τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ὑγίειαν πνευματικὴν παρέχουσαν παιδεῖαν. Οὕτω δὲ μέσα εἰς τὸ ζοφῶδες στερέωμα τῆς δουλευούσης πατρίδος ἀστήρ προέβαινεν ὁ διδάσκαλος χρυσαυγῆς, μὲ τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ τὰς γλυκερὰς ὁδηγὸς γιγνόμενος τοῦ Γένους παραπατούντος εἰς τὸ σκότος τοῦτο τὸ παντοδαπόν.

Ἑρμηνευτὴς μάλιστα ἔνθους τοῦ Γένους ὁ διδάσκαλος τῶν αἰωνίου ζωῆς καὶ ἀφθάρτου κάλλους ἀρχαίων λογογράφων καὶ ποιητῶν, ὅτι ἐκεῖνοι περὶ ζητήσεως τοῦ ἀληθοῦς, περὶ ἀρετῆς, περὶ τιμῆς ἐδίδαξαν, περὶ ἐλευθερίας, περὶ εἰς ὅρους παλλεύκων μαργαριτῶν, ἐκόσμιε δι' αὐτῶν τὸ φρόνημα τῆς νεότητος τῆς πατρίδος.

Μέσα εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων τῆς ψυχῆς εἶχε τὰς εἰκόνας τῆς πατρίδος ταύτης καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, καὶ ἄσβεστον ἔκαιε κανδύλαν πρὸ αὐτῶν μὲ δάκρυα πληρουμένην καὶ αἷμα πολλάκις μαρτυρικόν. Μεγάλᾳ βουλευόμενος, οὐχὶ εἰς πτωχὰ λεξεῖδια μόνον κατατρίβων τὴν διδασκαλίαν καὶ τῶν νέων σκοτώνων τὸν νοῦν, μεγάλῳ φρον, οὐχὶ μικροχαρῆς, οὐχὶ οὐτιδανός, ἀλλ' οὐδ' ἀλαζών, οὐχὶ τρόμος εἰς τοὺς διδασκομένους, ἀλλ' ἀγάπημα καὶ χαρὰ καὶ ποθεινός εἰς αὐτοὺς ὡς ἡ φωνὴ τῆς ζωῆς, σεμνὸς καὶ χρηστός, ὑπὸ τῆς ἀνδραποδώδους ἡδονῆς ἀδούλωτος, ὡς στόλος γρανίτου ἵστατο κατὰ τῶν μυρίων τοῦ βίου κλυδῶνων.

Ἀπόστολος τῆς θείας ἀγαθότητος ἐπὶ τῆς γῆς, μάρτυς τοῦ ἔργου αὐτοῦ — ἰδέας ὑψηλῆς — τὰς πικρὰς τῆς ἐνδείας ὁδύνας μὲ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ — χαρὰς εὐέλπιδος τῆς πατρίδος — τὴν φαιδρὰν ὄψιν τὴν παιδικὴν ἐπράβυε. Καὶ προήγοντο ἐκεῖνοι εἰς σοφίαν καὶ ἀρετὴν

πιστεύοντες δικαίως εἰς τὰ θέσφατα ἐκείνου· διότι, ὡς ὁ ποιητής, καὶ οἱ διδάσκαλοι, ἔνθεον τινὰ ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες μανίαν, ὡς προφήται ἐλάλουν, ὑπὸ ἀγιωτάτου τινὸς ἐλαυνόμενοι δαιμονίου, τῆς φιλοπατρίας.

Εἰκόνα ἰδανικὴν τοῦ θεοπνεύστου διδασκάλου τοῦ Γένους, τοῦ φύλακος ἀγγέλου τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς ἐν τῇ κατακλυσμῷ τῆς δουλείας, ἴδετε τὸν Νεόφυτον Βάμβαν.

Ψυχὴ ποιητικὴ ἐπὶ τῆς ὕψεως ἐξεδήλου τὰ ἐνδόμυχα μεγάλα συναισθήματά του. Τὸ κρανίον αὐτοῦ τὸ εὐρὺ θρόνος ἦτο ἀγλαὸς ὕψηλῶν βουλευμάτων· ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ ἐνετυποῦτο ἡ γαλήνη τῆς ψυχῆς· ἐκ τῶν γλυκυτάτων ὀφθαλμῶν ἡ πρὸς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ πραότης καὶ ἡ ἀγία πρὸς αὐτοὺς στοργὴ ἡ πατρικὴ. Ἀπὸ τῶν ἡδυάλων χειλέων του ἐρμηνεύοντος τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς ἢ τοὺς νόμους τῆς ῥητορικῆς ἢ μετὰ πειραμάτων φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ χημείαν ἢ φιλοσοφίαν διδάσκοντας, μελωδίαι ἀρρήτου χάριτος καὶ εὐμουσίας ἦσαν θέλγουσαι τοὺς ἀκροατάς αὐτοῦ, ἀληθῶς μακαρίους. Καὶ συνέχαιρον οὗτοι μετ' ἐκείνου διὰ τῆς πατρίδος τὴν ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ καὶ τοῖς γράμμασιν εὐδοξίαν, συνωρρίζοντο μετ' ἐκείνου διὰ τὸν παρωθισμὸν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀληθοῦς καὶ δάκρυα θαλερὰ ἔχεον μετ' ἐκείνου, ὅτε διὰ τὰς δυστυχίας τοῦ γένους ἢ διὰ πράξεις γενναίας ἐδάκρυεν ἡ εὐαίσθητος ψυχὴ του.

Καὶ ἐγένετο ἡ καθέδρα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ βάθρον ἱεροφάντου ὕψηλὸν μὲ θείους λόγους ψάλλοντος μεγαλεῖον ἐθνικὸν ἢ συμφορὰν θρηνηδοῦντος καὶ ἀφανισμὸν τοῦ ἐλευθέρου ἡμῶν βίου. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ὠδήγησαν τοὺς ἐν τῇ σχολῇ τῆς Χίου διδασκομένους Ὑδραίους νεανίας εἰς τὴν νῆσον αὐτῶν, ἣν ἐξήγειρεν εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, ἀπὸ τοῦ ῥοδοσταγοῦς στόματος αὐτοῦ ποταμὸς εὐγλωττίας ἐξεκύνετο, ὕδωρ ἡγιασμένον ζωῆς ἐθνικῆς, ποτίζον τοὺς ἀποθαρρυνόμενους καὶ κραταιῶνον τοὺς ἀντέχοντας, καὶ στρατιαι συνετάσσοντο ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ ἐξωπλίζοντο στόλοι, ἐκ τῆς ἀγωνίας σφίζοντες τὴν πατρίδα.

Τὸ φιλόκαλον αὐτοῦ ὡς συγγραφέως φαίνεται ἐν τοῖς ῥητορικοῖς λόγοις, ἐν τοῖς φιλογολογικοῖς ἔργοις τὸ ἐμβριθὲς αὐτοῦ, τὸ μελετηρὸν καὶ ἐρευνητικόν, καὶ ἐν τῇ Ῥητορικῇ καὶ τῇ Συντακτικῇ τὸ ἀσφαλὲς τῆς διανοίας καὶ ἡ ἐκ θείας χάριτος ἱκανότης ἡ παιδαγωγικὴ

διὰ τὸ εὐμέθοδον τῶν κανόνων, οἵτινες βραχεῖς καὶ συνεστραμμένοι, ὡς ἀρχαῖα ἐκφέρονται ἀποφθέγματα σπαρτιατικά.

Δὲν ἐκόμπαζε δὲ μόνον ἐν λόγοις γενναῖος· διότι καὶ ἂν δὲν ἔλαθεν εἰς χεῖρας τὸ ξίφος τοῦ πολεμιστοῦ, ἐταλαιπώρησεν ὁμῶς ἐν τοῖς στρατοπέδοις καὶ ἐπείνασε καὶ ἐδίψασε καὶ γυμνὸς ἐπλανήθη μετὰ τῶν ἀγωνιζομένων, θεὸς διὰ τοὺς πάσχοντας παρήγορος, θεῖος κήρυξ ζωῆς διὰ τοὺς λιποψυχοῦντας.

Ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τῇ ὑπερῆφάνῳ εἶχεν ἐντυπώσῃ τοῦ Πινδάρου τὰ ὑψηλὰ ῥήματα· «ἡ Μοῦσα δὲν εἶναι φιλοκερδής, οὐδὲ πωλεῖται, τὸ πρόσωπον ἡργυρωμένον ἔχουσα, ἡ Εὐμουσία». Καὶ ἄφ' οὗ τὰ ἀργύρια πάντα αὐτοῦ ἐκ τοῦ πενιχροῦ διδασκαλικοῦ βαλαντίου ὑπὲρ τοῦ μαχομένου προσήνεγκεν ἔθλους, διεδίωκε μεγαλόφρων, καταφρονητὴς τοῦ κατασχύνοντος τὸν διδάσκαλον ἀκόσμου περὶ τὴν φιλοκέρδειαν τρόπου, τὸ θάρρος εἰς τὰς καρδίας πάντων ἐμβάλλων, καταπαλαίων τὸν φονεύοντ' ἀπελπισμόν, ὑπὸ μανίας τινὸς ἱερᾶς, ὑπὸ δαιμονίου ἀγρωτάτου πρὸς τὸ σεμνὸν τοῦ διδασκάλου ἔργον ἐλαυνόμενος, τῆς ἐθνικῆς μεγαλοψυχίας ἀπόστολος, τῶν ὑψηλῶν Ἑλευσινίων τῆς πατρίδος μυσταγωγὸς σεπτός, ὡς ἀληθῶς Διδάσκαλος τοῦ Γένους.

Σχολεῖα τῶν νήσων.

Περιώνυμος δ' ἐγένετο καὶ ἡ ἐν Πάτμῳ Πατμιάς ἢ Πατριαρχική σχολὴ διὰ τοὺς διδάξαντας καὶ παιδευθέντας ἀνώτερα φιλοσοφικά, θεολογικά μάλιστα μαθήματα. Καὶ ἀναφέρονται διδάξαντες ἢ διδασκόμενοι Νικηφόρος ὁ Χαρτοφύλαξ, Δανιὴλ ὁ Κεραμεύς, Παῖσιος ὁ Καραπατᾶς, Δημήτριος ὁ Γαλανός, Γρηγόριος ὁ Ε' καὶ ἄλλοι πλείστοι. Καὶ τὰ Ψαρά¹ δὲ εἶχον καλὸν σχολεῖον, μάλιστα ἄφ' οὗ τῷ 1806 ἔδρυσεν τοιοῦτον ὁ Βαρβάκης, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ καὶ πρότερον διδάσκων ἐν τῇ νήσῳ Γρηγόριος ὁ Πελοποννήσιος καὶ περὶ τὰ γραμματικά ἱκανὸς καὶ τὴν ἄλλην τῶν Ἑλληνικῶν παιδείαν. Ἀλλὰ παρὰ τοῦτον ἦσαν καὶ οἱ ἀδελφοὶ Μῶροι, διδάσκαλοι τῆς νεότητος καὶ ἄλλως παιδεύται τῶν πολιτῶν, ὧν περὶ τοῦ Νικηφόρου καὶ τῶν ἐνθουσιαστικῶν καὶ προφητικῶν ὑπὲρ πατρίδος λόγων αὐτοῦ θὰ εἴπωμεν κατωτέρω.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐπικειμένων εἰς τὴν ἀνατολικὴν Στερεάν καὶ

¹ Νικοδήμου· ῥοδόμνημα τῆς Νήσου Ψαρῶν Α' σελ. 79 κ. ἐξ.

τὴν Ἀργολίδα νήσων καὶ ἡ Χαλκίς καλὴν εἶχε σχολὴν καὶ ἡ Ὑδρα¹ καὶ αἱ Σπέτσαι². Καὶ ἡ μὲν Ὑδρα εἶχε κοινὸν σχολεῖον, ἐν ᾧ πλὴν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἡ Γαλλικὴ ἐδιδάσκετο καὶ ἡ Ἰταλικὴ χάριν τῶν ναυτιλλομένων· καὶ πιθανῶς Ἑλληνικὰ μὲν ἐδίδασκεν ὁ Πελοποννήσιος Παρθένιος Ζαφείρης, τὰς δὲ ξένας γλῶσσας οἱ ἐκ Θεσσαλίας ἀδελφοὶ Νούλα³. Αἱ δὲ Σπέτσαι κοινὸν ὡσαύτως εἶχον σχολεῖον, ἐνθα ὁ διδάσκαλος, ὕστερον ἀρχιεπίσκοπος Κυνourίας καὶ Μαντινείας, ἐδίδασκε καὶ τοῦ Λουκιανοῦ τὸ ἐνύπνιον².

Μικρὰ Ἀσία — Ἱερουσαλήμ.

Ἡ Μικρὰ Ἀσία δέ, ὅπως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος τοὺς πρὸ τῶν Μηδικῶν ὑπερέβαλε τὴν ἄλλην Ἑλληνικὴν γῆν εἰς τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ, ἤκμαζεν ὡσαύτως καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τῆς ἱστορίας ὑπὲρ πᾶσαν τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, γενέτειρα γενομένη τῶν μεγίστων αὐτοκρατόρων, στρατηλατῶν καὶ ἀνδρῶν περὶ τὰ ἔργα τοῦ πνεύματος διακριθέντων. Οἱ τοιοῦτοι δ' ἐν τοῖς σχολείοις παρασκευάζονται. Ταῦτα δ' ἔπαθον μὲν φθοράν τινα καὶ ταπεινώσιν ἐν τῇ ἔργῳ αὐτῶν κατὰ τοὺς πρώτους τῆς τουρκοκρατίας χρόνους, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἀνέθαλε πάλιν ἡ παιδεία ἐκεῖ, ἕως ἐν τισι τῶν πόλεων ἐξίκετο εἰς ἀκμὴν ἀντιποιοιμένην τῶν πρωτείων πρὸς πᾶσαν ἄλλην τῶν πρώτων Ἑλληνικῶν πόλεων. Καὶ τοιαύτην ἀναγράφομεν πρώτην τὴν Σμύρνην. Ἐνταῦθα καὶ παλαιότερα μὲν ἦτο σχολή, ἐν ἣ Ἀδαμάντιος ὁ Ῥύσιος ἐδίδαξεν ὁ πρὸς μητρὸς πάππος τοῦ Κοραῆ, ἀλλὰ κράτισται ἐγένοντο τὸ Φιλολογικὸν Γυμνάσιον, ἐν ᾧ ἐδίδαξαν ὁ Κούμας, οὗτινος αἶρομεν τὴν εἰκόνα, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, καὶ ἡ μέχρι νῦν ἀκμάζουσα περιώνυμος *Εὐαγγελικὴ Σχολή*, ἣν ἐπὶ ἐβδομήκοντα ἔτη διετέλεσε διευθύνων καὶ διδάσκων ὁ ἐνενηκοντούτης ἀποθανὼν Χρῦσανθος Καραβίας, ἐπαιδεύθησαν δ' ἐν αὐτῇ, πλὴν παμπληθῶν ἄλλων, ὁ Γρηγόριος καὶ Ἀγάπιος, οἱ τῆς σχολῆς τῆς Δημητσάνης ἱδρυταί, Γρηγόριος ὁ Ε' καὶ ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς.

¹ Ὀμηρίδου Σ. ἱστορία Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν σελ. 2 σημ.— Ἀντ. Μιαούλη ὑπόμνημα περὶ Ὑδρας σελ. 43.

² Ἀναγ. Χ. Ἀναγύρου Σπετσιωτικὰ Α' σελ. 60 σημ.

³ Κατὰ τὸν Παρανίκαν (Σχεδιάσμα) διδάσκαλος ἐν Ὑδρᾷ μέχρι τοῦ 1820 ἦτο ὁ Ἰθακῆσιος Γρηγόριος Ξανθόπουλος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΥΜΑΣ

Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάνσοφε τοῦ παντός δημιουργέ, ὅτι τὴν ζωὴν εἰς ἡμᾶς ἐδώρησας· ἀλλὰ δὲν εἶναι αἱ εὐχαριστίαι διὰ τὸ γήϊνον ἡμῶν σκῆνωμα, διὰ τὴν σωματικὴν ζωὴν· διότι ἔδωκας ἀλκὴν εἰς τὸν λέοντα, πτῆσιν οὐρανίαν εἰς τὸν ἀετὸν καὶ γλυκὺ λάλημα εἰς τὴν ἀηδόνα, καὶ εἶναι ταῦτα ἐπίφθονα δι' ἡμᾶς.

Ἄλλ' εὐγνωμονοῦμέν σοι, Κύριε, ὅτι τὴν ψυχὴν εἰς ἡμᾶς ἐδώρησας, ν' ἀγαλλώμεθα θεώμενοι τῆς αὐγῆς τοῦ ἔαρος τὴν αἴγλην τὴν χρυσοφεγγή, θρόνον ἀπέραντον τῆς μεγαλειότητός σου, ν' ἀκούωμεν τῆς μητρὸς ἡμῶν τὴν ἀπαλὴν ὡς ἄνθος λωτοῦ λαλιάν, νὰ αἰσθανώμεθα τὴν ἀδελφικὴν στοργήν, νὰ μᾶς θωπεύῃ τῶν παιδαρίων ἡ εὐδότης πνοή, νὰ σέδωμεν τὸ δίκαιον καὶ τὸ ὑψηλόν, ν' ἀποθνήσκωμεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τὸ ἐλευθέρως ζῆν μεγίστην νὰ κρίνωμεν εὐδαιμονίαν.

Εὐγνωμονοῦμέν σοι, ὅτι τὴν ψυχὴν ἐδώρησας ἡμῖν τὴν θεοειδῆ, δι' ἧς τὸ ἐν ἡμῖν κτηνώδες νὰ δαμάσωμεν δυνάμεθα· καὶ δὲν δουλεύομεν εἰς τὴν γαστέρα, δὲν ληστεύομεν τὸ ἀργύριον ἢ τὴν τιμὴν τοῦ πλησίον, δὲν ταπεινούμεθα πρὸ χυδαίου πλούτου καὶ ἰσχύος σκαιοῦς, δὲν φθονοῦμεν τοὺς ὑπερέχοντας εἰς νοῦ ἀκμὴν καὶ ὑπέροχον ἐπιστήμην. Μὲ ἀδαμαντίνους δεσμοὺς κρατούμεθα, καὶ δὲν μᾶς παρασύρουσι τὰ πελώρια κύματα, ἅτινα ῥίπτουσι καθ' ἡμῶν αἱ λαίλαπες τοῦ βίου.

Τῆς Τροίας ὁ μεγαλόδουλος πορθητής, Ὀδυσσεύς, ἐν ᾧ οἱ σύντροφοι—ὄχλος ὕλης—κατατρώγονται ὑπὸ τῶν Κυκλώπων ἢ κατὰ τῶν ἑαυτῶν κεφαλῶν τοὺς ἄσκοις λύουσι τῶν τρικυμιῶν ἢ λαμβάνουσιν ὑπὸ τῆς Κίρκης χοίρου μορφήν, ἐκεῖνος καταβάλλει τὸν Κύκλωπα Πολύφημον, σφύζεται ἀπὸ τῶν Λαιστρυγόνων, καὶ τῆς θείας συνέσεως ἔχων τὸν χαλύβδινον θώρακα ἀμύνεται κατὰ τῆς δολόφρονος Κίρκης, καὶ ἡ ἀπροσμάχητος θεὰ ἡττᾶται. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ τῶν τοιοῦτων ἄθλων ἦτο ὁ κατορθωτής, ἥτις ψυχὴ τοῦ καὶ εἰς τοῦ

Ἄδου τοὺς κελαινοὺς δόμους κατέβη καὶ ἠρεύνησε καὶ ἐγνώρισε τὰ μυστήρι' αὐτοῦ.

Διέρχεται παρὰ τῶν Σειρήνων τὴν νῆσον. Τίς θέλει ἀντιστῆ εἰς τὸ θελκτήριον αὐτῶν ἄσμα ; Σκέλεθρα εἰς σωροὺς κατάξηρα, σωροὶ σηπομένων ἔτι πτωμάτων πληροῦσι τὴν ἀπάνθρωπον νῆσον. Ἦσαν ἐκείνων ὕσοι, θελχθέντες ὑπὸ τοῦ ἄσματος αὐτῶν, ἀπέβησαν εἰς τὴν γῆν. Οἱ σύντροφοι τοῦ Ὀδυσσεως, τῆς νεῶς παρερχομένης, διὰ κηροῦ ἔχουσι βύσση τὰ ὦτα αὐτῶν, ὕλη ἀναίσθητος, γλαῦξ φοβουμένη νὰ ἴδῃ τὸ φῶς, πηλὸς ἀδρανής, χελώνη τρώγουσα μόνον καὶ ἔρπουσα βραδέως.

Ἐκείνος, ὁ ἥρως ὁ διογενής, ὁ πάντα ὑπομένων ἀφόβητος καὶ μηχανώμενος ποικίλα, ἡ διάνοια ἡ παμφαής, ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ ἱστοῦ δένεται ἰσχυρῶς. «Ἐλα πρὸς ἡμᾶς, ἄδουσιν αἱ Σειρήνες, πολυμήντ' Ὀδυσσεῦ, μέγα κλέος τῶν Ἀχαιῶν· ἔλα τὴν μελίφθογον ν' ἀκούσης φωνὴν μας». Θέλει αὐτὸν ἡ γλυκερὰ φωνή, θέλουσι μάλιστα τὸν σοφὸν οἱ δολεροὶ λόγοι, ὅτι θ' ἀπέλθῃ, ἀφοῦ πλείονα διδαχθῇ. Καὶ ἤθελε διαρρήξῃ τοὺς μετὰ τοῦ ἱστοῦ δεσμούς· ἀλλὰ δεσμοὶ ἄλλοι, οἱ ἅγιοι τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς δεσμοί, τῆς στοργῆς πρὸς τοὺς οἰκείους, τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα τὴν ἱερωτάτην, συγκρατοῦσιν αὐτόν.

ὦ ! Γένος πολὺπόνον Ἑλληνικόν. Ἐξεπόρθησας τὴν Τροίαν τῆς ἀπαιδευσίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ταπεινώσεως, καὶ ἔπειτα ὁ ἡμίθεος, ὁ καλλιστέφανος νικητῆς, ὑπὸ τῆς δυσμενείας τῆς μοίρας ἐρρίφθης, πολυπλάνητος Ὀδυσσεύς, εἰς τὰ πελάγη τῆς ὁσμаниκῆς δουλείας. Ἐδῶ ὑπὸ Κυκλώπων καὶ Λαιστρυγόνων, ὑπὸ σουλτάνων ὠμοφάγων καὶ πασάδων σφαγῇ, ἐκεῖ ἡ Σκύλλα, τὸ παιδομάζωμα, καὶ ἡ Καλυψώ, τὸ ἀσελγὲς χαρέμιον βίᾳ σύρον εἰς τὸν ψυχικὸν ἀνδραποδισμόν, καὶ ἡ Κίρκη περαιτέρω, ἡ ἀπαιδευσία τοῦ πνεύματος, μάγισσα μὲ τὸ σκοτεινὸν ραβδίον τῆς μεταβάλλουσα τὸν ἀνθρώπον τὸν θεόμορφον εἰς κτήνος γρυλίζον.

Ἄλλ' ἂν ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς, προσηγῶς μειδιῶν, ὁ τοῦρκος νὰ φάγωμεν τὸν ἡδὺν λωτὸν τῶν ἀπολαύσεων, γινόμενοι μωαμεθανοί, ἂν ἔφαλλον ἄσμα μελιχρὸν Σειρήνες εἰς τὰξιώματα καλοῦσαι, εἰς τὰς τιμάς, εἰς τὸ κράτος πασάδων καὶ βεζυρῶν, γλυκύτερος ἦτο δι' ἡμᾶς ὁ κρίθινος ἄρτος ἢ πλοῦτος δυσώδης, ἰσχυρῶς δὲ ἀντέσχομεν κατὰ τῶν θελκτηρίων, ἅτινα θὰ ἐλύτρωνον ἡμᾶς ἀπὸ τάλγεινᾶ μαρτύρια,

δεδεμένοι δι' ἀδαμαντίνων πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν πατρίδα δεσμῶν, οὗς ἡ μεγαλογνώμων ἔδεσεν ἡ αἰωνία καὶ ἀθάνατος τοῦ Γένους Ψυχὴ, ἡ ἀκαταπόνητος ἐμπνέουσα τὴν Ἐθνικὴν Ὑπερηφανίαν.

Ὁ ποιητὴς γεννᾶται, λέγουσι. Ναί! γεννᾶται καὶ ὁ ποιητὴς καὶ ὁ ζωγράφος καὶ ὁ μουσικός, ἀλλὰ μέγας γίγνεται διὰ τῆς παιδείας μόνον. Ὁ δ' ἐλεύθερος γεννᾶται, ἀλλὰ καὶ γίγνεται. Ἐλεύθεροι ἐγεννῶντο οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ πρὸ αἰῶνων δύο παρ' ἡμῖν οἱ Σουλιῶται· ἀλλ' εἰς τοὺς υστέρους αἰῶνας οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐν ᾧ ἐγεννήθησαν δοῦλοι, ἔπραξαν ἔργα ἐλευθέρων καὶ ἀπέθανον ἀξίως τῶν Θερμοπυλῶν. Τί τὸν ἀδρανῆ ἐκείνον πηλὸν τοῦ δούλου λαβὼν διέπλασεν εἰς Νίκην τοῦ Παιωνίου καὶ ζωὴν εἰς τὸ ἄγαλμα ἐνεφύσησεν ὑπερφυᾶ: Τὰ ἅγια παιδεύματα, ἅτινα εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν παρὰ τὴν ἱερὰν ἐστίαν ἐπιθύριζον ἀπκλῶς τῶν γονέων τὰ χεῖλη καὶ ἐν τοῖς σχολείοις οἱ προφητικοὶ τοῦ Γένους διδάσκαλοι.

Ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας — οὗτινος προσάγομεν ἤδη τὴν εἰκόνα — ἐν Λαρίσῃ ἐγεννήθη ὑπὸ τὴν ἀχλὺν τὴν πνίγουσαν τῆς δουλείας τῆς ὁσμανικῆς. Φυτὸν ἐκ τούτου ἦτο καχεκτικόν, ἀλλὰ μὲ τὴν πνοὴν αὐτοῦ τὴν ζωοποιὸν ἐδρόσισεν αὐτὸ ἐν Τυρνάβῳ ὁ Πέζαρος ὁ ἡγιασμένος διδάσκαλός του.

Εἰπέ μοι ποῖον ἐπαινεῖς, καὶ θὰ εἶπω ποῖος εἶσαι. Ἀναγιγνώσκοντες λοιπὸν ὅσα τοῦ Πεζάρου ἐπαινεῖ ὁ Κούμας — τὴν εὐρείαν διάνοιαν, τὴν φιλομάθειαν, τὴν πρὸς τοῦτο καταπλήττουσαν φιλοπονίαν, τὴν εὐσέδειαν, τὴν λιτότητα τοῦ βίου — καὶ ἂν μὴ εἶχομεν ἄλλας περὶ τοῦ Κούμα εἰδήσεις, ἐκ τούτων τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἀκραιφνῆ ἠθέλομεν γράψῃ.

Καὶ τοιοῦτος ἦτο ὁ Κούμας, τὸν βίον λιτός, φιλομαθέστατος καὶ μελετηρότατος. Ὅσα ἐκ τῆς διδασκαλίας ἐπορίζετο, ἐδαπάνᾳ εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ καὶ πλουτισμὸν τῆς ἑαυτοῦ βιβλιοθήκης, διὰ τοὺς τότε χρόνους θαυμαστῆς.

Εὐσεβὴς ἦτο, ἀλλὰ δὲν ἐσκοτίζετο ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ, ὅπως Σέργιος ὁ Μακραῖος, ὁ γράφας ἀναίρεσιν τῶν γνωμῶν τοῦ Κοπερνίκου ἐκ φόβου μὴ πάθῃ τι τὸ κῶρος τῆς Γραφῆς.

Ὡς διδάσκαλος γλυκὺς ἐδίδαξεν ἐν Λαρίσῃ καὶ ἄλλαις ἀκμαζούσαις τότε πόλεσι θεσσαλικαῖς, καὶ ἐν Σμύρνῃ, ἔπει τοῦ Φιλολο-

γικὸν συνέστησε Γυμνάσιον, καὶ τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν διηύθυνεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὴν ἐν Τεργέστη Ἑλληνικὴν σχολὴν, τοὺς Ἑλλήνας συγγραφεῖς ἔνθεος ἐρμηνεύων καὶ ἅμα γεωγραφίαν διδάσκων, ἱστορίαν, φιλοσοφίαν, μαθηματικά δὲ μάλιστα καὶ φυσικά, περὶ ἃ κράτιστα ἐπαιδεύθη ἐν Βιέννῃ ἐπὶ χρόνον μακρόν.

Διότι εὐρυτάτῃ διάνοιᾳ τὸν κόσμον τὸν ἀρχαῖον τὸν Ἑλληνικὸν περιελάμβανε καὶ τὴν νεωτέραν τὴν δουλεύουσαν τότε πατρίδα, πολλὰς δέ, πλὴν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐγίνωσκε τῶν νεωτέρων γλωσσῶν καὶ γραμματειῶν, ἅμα δὲ φιλοσοφίαν, φυσικὰς ἐπιστήμας, μαθηματικά, ἀστρονομίαν.

Δὲν ἔμεινε δὲ φερέποντος μόνον ἐν τῇ ἀπὸ καθέδρας διδασκαλίᾳ, ἀλλ', ἐν ᾗ κατετρίβετο διδάσκων, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συνέγραφε θαυμάσια ἔργα, θυσίαν ἀγνὴν εἰς τὴν θεὰν ἐπιστήμην, τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων μὲ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ὑψηλοῦ τὰς λαμπάδας φωτίζων. Κῆπος δέ, ὃν τὰ κρυστάλλινα ἐπότηζον ὕδατα τῆς διαυγείας τοῦ πνεύματος, οὐ μόνον καλλίκαρπος ἀλλὰ καὶ πάμφορος, τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς συγγραφὴν εἰργάζετο ἔργων παντοδαπῶν.

Καὶ ἔγραφε μαθηματικά καὶ φιλοσοφικά, λεξικὸν ἢ γραμματικὴν καὶ μετέφραζε τοῦ Βείλανδ τὸν Ἀγάθωνα καὶ τοὺς Ἀδδηρίτας, σύνοψιν ἐπιστημῶν — ἀριθμητικὴν, γεωμετρίαν, νέαν γεωγραφίαν, ἀστρονομίαν, λογικὴν καὶ ἠθικὴν — καὶ σύνοψιν ἱστορικῆς χρονολογίας, σύνοψιν φυσικῆς καὶ σύνταγμα φιλοσοφίας, ἠθικὴν θεολογίαν καὶ παιδαγωγίαν καὶ περὶ δικαίου καὶ σειρὰν στοιχειῶδη τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν πραγματειῶν.

Θαυμαζόμενος ὑπὸ πάντων καὶ ἐπαινούμενος δὲν ὑπερφηφανεύθη ὁ ἀφελὴς Λαρισαῖος, ὅπως οὐδὲ ὅτε διδάκτορα μὲν ἐπὶ τιμῇ ὠνόμασεν αὐτὸν τὸ ἐν Λειψία πανεπιστήμιον, ἑταῖρον δ' αἰ ἀκαδήμεια τοῦ Μονάχου καὶ Βερολίνου. Δὲν ἐπήρθη δέ, οὐδ' ὅτε ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ, τῷ αὐτῷ ἔτει τῆς ἐκδόσεως τῆς γραμματικῆς αὐτοῦ, ἐξέδιδε τὸ κράτιστον τῶν ἔργων του, τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἰς δώδεκα τόμους.

Ἀπέθανεν ἐν Τεργέστη ὑπὸ χολέρας.

Δεινὸς ὁ τοιοῦτος θάνατος· ἀλλὰ πάντως οὐχὶ μισητὸς εἰς διδάσκαλον τοῦ Γένους, ὅταν οὗτος ἐπιζήσῃ νὰ ἴδῃ τῆς Ἑλλάδος του τμήμα γενναῖον ἐλεύθερον ἐπὶ ἀρίσταις ἐλπίσιν.

Σχολαὶ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Παρά ταύτας δὲ ἦσαν καθιδρυμέναι σχολαὶ ἐν Κυδωνίαις, ἐνθα Βενιαμὴν ὁ Λέσβιος ἐδίδαξε καὶ Θεόφιλος ὁ Καῖρης, ὅτε καὶ τυπογραφεῖον αὐτοῦ ἰδρύθη, ἐν Μαγνησίᾳ, ἐν Ἐφέσῳ, ἐν Κασαμπᾷ, ἐν Προύσῃ, Μουνδανίᾳ, Ῥυσίῳ τῆς Βιθυνίας, ἐνθα Ἀδαμάντιος ὁ Ῥύσιος καὶ ἐν Σινώπῃ Γεώργιος ὁ Χρυσοδέργης ἐπαιδεύθησαν καὶ τὸ Φροντιστήριον ἐν Τραπεζοῦντι. Ἐκ τῶν ἀρίστων δ' ἐγένετο ἡ καὶ νῦν ἀκμάζουσα ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καπαδοκίας σχολή, ἣν ἱδρυσε μὲν Γρηγόριος ὁ Ἀθηναῖος, ἐδίδαξαν δέ, πλὴν πολλῶν καὶ σοφῶν ἄλλων, Ἰγνάτιος ὁ Νανζιανζοῦ καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ, ὁ θαυμάσιος διὰ τὰς χάριν μαθήσεως πλάνας ἱερομόναχος Γερμανὸς ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας τῆς ἐν Κιλικίᾳ (Ἀλεξανδρέττας) ¹. Παρὰ δὲ ταύτας δέκα πέντε ἄλλα σχολεῖα ἰδρύθησαν ἀνὰ τὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾷ Ἀσίας μέχρι Λαοδικείας τῆς Λυκαονίας, πέρα δὲ τῆς Μικρᾷ Ἀσίας, ἐν Χαλδεῖᾳ καὶ ἐν Θεοδοσιουπόλει (Ἐρζερούμ), κατὰ τὰ βόρεια ἦσαν λόγου ἄξια σχολαί. Κατὰ τὴν Συρίαν δὲ κοινὸν σχολεῖον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῆς Κιλικίας, καὶ κατὰ τὴν Παλαιστίνην ἐν τῇ Ἀγίᾳ πόλει Ἱερουσαλὴμ παιδευτήρια, ὑπὲρ ὧν ὑπέροχοι τῆς ἐκκλησίας ἄνδρες εἰργάσθησαν οἰπατριάρχαι Νεκτάριος, Δοσίθεος, Χρῦσανθος καὶ Ἀνθιμος.

Κύπρος — Ἀλεξανδρεῖα.

Καὶ ἐν Κύπρῳ τῇ Ἑλληνικωτάτῃ, ἥτις πάντοτε τείνει πρὸς τὰ ὑψηλά, σχολαὶ καὶ ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Κύκκου καὶ τοῦ Μαχαιρᾷ καὶ ἐν Λεμεσῷ καὶ ἐν Λάρνακι καὶ ἐν Λευκωσίᾳ εἶχον ἰδρυθῆ, ἐξ ὧν διάσημοι ἐν τοῖς γράμμασιν Ἕλληνες προῆλθον οἱ Σωζόμενοι Ἰωάννης, Ἰάσων καὶ Ἰούλιος, οἱ Κιγάλλαι Ματθαῖος, Ἰλαρίων, Ἰωάννης καὶ Δημήτριος, Ἀλέξανδρος ὁ Συγκλητικὸς καὶ ἄλλοι.

Καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ τῆς Αἰγύπτου τὸ πατριαρχεῖον διετῆρει σχολήν, ἥς τρόφιμος ἐγένετο Κωνταντῖνος ὁ Βαρδαλάχος.

¹ Ἦκουσε μαθήματα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῆς Κιλικίας, ἐν τῇ μονῇ Μαχαιρᾷ τῆς Κύπρου, ἐν Θεοδοσιουπόλει (Ἐρζερούμ), ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καπαδοκίας, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Πάτμῳ, ἐνθα ἠκροάσατο Δανιὴλ τοῦ Κεραμέως, καὶ ἐν Χίῳ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου.

Ἰνδία.

Καὶ ἐν τῇ Ἰνδικῇ ιδρύθησαν σχολεῖα παιδεύσεως τῶν ἐκεῖ βιούντων Ἑλλήνων, ἐν τε Δάκκῃ, ἐνθα ἐδίδαξεν ὁ ἐκ Σίφνου Γρηγόριος ἱερομόναχος, καὶ ἐν Καλκούτῃ τῆς κοινότητος σχολεῖον, ἐν ᾧ ἐδίδαξεν ὁ Ἀνανίας, ὃν ἄνδρα ἅγιον καὶ σεβάσμιον καλεῖ ὁ οὐ μόνον τῆς οἰκογενείας Πανταζῆ ἀλλὰ καὶ τοῦ σχολείου· τούτου τῆς κοινότητος πιθανώτατα διδάσκαλος γενόμενος Δημήτριος ὁ Γαλανός, οὔτινος περαιτέρω παραθέτομεν τὴν εἰκόνα.

Δυτικὴ Εὐρώπη.

Σχολεῖα Ἑλληνικῆς παιδεύσεως ἐν τῇ Δύσει, ὡς γνωστόν, ἠγνοήθησαν πρῶτον ἐν Καλαβρίᾳ τῆς νοτίου Ἰταλίας ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων σοφῶν, οἵτινες οὕτω, ὡς εἵπομεν, πρῶτοι ἐβάλλοντο τὴν φαινήν τῆς Ἀναγεννήσεως κρηπίδα. Τοιαῦτα ὕστερον περὶ τοὺς χρόνους τῆς Ἀλώσεως, ἐν οἷς καὶ Ἕλληνες εὐρυμαθέστατοι ἐδίδασκον ἄνδρες, καὶ ἐν Φλωρεντίᾳ ιδρύθησαν καὶ ἐν Πίση καὶ ἐν Τουρίνῳ καὶ ἐν Μεδιολάνῳ καὶ ἐν Φερράρᾳ καὶ ἐν Λιβόρνῳ καὶ ἐν Μεσσήνῃ, ἐν Παιανίῳ δὲ τρία (τὸ Κύπριον, τὸ τοῦ Παλαιόκαπα καὶ τὸ Κωττούνιον). Τὰ ἄριστα δὲ ἦσαν τὸ ἐν Ῥώμῃ, ἐξ οὗ οἱ πλεῖστοι σφόδρα μὲν πεπαιδευμένοι, ἕλως δὲ ἔχθιστα διατεθειμένοι πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν ἀπεφοίτησαν, τινὲς δὲ καὶ ἕλως ξένοι πλέον πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Παρ' αὐτὸ δὲ τὰ ἐν Βενετίᾳ, τὸ τῆς Κοινότητος, ὅπου ἐδίδαξαν Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεύς, Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος, Ἄγγελος ὁ Μπενιζέλος καὶ Ἡλίας ὁ Μηνιάτης καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Κερκυραίου Θωμᾶ Φλαγγίνῃ ιδρυθὲν Φλαγγινιανὸν Φροντιστήριον, ἐν ᾧ ἐδίδαξαν ὁ αὐτὸς Μηνιάτης, οὔτινος παρέχομεν κατωτέρω τὴν εἰκόνα, οἱ Πατοῦσαι Ἰωάννης καὶ Γεώργιος, ὁ Ἀγάπιος Λοβέρδος καὶ ὁ Σπυρίδων Βλαντής.

Πλὴν δὲ τῶν ἀνά τὰς λοιπὰς χώρας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης σχολῶν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Γαλλίας, Ἰσπανίας, Πορτογαλίας, Ἑλβετίας, Ἀγγλίας ἔχομεν ἐν τῇ Οὐγγαρίᾳ τὴν ἐν Πέστη λόγου ἀξίαν σχολὴν καὶ τὴν ἐν Βιέννῃ, ἐνθα ἔνεκα τῆς πυκνοτάτης Ἑλληνικῆς παροικίας τὰ Ἑλληνικὰ ἤκμασαν γράμματα καὶ τυπο-

γραφείον συνέστη, ὅπου ὁ Λόγιος Ἑρμῆς ἐξεδίδετο (1811—1821) καὶ ἐτυπώθησαν τὰ ἔργα τοῦ Ῥήγα, καὶ σχολὴ δὲ ἄλλη, ἐν ἣ ἐπὶ δώδεκα ἔτη ἐδίδαξεν ὁ Νεόφυτος Δούκας.

Βόρειος Εὐρώπη.

Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς δὲ βορείῳ Εὐρώπῃ ἐν πόλεσι μάλιστα, αἷτινες ἤκμασαν διὰ τὸν Ἑλληνικὸν ἐν αὐταῖς πληθυσμόν, σχολεῖα μεγίστης σπουδαιότητος διὰ τὴν παντοίαν σοφίαν συνεστάθησαν, ἐν Ρωσίᾳ μὲν — πλὴν τῆς ἐν τῇ μονῇ Τσουδώφ, ἧς καὶ οἱ Ῥῶσοι μαθηθῆναι Ἑλληνιστὶ διελέγοντο, ἐδίδαξαν δὲ οἱ ἀδελφοὶ Λειχοῦδαι, καὶ τῆς ἐν Μόσχᾳ Ἀκαδημείας — ἐν Ὁδησσῷ, ἀποικίᾳ καὶ ἰδρύματι ὅλως Ἑλληνικῷ σχολὴ πολύφημος ἰδρύθη, ἐν ἣ ὁ Βαρδαλάχος ἐδίδαξε καὶ ὁ ἱερολοχίτης καὶ τῶν τοῦ ἱεροῦ λόχου ὀργανωτῶν Γεώργιος Λασάνης καὶ ὁ Γεώργιος Γεννάδιος ὁ ἔνθεος διδάσκαλος τοῦ Γένους, οὗτινος τὴν εἰκόνα φέρομεν ἐν τέλει εἰς θαυμασμόν τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων καὶ παντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Ἐν ταῖς τότε δὲ ἡγεμονίαις, αἷτινες ἐφωτίσθησαν ὑπὸ τῶν μυριοπληθῶν ἐκεῖ ἐγκατασταθέντων Ἑλλήνων καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, δύο ἦσαν τὰ ὑπερέχοντα σχολεῖα, τὸ τοῦ Ἰασίου, ὅπου ἐδίδαξε καὶ ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, καὶ ἡ τοῦ Βουκουρεστίου Ἀκαδημία, ὅπόθεν ἀθροοὶ ἐξῆλθον οἱ πεπαιδευμένοι τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμούνων, ἐδίδαξαν δὲ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς, Βενιαμὴν ὁ Λέσβιος, ὁ Βαρδαλάχος, ὁ Γεννάδιος, ὁ Λάμπρος Φωτιάδης, ὁ Νεόφυτος Δούκας, οὗτινος τὴν εὐγενῆ μορφήν φέρομεν πρὸς ἡμῶν.

ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΔΟΥΚΑΣ

Ψυχὴ συμπονοῦσα εὐσεβείας. Ἦλθε κάτω ἐκεῖ εἰς τὸν Μαλέαν βοηθὴς καὶ σωτὴρ τῶν πλεόντων.

Ἰσως ποτὲ ὡς δρουγγάριος τοῦ πλωῖμου εἶχε διαπλεύσῃ παρὰ τό, κρυερὸν τρόμον ἐμβάλλον, ἀκρωτήριον, ὅπερ ἀφώτιστον τὸ στόμα του ἀνοίγει τὸ χαῶδες εἰς τοὺς ναυτίλους.

Ἀχίτων, ῥάσον βραχὺ καὶ τραχὺ φορῶν ὁ πρὸ μικροῦ ἴσως παρακοιμώμενος, ἀνυπόδητος ὁ ἄλλοτε ἴσως μάγιστρος τοῦ πλωῖμου, λίθους ἀνέσπασεν ἀπὸ τῶν πέριξ βράχων, χῶμα ἐπὶ τοῦ ὤμου ἐκόμισεν ἀπὸ τὸν μίαν ὥραν ἀπέχοντα πρὸς δυσμὰς Βρομώνταν, ἀσθέστου κάμινον ἔδρουσε καὶ ἔκτισεν ἐκεῖ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τὸν ναόν.

Ὅτε ἡ λύσσα τοῦ βορρᾶ διερρήγνυε τὰ ἱστία τῶν πλοίων, ὅτε ὁ νότος μὲ τὰ κύματά του, ἅτινα ἀπὸ τοῦ Λιθυκοῦ πελάγους γιγάντια ἐκύλιε, νὰ καταπίῃ ὥρμα τὸν οὐρανομήκη βράχον, ἐκεῖνος, ὁ ἀσκητὴς, φανὸν κατὰ τὰς σκοτεινὰς νύκτας ἀνάπτων σωτήρα τῶν ὑπὸ τοῦ κλύδωνος μαστιζομένων, ἀγέρωχος πρὸ τῶν ματαίων ἵστατο τοῦ πόντου ἀπειλῶν—φάρος αὐτὸς ἀσβεστος—γονυπετὴς πρὸ τοῦ ἀπείρου δεόμενος ὑπὲρ τῶν κινδυνευόντων καὶ θρηνῶν, ὅτε τὰ κύματα ἐσώρευον τῶν πλοίων τὰ συντρίμματα καὶ τὰ πτώματα τῶν ναυαγῶν εἰς τὰ σπήλαια τὰ μικρὰν δυτικώτερον, ὑπὸ τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην.

Οἱ τοιοῦτοι, εὐλογημένοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, μακαριστοὶ καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσιν, δὲν εἶναι ἡ χελώνη ἡ συκχαμερά, ἡ ἀποσυρομένη ὑπὸ τὴν στέγην αὐτῆς εἰς τὴν προσέγγισιν ἄλλων ὄντων. Οὗτοι εὐμενεῖς προσβλέπουσι τοὺς ὁμοίους αὐτῶν· οὗτοι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ τοῦ δικαίου, ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος, ὡς στρατιῶται ἐν μάχαις, ὡς ἀθλοφόροι μάρτυρες τῆς ἀληθείας ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ πίστει ταλαιπωροῦσι καὶ ἀποθνήσκουσιν.

Τὸ ἡμέτερον γένος οὐχὶ ὀλίγους, οὐδ' εὐτελεῖς τινας, ἀλλὰ καὶ μυριοπληθεῖς καὶ γιγαντίους κατὰ πάντα τὸν μακρότατον βίον αὐτοῦ ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τοὺς ὑπὲρ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τῆς ἀρετῆς, ὑπὲρ τῆς πατρίδος μάλιστα—πᾶσαν ἀρετὴν ἐγκλειούσης ἐν ἑαυτῇ—τάγαθὰ αὐτῶν, τὴν ψυχὴν αὐτῶν προσφέροντας πρόθυμον εὐοσμῶσαν θυσίαν.

Ἐν τῷ μεγίστῳ δὲ κινδύνῳ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ κατὰ τὴν ἐνσκήψασαν πανώλη τῶν ὁσμανιδῶν παντοιοῖ τοιοῦτοι, ἐθελονταὶ ἀπροφασίστως κινδυνεύοντες διὰ τὴν πατρίδα, ἐγένοντο ἡμῖν, τὰ κλεφτόπουλα, οἱ προσεστώτες τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ ἄλλοι φιλοπόλιδες ἄρχοντες· ἀλλ' ὑπεράνω τούτων ἡ ψυχὴ ἡ ἐμπνέουσα καὶ ζωογονοῦσα ἐκείνους, ἡ ψυχὴ ἡ σώτεια, οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους ἦσαν.

Σοφὸς διὰ τῆς μελέτης δύναται νὰ γείνη τις· ἀλλ' εὐσεβὴς πρὸς τὸ θεῖον, τοῦ ἀληθεύειν φίλος, πρὸς τοὺς ἄλλους εὐμενής, φιλόστοργος πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ἄλλους οἰκείους, πρὸς τοὺς ὑπ' ἀνάγκης πιεζομένους ἐλεήμων, δίκαιος, οὐχὶ ὑπερήφανος, οὐχὶ αὐθάδης καθίσταται καὶ ὑπὸ τὴν ὑγιαίνουσαν στέγην τοῦ σχολείου, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἱερὰν ἐστίαν τῶν γονέων μάλιστα, γαλακτοτροφούμενος ἐν τῇ κόλπῳ τῆς μητρός, ὑπὸ τοῦ πατρὸς τὰς σοφὰς καὶ δικαίας θωπείας. Οὕτως ὑγιαίνοντα τὸ σῶμα ἐπλασαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ γενναίαν διεμόρφωσαν, φιλομαθῇ, πρὸς τοὺς ὁμοίους αὐτῷ συμπαθοῦσαν οἱ ἀγαθοὶ Ἠπειρώται, τοῦ Νεοφύτου Δούκα οἱ γονεῖς. Πρὸς τὸ θεῖον εὐσεβεῖς δεκαετῇ εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν παρὰ τὸ χωρίον αὐτῶν Ἀνω Σουδενὰ τοῦ Ζαγορίου μονὴν τῆς Εὐαγγελιστρίας, εἰς τοῦ Θεοῦ τὴν λατρείαν καθοσιοῦντες αὐτόν. Καὶ ἐλάτρευσε τὸ θεῖον τοῦτο μετὰ πίστεως ἀληθοῦς, ἄνευ φανατισμοῦ ἢ δεισιδαιμονίας, καί, ἂψ' οὐ σοφίας ἀνεμεστώθη παντοδαπῆς, δὲν ἔπαυσε καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ βίου μελετῶν «περὶ ἐκκλησιαστικῆς εὐπρεπείας καὶ τάξεως, παιδείας τε τῶν ἱερέων καὶ ἀποσκορακίσσεως τῶν τυχόν κακῶς ὑπὸ ἀμαθείας καὶ δεισιδαιμονίας ἐν τῇ Ἀγίᾳ τοῦ Χριστοῦ πίστει παρεισφρησάντων». Καὶ τὸν πόθον τοῦτον ἔχων τῆς μορφώσεως κλήρου πεπαιδευμένου καὶ εὐπρεποῦς συνεβούλευσε τὸν Ῥιζάρην τὴν Ἰδρουσιν τῆς ὁμωνύμου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἐργασθεῖς, ὅπως ὑπὲρ αὐτῆς

καὶ ὡς ἐφημέριος ἐν Μετσόβῳ καὶ ἐν Βιέννῃ εἶχε πονήσῃ, παράδειγμα παρέχων ἱερέως καὶ χριστιανοῦ τὸν ἄσπιλον αὐτοῦ βίον.

Τὴν ἐμφυτον δὲ τοῦ Ἡπειρώτου ῥοπήν πρὸς τὰ καλὰ, πρὸς τὴν παιδεῖαν μάλιστα, καὶ φιλοπονίαν ἔχων ὑπέρμετρον ἐν τῇ ψυχῇ ὁ Δούκας, καὶ ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἐν Μετσόβῳ, ὑπὸ πενίας ἐχόμενος, καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ παρὰ τῷ Λάμπρῳ Φωτιάδῃ παιδευθεὶς ἀπέβη κράταιός, διὰ τῆς μελέτης καύχημα γενόμενος τῶν περὶ τὴν ἀρχαίαν παιδεῖαν ἀσχοληθέντων Ἑλλήνων οὐ μόνον διὰ τὸ πλῆθος ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων αὐτοῦ.

Εἶναι δὲ τὰ ἔργα αὐτοῦ ταῦτα γραμματικά, ἐρμηνευτικά τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἄλλα. Καὶ τὰς γραμματικὰς μὲν αὐτοῦ ἐκδίδων ἐπέγραφεν ἑκατέραν τῷ ὀνόματι Μουσῶν, τὴν μὲν Τερψιθέαν, τὴν δὲ Τερψιχόρην· διότι εἶχε βεβαίως γνώμην ἐναντίαν τῶν σήμερον ἐξ ἀμαθίας μωρολόγων, τῶν νομιζόντων ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ διδαχθῇ ἐπιστημονικῶς, οὐχὶ διὰ τὸν ὄχλον τῶν χυδαίων, γλῶσσα γραμματεῖαν ἔχουσα ἄνευ γραμματικῆς· ἐπειδὴ καὶ αἱ τύποι τῶν λέξεων καὶ ἡ σύνταξις τοῦ λόγου χαρακτηρίζουσι πάντα λαόν. Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ δὲ γλώσσῃ οὐ μόνον εἰς τὰς ἀθανάτους γνώμας τῶν συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ εἰς τῶν τύπων τὴν δαφίλειαν, εἰς τῶν συνθέτων τὴν ἐναρμόνιον καὶ σοφὴν ποικιλίαν, καὶ εἰς τοῦ λόγου τὴν ἰσχυρὰν καὶ παντοίαν κατὰ τὰ νοήματα οὐχὶ μονότονον ὕψην εὐρίσκουμεν εὐμουσον ἐρμηνευτὴν τῶν γενναίων νοημάτων.

Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον γραμματικός, νομίζων ὅτι ἡ περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα σπουδὴ συνίστατο μόνον εἰς τὰ καλὰ γραμματικά· διότι διώρθωσεν, ἐσχολίασε καὶ παρέφρασε παμπόλλους τῶν Ἑλλήνων πεζογράφων καὶ ποιητῶν, ἐν οἷς τὸν Ὅμηρον, τὸν Πίνδαρον, τὸν Θεόκριτον, τὸν Αἰσχύλον, τὸν Σοφοκλέα, τὸν Εὐριπίδην, τὸν Ἀριστοφάνη, τὸν Ἀρριανόν, Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, τὸν Ἀπολλόδωρον, τοὺς Δέκα Ῥήτορας καὶ ἄλλους. Ὁ δεκάτομος δὲ Θουκυδίδης αὐτοῦ θὰ διαμείνῃ διὰ τοὺς περὶ τὰς κλασικὰς σπουδὰς διατρέχοντας καὶ ἡμετέρους καὶ ἄλλοδαποὺς κτῆμα ἐς αἰεὶ ὑπερόχου βαθυνοίας.

Παντοδαπὴ δὲ ἦτο καὶ ἡ ἄλλη παιδευσὶς ἡ περίσεμνος τοῦ ἀνδρός· διότι καὶ «παιδαγωγικὰ μαθήματα» ἐξέδωκε καὶ τὸν «Φοῖνικα», ἐγχειρίδιον Ἑλληνικῶν διαλόγων καὶ λογικῇ, ἠθικῇ, φυσικῇ

κήν, μεταφυσικὴν καὶ ρητορικὴν καὶ δισχιλίας ἐπιστολάς ἔγραψεν¹ καὶ ἄλλα ἔργα, τόμους περὶ τοὺς ἐβδομήκοντα ἐν ὄλῳ.

Τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης καὶ τότε εἰς σφοδρὰν ἔντασιν εἶχεν ἐξαχθῆ. Καὶ ἦσαν μὲν οἱ τότε κατὰ τῆς κομπῆς γλώσσης ἀντιφρονούντες οὐχὶ ἀμαθεῖς, ὅσον οἱ παρ' ἡμῖν χυδαῖσται, οὔτε γελοιοὶ ὡς οἱ μυρία κενὰ κατὰ τοὺς χρόνους δὴ τούτους φλυαροῦντες δημοτικιστάδες· ἀλλ' ὅμως, καὶ ἂν ὁ Κομμητᾶς ἢ ὁ Κοραῖς ἢ ὁ Κουτρικᾶς ἢ ὁ Κανταρτζῆς προΐσταντο ἐκάστης γνώμης, αἱ ἀντιρρήσεις ἦσαν βίας καὶ λοιδορίας μεσταί. Καὶ ὁ Δούκας δέ, καίτοι συνεβούλευε συνήθως τὴν μετριότητα ἐν τῇ ζητήσει τοῦ ἀληθοῦς, διότι ἠλπίζεν ἀγαθόν τι ἐκ τῶν τοιούτων διατριβῶν εἰς τὴν τῆς γλώσσης διόρθωσιν, «καθότι βλέπομεν αὐτὴν, ὡς ἔλεγε, προφανῶς ἐπιρρέπουσαν ἡρέμα ἐξ ἀντικειμένων ὁρίων ἐπὶ τὸ κέντρον τῆς ἰδίας βαρύτητος καὶ περιπαθῶς ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἐνώσῃ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἀκεραιότητι τοὺς γνώμῃ καὶ προαιρέσει διαιρεθέντας, οὓς ἤνωσε φύσει ἐκ τετρακισχιλίων ἤδη ἐτιῶν», ἀλλ' ὅμως, ἔχων τὴν γνώμην ὅτι ὁ λόγος ὁ Ἑλληνικὸς πρέπει νὰ ἐπανεέλθῃ «πρὸς τὰ ἀκίβδηλα καὶ ἀρχαῖα», παρασυρόμενος μάλιστα ὑπὸ τῆς σφοδρᾶς πνοῆς τῆς συζητήσεως, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν ἀντιφρονούντων καὶ τὸν Κοραῖν μάλιστα ἤλεγξεν ὅτι ἢ ἐτ' ἄλλοφύλων μακρὰ ἀναστροφή παρέφθειρεν αὐτόν, ὥστε νὰ μεταχειρίζεται «ὕφος ὅλον δι' ὅλου ἀσυνάρτητον οὔτε σύνδεσμον ἔχον οὔτε τὰ ὀνόματ' αὐτὰ εἰς τὰς ἰδίας θέσεις μεμερισμένα, ἀλλὰ παραλλαγὰς πανταχοῦ, καὶ ὑπερθέσεις παρὰ φύσιν τῆς γλώσσης καὶ τρακαρισμοὺς² πολλαχῇ ἀηδῶς ἐκκυμαίνοντας καὶ τὰ ῥήματα πολ- λάκις ἐν τῇ τύπῳ τῆς ῥήσεως κατ' ἰδίωμα ξένον ἐπιφερόμενα, ὅθεν διαλύουσι καὶ τὸν τόνον τοῦ λόγου καὶ τὴν ὑπομονὴν τοῦ ἀκούοντος». Ἦλεγχε δὲ τοὺς ἀντιφρονούντας «ὡς συγκινουμένους πρὸς τὴν Μύδαν ἐν καταφρονήσει τῶν ἰδίων νομίμων καὶ καθεστώτων καὶ ὡς παραφθείροντας ἀλόγως τὸ πατρίον καλὸν καὶ ἀναισθήτως». Τότε δ' ἔγραψε καὶ τὴν συνθήκην εἰρήνης³, θαυμασίαν διὰ τὴν δύναμιν

¹ Ἐξεδόθησαν εἰς τόμους ἔξ.

² Τρακαρισταὶ ἐλέγοντο οἱ περὶ τὸν Κοραῖν, μακαροισταὶ δὲ οἱ ἀναισθηγνόντες εἰς τὸν λόγον ἀηδῶς ἀρχαϊσμούς.

³

Συνθήκη εἰρήνης

«Εἰρήνην μὲν ἀνθρώποις χρῆμα καλὸν· κακὸν δ' ἐμολογουμένως ὁ πόλεμος καὶ κακίστον μάλιστα ὁ ἐμφύλιος. Διὸ οἱ τε Μικρονισταὶ καὶ Τρακαρισταὶ

αὐτῆς καὶ τὴν χάριν. Ἄλλ' ὁ ἐλεγχος οὗτος ὁ ὑπέροχος διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἰσχύν, ὁ τῶν χυδαῖστων μάλιστα τὴν ἀμαθίαν διασύρων καὶ τὸ ἀντεθνικόν, παρέσυρεν αὐτούς, ὥστε νὰ δειξωσιν ὅτι ἡπίως ἐκάλει αὐτοὺς «ἀλόγους καὶ ἀναισθήτους». Διότι δολοφόνος τις ἐξ ἑαυτῶν τῶν χυδαῖστων κληρωθεὶς ἢ πληρωθεὶς, πορευόμενον ἐν Βουκουρεστίῳ τὸ λυκαυγὲς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἔρριψε τὸν μέγαν ἐρμηνευτὴν ἡμιθανῆ κατὰ γῆς δύο κυτρήσας βαρύτατα πλήγματα εἰς τὴν κεφαλὴν, ἐξ ὧν ἀνέλαβε μετὰ τριετὴ ἐπικίνδυνον καὶ πολυώδυνον θεραπείαν.

Ἐνθεος διδάσκαλος, «τὰ καλὰ γραμματικά διδάσκων καὶ τὴν ἐν τούτοις φιλοσοφίαν, ἐξ ὧν ἡ θεία τέχνη τοῦ καλῶς λαλεῖν καὶ γράφειν γίνεται τοῖς ἀνθρώποις, δὲν ἦτο γυμνὸς γραμματικὸς καὶ ἐν ξηραῖς λέξεσι μόνον δὲν ἡσχολεῖτο», ἀλλ' ἀγάπην ἐνέπνεεν εἰς τοὺς ἀκρωμένους αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον τὸν ἀρχαῖον τὸν Ἑλληνικὸν καὶ λατρείαν πρὸς τὴν πατρίδα, ἐκ τούτου δὲ συνῆγε περὶ τὴν καθέδραν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἄπειρον φιλομαθῶν πλήθος, ὅπως ἐν Βουκουρεστίῳ ἐξ μῆνας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν παραδόσεων αὐτοῦ οἱ φοιτῶντες εἰς τὴν ἐκεῖ σχολὴν ἀπὸ ἐξήκοντα ἀνῆλθον εἰς τετρακοσίους. Διδάσκαλος τοῦ Γένους, δι' αὐτὸ τὸ Γένος

δέξ' ὅλα ἔτη στασιάζαντες πρὸς ἀλλήλους, ἔγνωσαν εἰρήνην ποιήσασθαι, ἐπὶ κεφαλαῖς συνθέμενοι τοῖςδε. Εἰρήνην Μακαρονισταῖς καὶ Τρακαρισταῖς καὶ ὁμόνοιαν εἶναι αἰδιον, καὶ ἀμνησίαν πάντων, ὥσπερ τῶν πρὸ Εὐκλείδου ἀρχοντος πεπραγμένων· καὶ μήτε τοὺς Μακαρονιστάς ὀνειδίζειν τι τῶν πεπραγμένων Τρακαρισταῖς, μήτε τοὺς Τρακαριστάς ἐξελέγχειν τὴν ἀμαθίαν ἐκείνοις τῶν συλλαβῶν. . . . μήτε μακαρονισμόν προφέρεσθαι μήτε τρακαρισμόν ὑπάρχειν. Τοὺς Μακαρονιστάς ἀπαρνεῖσθαι τὸ χαλεπαίνειν, τὸ ἐπιτρέπειν, τὸ πῶ, τὸ πῆ, τὸ οὐν ἀρχαῖκά ὄντα καὶ ὀδωδῶτα καὶ εὐρώτος καὶ ἀηδίας ἀνάπλω. Τοὺς Τρακαριστάς ἀπεμέσαι τὸ ἐντάμα, τὸ ἀποῦ, τὸ ἐξεύρειν, τὸ πρῶνόν, τὸ ἀπ' ἰσως, τὸ κἂν μίαν, τὸ κἂν ποιοί, τὸ ἄβια, τὸ ἀθιβολή, τὸ βακάλης, τὸ ὅπια, τὸ βρευσιωθῆν, τὸ ἐκρεῦσειν, γενῆν, ἀναβῆν καὶ τὰ τοιαῦτα παρήβλωπα· καὶ πρὸ πάντων τὸ ἰὴν περὶ τῆς ὁποίας. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ Τρακαρισταὶ πολλὴν πεποιήνται περὶ τὰς ἐφευρέσεις ἀγῶνα πρὸς ὠφέλειαν τοῦ κοινοῦ, ἐχέτωσαν ἐκ τῶν ἑαυτῶν εὐρημάτων τὸ ἀλλ'—οἱ—μόνον καὶ τὸν Γάδαρον, σωτηρίας ἔνεκα καὶ τιμῆς. Κοινῇ δ' ἀμφοτέρους θάψαι τὸν μακαρίτην Ἑρμῆν δημοσίᾳ ἀπὸ ταλάντων διακοσίων νόμῳ Ἑλληνικῷ, πυρὰν ἀνακαύσαντας πρῶτον καὶ ἀποτεφρώσαντας τὸν νεκρὸν ἐν ἀκροπόλει τῆς Κλαδουπόλεως· τὴν δὲ κόνιν, κάλπιδι ἐνθέντας χρυσοῦ, καταπέμψαι τὴν ταχίστην σὺν πομπῇ μεγίστῃ ἐς Ἄδου Ἑρινῦσι καθάρσιον· ὁ δὲ Κέρβερος γεγωνυῖα φωνῇ ὀλκῆται τὸν Ἑπιτάφιον».

μόνον καὶ μελετῶν καὶ καταπονούμενος ἐν τῇ ζωῇ, τὰ συγγράμματ' αὐτοῦ, δι' ἃ ἑκατὸν πεντήκοντα ἔξ χιλιάδας δραχμῶν ἐδαπάνησε, πάντα δωρεὰν διένειμε ¹ κατὰ χιλιάδας ἀντιτύπων καὶ εἰς σχολεῖα καὶ ἄνδρας τῆς πολιτείας τῶν γραμμάτων καὶ μάλιστα εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, οὓς παῖδας καὶ υἱοὺς ἀποκαλεῖ ὁ φιλοστοργότατος, καὶ εἰς τοὺς φωτὸς ἐπιθυμοῦντας ὁμογενεῖς ὁ φιλόπατρις, ὁ παιδεύσας πλείστους τῶν ἱερολοχιτῶν τοῦ Δραγατσανίου.

Διὰ τοῦτο οὐ μόνον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, οἱ ἀπειροπληθεῖς ἐν Ἀθήναις ἐπιδημοῦντες, καὶ πλῆθος ἄλλο παντοῖον μὲ δακρύων θαλεράς σπονδὰς ἔρρανε τὸν νεκρὸν τοῦ ὀγδοήκοντα ἔξ ἐτῶν διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἔθνους ἡ Βουλὴ, δημόσιον κηρύξασα πένθος, διὰ μεγάλης πρεσβείας συνώδευσε τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ, ψηφισαμένη ἅμα ν' ἀναγραφῇ τὸ ὄνομα τοῦ Νεοφύτου Δούκα ἐπὶ τῶν στηλῶν τοῦ Βουλευτηρίου μεταξὺ τῶν εὐεργετῶν τῆς Ἑλλάδος ².

¹ Ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἀριστοφάνους διένειμεν ἀντίτυπα 741. (*Ὅρα Παρανίκαι* Σχεδιάσμα σελ. 201). Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς φαίνεται τρόπον τινὰ παρακαλῶν ὑπὲρ τῆς διανομῆς τῶν ἔργων αὐτοῦ· οὕτω πέμπει τριάκοντα ἀντίτυπα «τοῖς περὶ τὴν ἱερὰν Σύνοδον Κληρικοῖς» τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πινδάρου. Καὶ ὁμολογεῖ μὲν ὅτι γνωρίζει «ὅτι οὐ πάντες εἰσὶν ἱκανοὶ οὕτω σκληρὰν τροφήν καταπέφαι· ἀλλ' οὐ δεῖ διὰ τοὺς μὴ ἐκλεκτοὺς καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀποστερεῖσθαι· οἷός ἐστι καὶ ὁ ἐλλόγιμος Ἀμβρόσιος Φραντζῆς ὁ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας συγγραφεύς. Ἀπονείμας οὖν τὰς τριάκοντα πρόσθε, ἦν τινα ἂν δέξῃ, καὶ ἐπενθήκην». (*Ἐπιστολῶν Τόμου Β'* ἀριθμ. 1545).

² Ἐγράψεν ὁ Δούκας καὶ τινα ποιήματα, ὥς τὰ εἰς πέρδικα πεφιλημένην, εἰς μέτρα ἱαμβικά, ἡρωικά καὶ ἀνακρεόντεια καὶ τὰ εἰς τὴν ἀποθανοῦσαν κόρην Σκευῶ Σκουρτίδα.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΣ

Ἐξαιροῦμεν τὸν γενναῖον λαὸν τὸν πολὺν τὸν Ἑλληνικόν. Διότι οὗτος, ἡ ψυχὴ τοῦ Γένους, ἀμίαντος ἔμεινε, καίτοι τὸ μόλυσμα περιπνέει αὐτὸν τῆς πολιτικῆς.

Ἀλλὰ τίνες εἶναι οἱ ἄλλοι οἱ λεγόμενοι ὑπερέχοντες ἐν τῇ Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ ; Οἱ πλείστοι τῶν νεανίσκων τῶν καλῶν οἰκογενειῶν, ἔκφυλα ὀντάρια, φοροῦντα τὴν τιμίαν στολὴν τῶν πολεμιστῶν τοῦ Μπιζανίου καὶ τοῦ Κιλίκις, ὑπηρετοῦσιν εἰς τὰς μετόπισθεν ὑπηρεσίας ὡς γραφεῖς, ἢ, τὸ πάντων βδελυρότατον, ὡς ταχυδρομικοὶ ὑπηρετῶνται, καραγωγεῖς, θυρωροὶ καὶ τοιαύτας ἄλλας εἰς αἰσχύνην ὑπηρεσίας, ἐπιστήμονες αὐτοί, ἵνα μὴ, ἂν τύχῃ πόλεμος, πάθωσι τι δεινὸν καὶ στερηθῇ ἡ ἀνθρωπότης τῆς μεγαλειότητος ὑπάρξεώς των. Τίνες δὲ εἶναι οἱ βουλευφόροι οἱ νῦν, οἱ ἀφήνοντες εἰς ἓνα, ᾧ δουλεύουσι, νὰ βουλευῇται ; Ὡς ἀτενίσωσιν, ἂν δύνανται, τοὺς συνελθόντας εἰς τὴν Ἑθνικὴν Συνέλευσιν ἐν Ἐπιδαύρῳ, τοὺς ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας προεστῶτας τοὺς ἔχοντας ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν αἰωρούμενον, ὡς ἀκοίμητον ἐλλοχεύουσιν ἐχιδναν, τοῦ μαρτυρίου τὸ σχοινίον, τοὺς κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ἄρχοντας τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ χρῆμα καὶ αἷμα καὶ ἀξιώματα καὶ τῆς διανοίας αὐτῶν τὸ θεῖον δῶρημα εὐθύμους ὑπὲρ τῆς πατρίδος προσενεγκόντας, ὡς ὁ Μιχαὴλ Σοῦτσος, ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος, ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς, ὁ Συμεὼν Ζαχαρίτσας, ὁ Λάξαρὸς Κουντουριώτης, ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης, ὁ Πετρόμπεης, ὁ Κρεββατᾶς, ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Καποδίστριας. Τίνες δὲ οἱ ποιηταὶ οἱ νῦν παραβαλλόμενοι πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Σοῦτσον, τὸν Ζαμπέλιον, τὸν Ζαλοκώσταν, τὸν Σολωμόν, τὸν μέγαν Κάλβον ; Τίνες ἡμεῖς οἱ τῶν χρόνων τούτων διδάσκαλοι καὶ οἱ πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν, οἱ χειραγωγήσαντες τότε τὸ Γένος εἰς τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν Ἐπανάστασιν ;

Ἐξαιροῦμεν λοιπὸν τὸν ἀνδρεῖον τοῦ πολλοῦ δήμου Ἑλληνι-

κὼν λαὸν καὶ τοὺς στρατηγήσαντας αὐτοῦ εἰς τοὺς καλλιστεφάνους δύο πολέμους (1912—1913). Οὗτοι μόνον ὑπερήφανοι αἵρουσι τὸ μέτωπον αὐτῶν πρὸς τοὺς προγόνους τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεώς μας. Ἐξαιροῦμεν ὡσαύτως τῆς πολιτείας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς θείας δικαιοσύνης τοὺς ἄγνους καὶ σοφοὺς ἐν τῇ ἱεροτελεστίᾳ τοῦ ἔργου αὐτῶν λειτουργούς· διότι ἔξω αὐτῶν ἀλλοίωσιν καθορῶμεν ἐν πᾶσιν οὐχὶ ἐπὶ τὸ ἄμεινον, ἀλλοίωσιν ἕνεκα μεταβολῆς γνωμῶν. Ἐπειδὴ τιμᾶται τοῦ προστυχόντος χυδαίου ὁ πλοῦτος, τοῦ πανούργου δολοπλόκου τὸ κράτος τὸ πολιτικόν, τῶν ἀπὸ ὑψηλῆς καθέδρας μωρολογούντων γελωτοποιῶν ἡ ξηρασία τῆς ἐπιστήμης. Παραγκωνίζονται δὲ τὰ ἄξια τιμῆς. Ὡστε ἂν ἔζη νῦν ὁ Κοραῆς, σχολαστικὸς θὰ ἐκρίνετο εἰς ἐμπαιγμόν, καὶ μωρὸς ματαιόσυχος ὁ Δημήτριος Γαλανὸς ὁ περιώνυμος μεταφράστης τῶν ἔργων τῆς Ἰνδικῆς φιλολογίας, οὗ τινος γράφομεν τὴν εἰκόνα.

Περιώνυμος δικαίως. Καὶ οὕτως ἐκρίθη πρὸ ὀγδοήκοντα ἐτῶν ὑπὸ τῶν σοφῶν τῆς γῆς καὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων. Καὶ ἐγένετο τοιοῦτος, ἐπειδὴ περιέπνευσε καὶ αὐτὸν τότε εὐμενῆς ἡ ζωοδότις πνοὴ τῆς φιλομαθείας. Σήμερον ἀκμάζουσιν αἱ γνῶμαι αἱ παιδευτικαὶ νὰ κλείσῃ ὁ ναὸς τῆς ἐπιστήμης, τὸ Πανεπιστήμιον, ναοὶ δὲ νὰ ἰδρυθῶσιν εἰς τὰ εἰδῶλα τοῦ πορισμοῦ ἄρτου μόνον. Βουλευματα ἄξια κανθάρου καὶ κάμπης. Ἀλλὰ πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν, ἄξιως τοῦ ἔθνικοῦ μέλλοντος, ἐν πάντες οἱ δυνάμενοι βούλευμα εἶχον, διὰ τῆς παιδείας, τῆς δουλείας τῆς πνευματικῆς ἀπαλλαττόμενοι, ν' ἀναπετάσῃσι λάμποντα τὰ Προπύλαια τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Τοῦτου ἕνεκα ὁ Κοραῆς ἐκλείσει τὰ ἐμπορικὰ αὐτοῦ κατάστιχα ἐν Ἀμστελοδάμῳ καὶ περὶ τὰρχαῖα Ἑλληνικὰ γράμματα ἀσχοληθεὶς ἐγένετο ὁ σωτήριος πάροχος τῶν ἀληθῶν ἀγαθῶν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας.

Καὶ ὁ Δημήτριος Γαλανός, ἔχων πατέρα κτηματικὸν καὶ ἀδελφὸν ἀσχολούμενον περὶ τὴν ἐμπορίαν, ἐτίμα βεβαίως τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἔργα καταγινομένους, ἀλλὰ συνησθάνετο, παῖς ἔτι, ὅτι δὲν εἶχε ταχθῇ ὑπὸ τῆς θείας χάριτος νὰ γείνῃ «ἐλαιοπώλης ἢ οἶνοπώλης καὶ ὀρυζοπώλης ἢ ὀσπριοπώλης», «εὐφρων δὲ καὶ μεγάλωφρων» τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν παιδευσὶν ἀφροσύνην καλῶν καὶ μικροφροσύνην καὶ αὐτὸ τοῦτο δουλοφροσύνην, μετὰ τὰς ἐν Ἀθήναις σπουδὰς, εὐπορῶν ἀπῆλθεν εἰς Πάτμον, ἔνθα ἐπὶ ἐξαε-

τίαν ἐδιδάχθη τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ γραμματείαν παρὰ τῷ ἀοιδίμῳ Δανιήλ

Καὶ εἶναι μὲν ἄλλοι πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ὑπὸ τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ ὠρισμένοι εἰς κτήσιν πλούτου ὕλικου, ὅστις, ὅταν ἅμα μὲν δίκαιος ἅμα δὲ οὐχὶ ζῳωδῶς ἐγωῦστος εἶναι, καὶ τιμῆς ἐστὶν ἄξιος καὶ πολ-
λάκις δοτὴρ σωτηρίας· εἶναι ἄλλοι τεταγμένοι εἴτε κατ' ἀξίαν εἴτε διὰ μικροπανουργίας νὰ λαμβάνωσιν ἀξιώματα. Ἄλλ' ὁ Γεννάδιος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προσφέρῃ εἰ μὴ τὸ πενιχρὸν ὠρολόγιόν του ἐν τοῖς κινδύνοις τῆς πατρίδος καὶ ὁ Σωκράτης δὲν ἦτο προωρισμένος νὰ διδάγῃ εἰ μὴ μὲ τὸ εἰσόδημα τῶν πέντε μυνῶν τὸ ἔτος, καὶ ἃς ἐφώναζεν ἡ Ξανθίπη, οὔτε νὰ λαμβάνῃ ἀξιώματα ὡς ὁ Κλέων. Καὶ ὁ Γαλανός, τοῦ χρήματος καταφρονητής, καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τὸν θεῖον αὐτοῦ Γρηγόριον, ὅστις ἱεράρχης Καισαρείας ἦτο, τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας πρωτόθρονος, ἐπορεύθη καὶ εἰς τὴν Ἰνδικήν, οὕτω μακρὰν καὶ κινδυνώδη ὁδὸν ὡς διδάσκα-
λος ἐκεῖ Ἑλλήνων, ἵνα πολλὰ ἴδῃ ἄστεα καὶ τὰς ἑαυτοῦ γνώσεις πλουτίσῃ.

Ἔστω εὐλογημένη ἡ γνώμη του αὕτη. Διότι ἐκεῖ πορευθεὶς καὶ ἄλλας ἀσιατικὰς καὶ τὴν ἱερὰν τῶν Ἰνδῶν γλῶσσαν ἐξέμαθε, τὴν σανσκριτικὴν, οὐχὶ εἰς ἐγωῦστικὴν μόνον ἀπόλαυσιν καὶ ἐπίδειξιν κενὴν ἀφορῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰς Βενάρες, τὴν ἱερὰν τῶν Βραχμάνων πόλιν, μετέβη καὶ τὴν στολὴν ἐκείνων περιεβλήθη καὶ τεσσαρά-
κοντα ἔτη αὐτόθι διέτριψεν, ἵνα καὶ τὰ τῆς φιλοσοφίας ἐκείνων μυηθῇ, διδάσκων ἅμα καὶ αὐτὸς εὐρύτατα τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσο-
φίαν. Δὲν ἔγεινε δὲ Ἰνδός· διότι, ὅπως ἕνα εἶχε πόθον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα του, μάλιστα ἐλευθέραν, ἀφ' ἧς ἀπῆλθεν, ἵνα μὴ βλέπῃ τῶν τυράννων τὰς ὀψεις, οὕτω καὶ ἐκεῖ διαμένων ταύτην ἔταξεν ἐργασίαν τοῦ βίου, νὰ μεταγάγῃ ἐκ τῆς σανσκριτίδος εἰς τὴν Ἑλ-
ληνικὴν τὰ ἄριστα τῶν τῆς γλώσσης ἐκείνης συγγραμμάτων, πρῶ-
τος αὐτὸς γνωρίζων εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν τὴν ὑπέροχον Ἰνδικὴν φιλολογίαν. Ψυχὴ δὲ εὐγενής, «οὐχὶ βάρβαρος καὶ χυδαία» γλῶσσαν ἐν τῇ μεταφράσει μετεχειρίσθη τὴν κομψοτάτην αἰτικὴν ἀξίως καὶ τῶν ὑψηλῶν ἔργων, ἅτινα μετέφραζε, καὶ τῆς σανσκρι-
τίδος, τοῦ εὐγενεστάτου ἐκ τῶν πέντε τύπων τῆς γλώσσης τῆς Ἰνδικῆς.

Διότι ἀληθῶς ἐκ μακρᾶς μελέτης κράτιστος περὶ τὰ Ἑλληνικὰ

γράμματα εἶχε καταστή καὶ ὑπὲρ πάν δὲ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτῳ ἀγαθῶν ταῦτα ἐτίμα καὶ ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς αὐτῶν ἐν τῇ πεφλημένῃ Ἑλλάδι ἐμερίμνα ὁ φιλόπατρις. Καὶ εἶχε πέμψη χίλια τριακόσια ῥούπια (νόμισμα χρυσοῦν) τῆς Καλκούτας εἰς τὴν Φιλόμουσον Ἑταιρείαν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως ὕστερον τὸ ἥμισυ τῆς περικοσίας αὐτοῦ τῆς χρηματικῆς (36 χιλ. δρ.) ἐκκληροδότησεν «εἰς τὴν κυριωτέραν Ἀκαδημίαν τῶν Ἀθηνῶν» (τὸ Πανεπιστήμιον), εἰς ἣν καὶ τὰ σανσκριτικὰ αὐτοῦ βιβλία ἐδωρήσατο καὶ τὰς μεταφράσεις τοῦ ἐκ τῆς Ἰνδικῆς.

Ψυχὴ γενναία πάντας ἀγαθοὺς ἐπίστευε καὶ ἐτίμα· διὸ «καλοκάγαθον καὶ κριτικὸν ἄριστον» δικαίως ἔκρινε τὸν Κωνσταντῖνον Πανταζῆν, παρ' ᾧ ὡς διδάσκαλος τῶν συγγενῶν ἐκείνου μετέβη εἰς Ἰνδίας· «αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἄλλος ἐγὼ» λέγων· ἀγαθὸν δὲ καὶ φιλαλήθη τὸν κύριον Πέτρον, ἅγιον δὲ καὶ σεβάσμιον ἄνδρα τὸν διδάσκαλον, ὡς αὐτός, τῶν ἐν Καλκούτᾳ Ἑλλήνων Ἀνανιάν. Πέμπει δὲ καὶ εἰς Ἀθήνας εὐλαβεῖς χαιρετισμοὺς πρὸς «τοὺς ἁγίους διδασκάλους».

Καὶ πρὸς τοὺς συγγενεῖς δ' αὐτοῦ φιλοστοργότατος ἦτο· καὶ διὰ τοὺς νεωτέρους μὲν ἐπιθυμεῖ νὰ παιδεύωνται, ἵνα μὴ μικρόφρονες καὶ δουλόφρονες καὶ βάρβαροι ἀπομένωσι, περὶ τίνος δὲ ἀνεψιοῦ ἐρωτᾷ ἐν ἐπιστολῇ· «μανθάνει ὁ Ἀθανάσιος Ἑλληνικά; ἢ οὐχί; ὅστις μανθάνει καὶ παιδεύεται, ἐκεῖνον ἐγὼ ἀγαπῶ». Καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς δὲ ὁ ἱερὸς ἀνὴρ, »ὕγιαίνετε, ὕγιαίνετε, ὕγιαίνετε, καὶ μοὶ ἐπευχόμενοι, περιπόθητοί μοι γονεῖς καὶ ἐρασιμώτατοι» ἔγραφεν ἐκ Καλκούτας καὶ ὑπεγράφετο «προσκυνῶν τὴν ὑμετέραν κορυφὴν καὶ εὐλαβῶς κατασπαζόμενος τὰς ἀγίας ὑμῶν δεξιὰς καὶ τοὺς τιμίους πόδας».

Δικαίως λοιπὸν οὐ μόνον ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, ὅτι μίαν ἔτι προσέθηκε δόξαν πνευματικὴν εἰς τὴν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι σοφοὶ ἐτίμησαν τὸν ἄνδρα. Οἱ δὲ Βραχμᾶνες, τῆς ὑψηλῆς θεοσοφίας οἱ διδάσκαλοι, «ἄνδρα θεῖον καὶ σοφώτατον» ἐκάλεσαν τὸν Γαλανὸν καὶ ἐξ αὐτῶν ὁ Μονσῆς Σιτελσὴν ἐπέγραψεν ἐπιτύμβιον ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ θρηνῶν, ὅτι «ἀπῆλθε φεῦ! ὁ Πλάτων τοῦ αἰῶνος».

Σχολεῖα κοινά.

Ἐχουσα λοιπὸν ἡ Ἑλλὰς τὴν γνῶμην, ἣν ὡς δόγμα πολιτικὸν ἐκήρυξεν ὁ Καποδίστριας εἰς ὑστέρους χρόνους, ὅτι «ἡ ἐλπίς τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου ἐν τῇ ἀγωγῇ τῶν παιδῶν» ἐρείδεται, τοσαῦτα ἵδρυσε παιδευτήρια γνῶσεως καὶ ἀρετῆς.

Ἦσαν δὲ ταῦτα διττά, τὰ κοινά, ἀντίστοιχα πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν δημοτικὰ σχολεῖα, καὶ τὰνώτερα, τὰ ὑπὸ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ καλούμενα Ἑλληνικά, ὅμοια πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ νῦν καλούμενα σχολεῖα καὶ τὰ γυμνάσια. Καὶ πάλιν ἐκείνων τινὰ μὲν παρείχον διδασκαλίαν οὐχὶ ἀνωτέραν τῶν νῦν γραμματοσχολεῖων, τινὰ δὲ ἦσαν καλὰ δημοτικά· τούτων δὲ τῶν ἀνωτέρων ἄλλα μὲν μετριωτέραν παρείχον τὴν Μέσσην λεγομένην ἐκπαίδευσιν, ἄλλα δὲ τελείαν γυμνασιακὴν, ὡς τὸ ἐν Θεσσαλονίκῃ, Λαρίσῃ, Ἰωαννίνοις. Μεσολογγίῳ, Ἀθήναις, Δημητσάνῃ, Πάτρῳ, Βουκουρεστίῳ, Ὀδησσῷ, παρασκευάζοντα ὑπερέχοντας ἐν τοῖς γράμμασι καὶ τῇ ἐπιστήμῃ σοφοὺς, οἵτινες ἐδίδασκον, καὶ αὐτοὶ ἀποφοιτῶντες, τοὺς εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα παιδευομένους, μάλιστα δὲ ὅσοι ἠθελον ἀκροασθῇ τῶν διδαγμάτων τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς, τῆς Ἀθωνιάδος καὶ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, αἵτινες παρείχον πῶς παιδεύματα Φιλοσοφικῆς καὶ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου.

Περὶ τῶν μαθημάτων δὲ καὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας ταῦτα μόνον λέγομεν. Τὰ σχολεῖα τὰ κοινὰ ἦσαν συνήθως καθιδρυμένα εἰς τὰ κελλία τὰ ἐν τῇ περιβόλῃ τῶν ἐκκλησιῶν, ἐν ἐλλείψει δὲ τοιούτων καὶ εἰς τὸν πρόναον ἢ τὸν νάρθηκα αὐτῶν, τὰ δὲ ἀνώτερα ἐν οἰκήμασιν ἰδίοις. Ἐν δεινοῖς καιροῖς, ὅπου μάλιστα μωαμεθανοὶ μοχθηροὶ καὶ αἰσχροὶ ἐπεκράτουν, τὰ παιδάρια ἐπορεύοντο εἰς τὸ σχολεῖον ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἢ κατὰ τὸν βαθὺν ὄρθρον, ὅτε, ἂν σελήνην ἐφώτιζε τὴν ὁδόν, ἀπαλῶς ἔλεγον τὸ πολυθρύλητον·

Φεγγαράκι μου λαμπρό,
Φέγγε μου νὰ περπατῶ,
Νὰ πηγαίνω σὶ τὸ σχολεῖό,
Νὰ μαθαίνω γράμματα
Τοῦ Θεοῦ τὰ πράγματα,

εἰς ὃ, ἂν κοράσια ἦσαν τὰ ἐρχόμενα εἰς τὴν οἰκίαν τῆς διδασκάλου τῶν γραμμάτων καὶ τῶν κεντημάτων προσέθετον·

Μαθήματα, κεντήματα

Τοῦ Θεοῦ θελήματα.

Ἐπορεύοντο δὲ οὕτω πρῶτ' εἰς τοῦ διδασκάλου καὶ ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτός, «κεῖ κριμνώδη κατανίφοι», διότι ἐκ τῆς παιδείας ἡλπιζον πᾶν ἀγαθόν. Καὶ ἔλεγον καὶ ἐν τῇ σχολεῖῳ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὡς κηρύγματα ἀληθείας τὴν παρομοιωδὴ φράσιν, «ἄνθρωπος ἀγράμματος ξύλον ἀπελέκητον» ἢ τὸ θαυμασιώτερον.

Ἀνθρωπος ἀγράμματος

Ξύλον ἄκαρπὸν ἐστίν

Διόπερ καὶ τὰ γράμματα

Ὑπὲρ χρυσὸν καὶ ἄργυρον

Τιμιώτερά ἐστιν.

Καὶ ἐπορεύοντο πρόθυμα τὰ παιδάρια, καίτοι ἐγίγνωσκον ὅτι διὰ τὴν ἀμέλειαν, τὴν νωθρότητα, τὴν ἀπροσεξίαν μετὰ τὰς ἀκάρπους νουθεσίας ἢ τιμωρίαι ἦτο ἀμείλικτος, ἵνα ἀποδεικνύεται νόμος ὀρθῶς ἔχων ἢ ῥήτρα «ὅπου δὲν πίπτει λόγος, πίπτει ῥάβδος». Καὶ αἱ τιμωρίαι ἦσαν κόνδυλος ἢ ῥάπισμα, διὰ λεπτοῦ ῥαβδίου συνήθως ἐκ λύγου (παρ' Ἀθηναίοις καλεῖται λυγόννα) ἐπὶ τῆς παλάμης ἢ ἐπὶ τῶν πελμάτων τῶν ποδῶν ὁ γνωστὸς φάλαγγας καὶ ἡ νηστεία. Ἡθικὴ δὲ τιμωρία δεινὴ ἦτο ὁ ὑπὸ τῶν συμμαθητῶν κατὰ τὴν ἀπόλυσιν ἐμπυσμός. Ἀληθῶς δεινὴ τιμωρία διὰ τοὺς εὐαισθήτους· ἐπειδὴ τὰς ἄλλας τιμωρίας ἢ παιδικὴ ψυχὴ ἐδέχετό πως εὐθυμότερον. Διότι καὶ προσπαίζοντες οἱ μαθηταὶ ἔλεγον, «ἔφαγε παρὰ μίαν τεσσαράκοντα», ἀποχαιρετίζοντες δὲ τὴν ἐσπέραν τὸν διδάσκαλον ἔψαλλον τὰ χαρίεντα ταῦτα, δηλοῦντα καὶ τὴν ἔχθραν πρὸς τὸν αὐστηρῶς πάντοτε φερόμενον πρωτόσχολον·

Καὶ σύ, καλὲ διδάσκαλε,

Ἔχε τὴν καλὴν νύκτα.

Καὶ τὸ ταχὺ ὅπου δὲν ἔλθῃ,

Τὰ μικρ' ἀπὸ δώδεκα (ῥαβδισμοὺς)

Καὶ τὰ τρανὰ εἴκοσι τέσσαρας

Καὶ τὸν πρωτόσχολον σαράντα ὀκτὼ

Καὶ δύο διὰ τὴν εὐχὴν

Πενήντα. Ἀμήν, Ἀμήν, Ἀμήν.

Ἦρχετο δὲ ἡ διδασκαλία, ὅπως πανταχοῦ, ἀπὸ τοῦ ἀλφαβήτου. Ἀλλὰ πρὸς ἐκμάθησιν δὲν ὑπῆρχον βιβλίαρια, Ἀλφαβητάρια, ἀλλ' ἡ φυλλάδα, περιειλιγμένη περὶ βιβλίον. Μετὰ τὴν τελείαν ἀσκησιν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, ἐλάμβανον τὴν Ὀκτώηχον καὶ τελευταίον τὸ *Ψαλτήριον*· διότι ἡ πρώτη ἐκείνη παιδευσιν καὶ τοῦτον εἶχε πολλὰς σκοπὸν, νὰ παρασκευάσῃ συνήθεις λειτουργοὺς διὰ τὴν ἐκκλησίαν. Οὕτω καὶ τὰ «Καλήμερα», τὸ ἄσμα τὸ ἀδόμενον τὴν Παραμονὴν τῶν Φώτων, περιέχουσι διὰ τὸν οὖν τὴν εὐχὴν.

Ἐχεις καὶ γυιὸς ἔς τὰ γράμματα καὶ γυιὸς ἔς τὸ *Ψαλτήρι*,
Νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς καὶ ἡ Παναγία νὰ βάλλῃ πειραχεῖλι.

Παρὰ ταῦτα δ' ἐμάνθανον τὰς ἀπλᾶς πράξεις τῆς ἀριθμήσεως, προφορικῶς, ὡσαύτως δὲ τινὰ προφορικῶς τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας, ἔως ὁ Δημήτριος Δάρβαρις ὁ πολυμαθὴς Μακεδὼν ἐξέδωκε τὴν πρόχειρον ἀριθμητικὴν, τὴν οἰκιακὴν διδασκαλίαν τῆς φύσεως, τὴν σύντομον γενικὴν ἱστορίαν, ἐκλογάριον χροαικὸν καὶ ἄλλα τοιαῦτα καὶ ὁ Βαρδαλάχος φυσικὴν πειραματικὴν.

Τὴν γραφὴν δ' ἐπαιδεύοντο ὕστερον μὲν γράφοντες ἐπὶ ἄδρου πηλίνου ἄδακος, παλαιότερον δὲ εἶχον ξύλινα πινακίδια. Ἐπ' αὐτῶν ἐστρώννυσιν λεπτὴν ἄμμον, ἀφ' ἧς ἔγραφον δι' ὀξέως ξυλαρίου, ἣν μετὰ τὴν ὅλου τοῦ πινακιδίου συμπλήρῳσιν συνταράσσοντες ἐπεστρώννυσιν πάλιν. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς γραφῆς εἶτ' ἐπὶ τοῦ ἄδακος εἶτ' ἐπὶ τοῦ πινακιδίου ἐσημείουσιν σταυρὸν ἀναφωνοῦντες, «Σταυρέ, βοήθει μοι». Πρὶν δὲ προῶσιν εἰς τὴν γραφὴν ὑπάδοντες ἔλεγον· «Ἀρξαι, χεῖρ μου ἀγαθὴ, γράψε γράμματα καλὰ».

Πλὴν δὲ τούτων ὁ διδάσκαλος ἀπεστομάτιζεν αὐτοὺς πρῶτον μὲν τὰς χρησιμωτάτας καὶ ἄλλας προσευχάς, παρὰ ταύτας δὲ ἠθικὰ παραγγέλματα ἐν στίχοις διὰ τὸ εὐμνημόνευτον καὶ τὸ ἀρμονικόν, ὥς·

Ὑπὲρ πᾶσαν ἐντολὴν
Τὴν ἀγάπην ἔχετε,
Τὸν Θεὸν φοβεῖσθε,
Τὸν βασιλέα τιμᾶτε,
Τοὺς ἱερεῖς εὐλαβεῖσθε.

Πιθανώτατα δ' ἔλεγον καὶ ὅσα καὶ ἡμεῖς μεσοῦντος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (1856—1859) ἐψάλλομεν·

Προσκύνα, σέβου τὸν Θεὸν
Καὶ τίμα τοὺς γονεῖς σου,
Ἀγάπα τοὺς ὁμοίους σου
Καὶ τοὺς ὁμογενεῖς σου.

Ὡς σύμβολον δὲ πίστεως ἔλεγον καὶ ταῦτα, ὧν ὁ τρίτος στίχος τὴν Ἑθνικὴν Ψυχὴν ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων χαρακτηρίζει·

Τὸν πατέρα προσκυνῶ
Τὴν μητέρα σέβομαι
Καὶ τὸν πρῶτον ἀδελφόν¹.

Πολὺ δὲ πιθανῶς καὶ τῆς μαθήσεώς τινα ἀπήγγελλον ἐν στίχοις, ὡς ἡμεῖς ἐκ τῆς γεωμετρίας μὲν ἐλέγομεν περὶ τῆς εὐθείας μὲν γραμμῆς·

Ἐνα δάκτυλό μου ἴσο
Μιὰ γραμμὴ θὰ σχηματίσω,

ἐκ τῆς γεωγραφίας δέ,

Πέντε ἡπειροὶ μεγάλαι
Εἶν' ἐπάνω εἰς τὴν γῆν,
Ἡ Εὐρώπη, ἡ Ἀσία
Ἀφρικὴ καὶ Ἀμερικὴ
Καὶ κοντὰ εἰς τὴν Ἀσίαν
Εἶν' ἡ Νέα Ὀλλανδία.

Σχολεῖα ἀνώτερα.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἦτο ἡ παιδεία ἡ διὰ τὰ κολυβογράμματα. Ἡ δ' ἀνωτέρα εἶχε μὲν ἴδια οἰκήματα ἱκανῶς εὐρύχωρα, ὡς ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικὴ, ἡ Εὐαγγελικὴ τῆς Σμύρνης, ἡ ἐν Χίῳ, ἡ Πατμιάς, ἡ ἐν Ἰωαννίνοις, ἡ ἐν Ἀθήναις τοῦ Ντέκα, ἐδιδάσκοντο δ' ἐν αὐταῖς πρῶτον τὰ καλὰ γραμματικά. Διότι ἐν ἐκάστη γλώσσῃ δὲν ἔχομεν νὰ ἐξετάσωμεν μόνον τὰ λεπτὰ ἢ ἀδρά, τὰ

¹ Ζησίου· Ἑθνικὴ Ψυχὴ· ἐκδ. Β' σελ. 9—10.

ισχνά ἢ γενναῖα, τὰ εὐγενῆ ἢ συρφετώδη νοήματα, ἀλλὰ καὶ τὴν μορφὴν, δι' ἧς ἐκφέρονται, τὰς λέξεις, τὰς φράσεις, τὴν σύνταξιν, τὸ ὕφος. Ἐκ τῆς γνώσεως δὲ τῆς ἀσφαλούς τῆς γραμματικῆς (τεχνολογικοῦ καὶ συντακτικοῦ), προέβαινον εἰς ἱκανότητα περὶ τὴν σύνθεσιν εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν λόγον.

Ἀλλὰ μάλιστα ἀφεώρα ἡ παιδεία αὕτη εἰς τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων τὴν ἐρμηνείαν. Καὶ ἦτο αὕτη βαθεῖα τῶν νοημάτων ἔρευνα μετὰ ἐξετάσεως τοῦ τρόπου τῆς ἐκφορᾶς αὐτῶν, δηλαδὴ τοῦ ὕφους ἐκάστου συγγραφέως. Καὶ ἡ μὲν ἀνάγνωσις πιθανώτατα διακαίως ἐκαλεῖτο διάβασμα· ἦτο δηλαδὴ ἀταλαίπωρος καὶ οὐχὶ τὰ νοήματα χαρακτηρίζουσα μεθ' ὑποκρίσεως ἀπαγγελία· ἡ δ' ἐρμηνεία εἶχε πλὴν τῆς ἐξηγήσεως καὶ τὴν λεγομένην ψυχαγωγίαν, τὴν ἐπιστρώρεισιν δι' ἐκάστην τῶν λέξεων συνωνύμων ἐρμηνειῶν.

Εἶχον δὲ πρὸς ἐρμηνείαν πρῶτον μὲν τὴν συλλογὴν γνωμῶν ἐμμέτρων τὴν γενομένην ὑπὸ Χρυσολωρᾶ, εἶτα δὲ τοὺς αἰσωπεῖους μύθους. Ἐπειδὴ δὲ τότε διὰ τοὺς μαθητάς, ἐν ἀπορίᾳ ἐχομένους πάντας σχεδόν, ἡ κτήσις τῶν ἐντύπων συγγραμμάτων ἀδύνατος ἦτο, ἀντιγράφοντες δὲ τοὺς συγγραφεῖς ἐμελέτων, ἄνδρες συνετοὶ ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν πεπαιδευμένων ἐξέδοσαν συναγωγὰς ἐκ τῶν συγγραφέων. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου Χρηστοθήεια καὶ δι' ἀνωτέρας τάξεις ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Ι. Πατούσα, ἧς ὅμοιοι ἐγένοντο ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία Στεφάνου τοῦ Κομμητᾶ καὶ τὰ Στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς τοῦ Β. Π. Π. Εὐθυμίου. Παρὰ τὴν σύνταξιν καὶ τὴν θεματογραφίαν οἱ μαθηταὶ οἱ τῶν ἀνωτέρων τάξεων ἠσκούντο εἰς ἐπιστολογραφίαν κατὰ τὰ ὑποδείγματα τοῦ Κορυδαλέως, εἰς σύνθεσιν ῥητορικῶν λόγων καὶ στίχων εἰς ἱαμβεῖα ἢ ἐλεγειακὰ μέτρα. Παρὰ τὴν ἐρμηνείαν δὲ τῶν συγγραφῶν ἀπεστήθιζον κείμενα πεζογράφων καὶ ποιητῶν οὐχὶ βραχέα.

Ἐν τῇ προγράμματι δὲ τῆς διδασκαλίας δὲν περιελαμβάνετο μόνον ἡ εὐρύτατα οὕτω γιγνομένη διδασκαλία τῶν Ἑλληνικῶν, ἀλλ' ἐδιδάσκοντο οἱ φοιτῶντες εἰς τὰ σχολεῖα καὶ φιλοσοφικὰ καὶ θρησκευτικὰ καὶ ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν καὶ φυσικὴν ἱστορίαν καὶ μαθηματικά, περὶ ὧν ἐξεδόθησαν κατὰ μικρὸν ἀξιολογώτατα ἔργα. Προσέτι δὲ οὐχὶ ὑποχρεωτικῶς ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν ἡ ἰταλικὴ διὰ τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ διὰ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ μεταδῶσιν εὐρυτέρας σπουδῆς ἕνεκα εἰς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ πανεπι-

στημιακὰς σχολὰς. Ἐδιδάσκοντο δ' ὡσαύτως οἱ βυζυόμενοι ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ καλλιγραφίαν.

Θὰ εἴπωμεν κατωτέρω ὅτι οἱ οὕτω παιδευόμενοι οὐ μόνον ὥς διδάσκαλοι ἦσαν χρήσιμοι εἰς τοὺς ἄλλους τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἀναστροφαῖς, τὰς ὑψηλὰς καὶ γενναίας ἰδέας λέγοντες πρὸς τοὺς ἀπαιδευτοτέρους.

Ἄλλ' ὅμως δὲν ἐφρόντισαν οἱ παιδευθέντες νὰ καταστήσωσι γνωρίμους εἰς τὸν πολὺν παρ' ἡμῖν λαὸν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς· διότι, πλὴν τῆς Ἰλιάδος μεταφρασθείσης πρὸς ἐνὸς αἰῶνος εἰς στίχους ὑπὸ τοῦ Ρουσιάδου καὶ ἐλαχίστων ἴσως ἄλλων τοιούτων ἔργων, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς παρὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τὸν Συναξαριστήν, τὴν Ἀμαρτωλῶν σωτηρίαν, τὸ Ὁρολόγιον, τὸ Ἑορτοδρόμιον, τὸ Κυριακοδρόμιον, τὰ Μηναια, τὸν Κῆπον Χαρίτων, τὸν Ὅρμον σωτηρίας, τοὺς λόγους τοῦ Μηνιάτου καὶ ἄλλα τοιαῦτα, εἰς ἀνάγνωσιν εἶχε τὸν βίον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὰ ποιήματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, τὴν Χαλιμαῖν, τὸν Σιντίπαν, τὸν Ἐρωτόκριτον τοῦ Βιτζέντζου Κορνάρου, τὴν Ἐρωφίλην τοῦ Χορτάτζη τὴν συμφορὰν τοῦ Μωρέως στιχολογηθεῖσαν παρὰ Μάνθου Ἰωάννου, τὸν Μπερτόδουλον, τὸν Μπερτοδουλίνον καὶ ἄλλα τοιαῦτα, οὐχὶ μὲν αἰσχροῖς, ὅπως τὰ σήμερον εἰς χεῖρας τῆς νεότητος καὶ τοῦ λαοῦ φερόμενα, (ὅποια τὰςτυνομικά, τὰ κατορθώματα τοῦ Νταβέλη καὶ τὰ τοιαῦτα), ἀλλ' ὡσαύτως μωρὰ τὰ πλείστα καὶ εἰς γλῶσσαν τὴν ἀηδεστάτην προσυχοῦσαν.

Τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους.

Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὁ παιδεύων τὴν νεότητα δὲν πρέπει εἰς τὰ νοητικὰ μόνον τῆς ψυχῆς συναισθήματα ν' ἀφορᾷ, δι' ἀσφαλῶν καὶ πολλῶν παιδευμάτων προάγων τὸ ἀληθὲς μόνον, πληρῶν τὸ ταμεῖον τῶν γνώσεων τῶν διδασκομένων μόνον ἐκ τῆς παντοίας ἐπιστήμης. Εἶναι καὶ ἄλλα συναισθήματα, ἅτινα φιλοστόργως περιέπων πρέπει ν' ἀναπτύσῃ εἰς ἀγλαόκαρπον ἄμπελον ὁ διδάσκων, τὰ ἠθικὰ καλούμενα, ἡ εὐσέβεια πρὸς τὸ θεῖον, πρὸς τὸ γῆρας, πρὸς τοὺς γονεῖς, ἡ τιμὴ πρὸς τὸ ὑπερέχον, ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὸ γενναῖον καὶ ὑψηλόν, ἡ ἀφοσίωσις ὅλως πρὸς τὴν πατρίδα, ἡ δικαία τιμωρία τοῦ κακοῦ, ἡ δικαιοσύνη, πᾶν ὃ τι καλοῦμεν ἀρετὴν.

Τοῦτο δὲ ἂν διὰ πάντα πάντοτε διδάσκαλον ἀληθεύει, στήλη φωτὸς ὁδηγοῦσα ἄπαυστος πρέπει νὰ εἶναι πρὸ τοῦ παιδευτοῦ τῶν νέων ἐν ὧρα δεινῶν ἐθνικῶν κινδύνων. Διότι ἡ νεότης, ἐν ᾗ πᾶν σφύζεται, ἀποθαρρυνομένη παραδίδεται εἰς τὸν ἀφανισμόν συμπαρασύρουσα πάντα εἰς τὸν ὄλεθρον, κραταιομένη δὲ τὴν ψυχὴν καὶ μεγαλοφρονοῦσα σφύζει τὸ πᾶν. Καὶ ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἱστορία τοῦτο κηρύσσει, ὅτι, ἂν εἶναι χρήσιμα ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις καὶ τὸ χρῆμα καὶ αἱ πολεμικαὶ παρασκευαί, ἀλλ' ὅμως τὰ ἠθικὰ συναισθήματα, ἡ τάξις, ἡ εὐπείθεια, ἡ ἀφοσίωσις, ἡ εὐσέβεια, ἡ τιμή, ἡ χάριν τῆς ἀγιοτάτης πατρίδος καθοσίωσις καὶ εἰς αὐτὸν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ταῦτα δίδουσι τὴν νίκην¹.

Ἄλλ' ἐποιοῦν τοῦτο οἱ διδάσκαλοι τοῦ δουλεύσαντος Γένους ἡμῶν ; Ἄν ἀδιάφθορον ἐτηρήσαμεν τὸ πάτριον φρόνημα κατὰ τοὺς ψυχολέτας συνήθως δι' ἄλλους λαοὺς χρόνους τῆς δουλείας, τοῦτο εἰς τὸ ἀθάνατον τῆς Ἐθνικῆς Ψυχῆς χρεωστοῦμεν. Πνεῦμα δὲ ζωῆς περιέβαλλεν αὐτὴν τῶν προγονικῶν παραδόσεων, ἐκ τοῦ ἁγίου Ἑλληνικοῦ οἴκου προερχομένων καὶ τοῦ σχολείου. Οἱ γονεῖς ἐκραταίουν ὡς ὁ Λουκάς Νοταρᾶς τὰ τέκνα εἰς τὸ μαρτύριον, ἡ μάνα τῶν Λαζαίων κατηρᾶτό τοὺς υἱούς, «ἂν ὅσῳ ζῶσι, τὴν Τουρκίαν πάντα δὲν πολεμοῦσι» καὶ τοῦ Κίτσου ἡ μάνα κατηράσθη τὸν υἱόν, διότι χάριν κατησχυμένης ζωῆς παρέδωκε «τᾶρματα τὰ πατρικοδομένα».

Ἄλλὰ καὶ ὁ οἶκος ὁ ταῦτα διδάσκων τοῦ σχολείου παιδεύμα ἦτο. Διότι ὁ διδάσκαλος ἐκ τῆς Ὀκτωήχου ἢ ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν γνωμῶν τῶν ἀρχαίων τοῦ Χρυσολωρᾶ παροξυνόμενος ἐξήπτε τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα, μάλιστα ἐκ τῶν διηγήσεων τῆς πατρίδας ἱστορίας. Καὶ παρέβαλλε τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν τούρκων πρὸς τοὺς περσικοὺς καὶ ἔλεγεν ὅτι, ὅπως κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους οἱ ὀλιγοπληθεῖς Ἕλληνες κατέβαλον τὴν ὑπερκομπὸν δύναμιν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῆς εὐσεβείας, ὅπως ἐκεῖνοι, καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, ὅπως ἐκεῖνοι, ἀγόμενοι θὰ κατατροπώσωμεν τοὺς ἀπογόνους, ὡς ἔλεγον,

¹ Ὅρα ὅσα ἐγράψαμεν (Πάτρια Ἑτ. ΙΑ', 34—ΙΒ', 15) ὑπὸ τὸν τίτλον «Τούτῳ νίκη».

τῶν ἀρχαίων Περσῶν, τοὺς Τούρκους, οὓς Περσιάνους διὰ τοῦτο πολλάκις ἐκάλουν ¹.

Πάντες δὲ βεβαίως τοῦτο ἐποιοῦν, καὶ ἡ Ἐθνικὴ ἐργασία μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ. Διότι γνωρίζομεν μὲ ποῖα δάκρυα ψυχαλγῇ διηγεῖτο ὁ διδάσκαλος τὴν ἄλωσιν τῆς Πόλεως, τὰς σφαγὰς, τὰς ἀτιμώσεις, τὸν σπαρακτικὸν θρήνον, ὅστις ἀντήχησεν ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τοῦ Λιθικοῦ Πελάγους καὶ ἀπὸ τῆς Σκόδρας μέχρι τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ πῶς μὲ λάμπον μέτωπον καὶ ὀφθαλμοὺς ἀστραπηδόλους ἐκήρυττε τὴν ἐθνικὴν πίστιν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Γένους ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι «οὐκ ἀπέθανεν ἀλλὰ καθεύδει», καὶ ὅτι «πάλι μὲ χρόνια, μὲ καιροὺς, πάλι ἴδικά μας θὰ εἶναι». Διότι γνωρίζομεν ὅτι ἐκεῖνοι οἱ διδάσκαλοι—εἴτε ἱερεῖς ἦσαν, ὡς συνήθως, εἴτε μὴ—ἱερεῖς δύο Ὑψίστων ἦσαν, τοῦ Ὑψίστου Χριστοῦ καὶ τῆς Ὑψίστης Ἑλλάδος, δὲν ἦσαν δὲ γενναῖοι ἐν λόγοις μόνον, ἀλλ' ὅπως κατὰ τούτους δὴ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐκρεουργοῦντο ἢ ἄλλως μαρτυρικὸν θάνατον ἀπέθνησκον ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων οἱ ἡρωϊκοὶ τοῦ Γένους διδάσκαλοι, ὅποια ἡ τιτανὶς Αἰκατερίνη Χατζηγεωργίου, ἥς ὑποῦμεν κατωτέρω τὴν εἰκόνα, ὅπως κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους ἡμῶν (1912-1913) ἑκατοστὺς σχεδὸν ὅλη τῆς Δημοτικῆς καὶ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως λειτουργῶν ἔπесεν εἰς τὰ πεδία τὰ τίμια τῶν μαχῶν ὑπὲρ τοῦ ἀπαύστου κηρύγματος αὐτῶν, τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος, οὕτω καὶ ἐκεῖνοι μάρτυρες τοῦ Γένους ἀπέθνησκον διὰ τὰς ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως ἐνεργείας αὐτῶν τὰς ἐνθουσιώδεις, ὡς ἐν Ρουσίᾳ τῆς Βυθινίας (1765) μετὰ τῶν ἐκ Πελοποννήσου μοναχῶν Ἀγάπίου καὶ Διονυσίου ὁ Θεσσαλὸς Κωνσταντῖνος σκληρῶς βασανισθεὶς ἀπέθανεν ὁ γενναῖος, ὡς ἐν Κρήτῃ (1821) ὁ Ἰωάννου, ὁ Φουράκης καὶ ὁ ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βερροίας Καλλίνικος, καὶ μυριοὶ ἄλλοι διδάσκαλοι, διδάσκαλοι ἱερεῖς καὶ διδάσκαλοι ἐπίσκοποι καὶ πατριάρχαι.

¹ Ὁ Νικηταρᾶς οὕτως ἐκάλει αὐτούς· «Σταθήτε, Περσιᾶνοι, γὰ πολεμήσωμεν· τί φεύγετε» ἔλαγε πρὸς αὐτούς, καὶ πρὸ τῆς μάχης τῶν Δολιανῶν· «Ἐγὼ γιὰ Περσιάνους πηγαίνω».

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ

Μακεδονίς γῆ, τῶν Πρωτοελλήνων μήτηρ, τῶν Πιέρων Θρακῶν, οἵτινες τὸν παλαιότατον—τρισχίλια ἔτη πρὸ Χριστοῦ—πολιτισμὸν ἀνέπτυξαν, τὴν λατρείαν τῶν Μουσῶν καθιδρύσαντες καὶ τῶν Χαρίτων, τοῦ Ἀριστοτέλους γενέτειρα γῆ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ θείου θαλασσοπόλου τοῦ καταλάμπαντος μὲ τὸν ἀνέσπερον ἥλιον τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας τὴν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ, ἡ κομπή τροφὸς τοῦ Εὐσταθίου καὶ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὅγκος βαρβαρότητος φρικτός, στοιχειωμένον ἐρείπιον, ἐπάτει πρὸ τινων ἐτῶν ἐπὶ τοῦ εὐγενοῦς σώματός σου, τοῦ Βουλγαρισμοῦ ἡ ἐπιδρομή. Ἐν τῇ ἀγῶνι τοῦ πολιτισμοῦ, ἀγῶνι τῶν ὑψηλῶν διανοημάτων καὶ τῶν ἀγιωτάτων συναισθημάτων τῆς ψυχῆς ἡττήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ οἱ Σκύθαι ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ ἤκμαζεν ἐκεῖ τὸ χρυσαυτὸς ἔαρ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείσεως, τὰ γενναῖα μύρα αὐτῆς πραέως εἰς τοὺς δουλεύοντας τότε ἐκεῖ ὁμογενεῖς προσπνέον. Οἱ Βούλγαροι κατὰ τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν, ἐκάλεσαν τὰς αἰμοσταγεῖς ἐρινύς, τοὺς ταταρομογγολικοὺς θεοὺς τοῦ Ἀττίλα, τοῦ Κροῦμ καὶ τοῦ Σκυλογιάννη, καὶ ἐκεῖνοι, ὀδόντας βρύχοντες κροκοδείλου ἀπὸ φόνον ἀκορέστους καὶ σπαράγματα σαρκῶν, μὲ ὀφθαλμοὺς τίγρεως αἱματηρούς, σιδηρόφρονες, πέλεκυν φέροντες καὶ μάχαιραν καὶ δαδα πυρκαϊᾶς ὤρμησαν κατὰ τῆς Ἑλληνίδος ἐκείνης γῆς.

Τὸ βδελυρώτατον, ὅτι ἡ Εὐρώπη, καὶ νῦν βάρβαρος, ὅπως ἦτο πρὶν φωτίσωσιν αὐτὴν οἱ Ἕλληνες τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπόστολοι καὶ ὁ Ἑλληνικὸς ἀνθρωπισμὸς, αἰσχροῦν κερδέων ἐράστρια, τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑποβλέπουσα, συμπαθεῖ πρὸς τοῦ Ἀσπαρτοῦχ τοὺς ἀπογόνους¹.

¹ Ἐπαναλαμβάνεται ὁ ἀρχαῖος μῦθος : ὁ σάτυρος Μαρσύας, οἱ Βούλγαροι, καὶ οἱ Ἕλληνες, ὁ θεὸς τῆς μουσικῆς Ἀπόλλων, συναγωνίζονται ἐνὸς πινον νέου τινὸς Μίδου, τῆς Εὐρώπης. Ὁ Μίδας οὗτος προκρίνει τοῦ σατύρου τὸ ἔργον. Τοῦ ἀξίζει ν' ἀποκτήσῃ τὰ ὧτά του.

Ὑπὸ τῶν θανατηφόρων ἀλγηδόνων, τοῦ τρόμου, τῆς θέας τῶν σπαραγμάτων, τῆς οὐχὶ ἀπράκτου ἀπειλῆς καταπλαγέντες ἐκάμψθησαν τῶν Μακεδόνων ἱκανοί, ὄνους ὁμολογήσαντες ἑαυτοὺς οἱ πολεμιστῆριοι ἵπποι. Ἄλλ' ἡ γιγαντολέτειρα Ἑλλάς, τῶν Περσῶν καὶ μυρίων ἄλλων λαῶν μεγάλων ἡ νικήτρια, δὲν κάμπτεται ὑπὸ δυσώδους ἀσημάντου ῥιπῆς ἐφημέρων ἀνέμων. Τὸ πνεῦμα τὸ Ἑλληνικόν, πραῦ πνέον, θάρρος καὶ χαρὰν ἐνέβαλλεν εἰς τῶν προεστώτων τὰς ψυχάς, τῶν ἱερέων, τῶν διδασκάλων μάλιστα, οἵτινες φρόνημα καὶ καρτερίαν ἐνεφύσησαν εἰς τὸν πολὺν λαόν, καὶ ἀνέστησαν ἡράκλειοι τὸ παράστημα ἥρωες καὶ μάρτυρες πρὸ μικροῦ τῆς Μακεδονίας οἱ Ἕλληνες ἀντάξιον Μιχαήλ τοῦ Ῥάλλη, τοῦ Τρίκυης Διονυσίου, τοῦ Παπαθύμιου Βλαχάδα, τοῦ Διάκου.

Τοιαύτη Τιτανὶς ἐγένετο ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ δικαίου, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀληθείας ἀγῶνι ἡ Αἰκατερίνη Χατζηγεωργίου ἡ ἀκηράτου εὐψυχίας ἀδρὰ τῆς μακεδονικῆς Γραιτσίστης διδάσκαλος. Δὲν εἶχεν ἐν τῇ μορφῇ τοῦ ἀρηϊτόλμου τὸν τύπον· οὔτε ὑπερύψηλος οὔτ' ἀγριόφωνος ἦτο, οὔτε τι ἀέτιον εἰς τὰ ὄμματα οὔτ' αὐθαδὲς εἶχεν, ὥς αἱ χειραφετημέναι, καὶ ἀνδρικόν. Δίς καὶ εἰκοσάκις ὁ Ἀπρίλιος εἶχε περιβάλλῃ μὲ τοὺς εὐανθέμους στεφάνους αὐτοῦ τὸ κυρτὸν καὶ ὀλίγον προέχον λευκὸν καὶ στυλπνὸν αὐτῆς μέτωπον καὶ τὴν χρυσοδόστρυχον κόμην. Ἐν τῇ Ἑλληνικωτάτῃ ἐγεννήθη Γευγελῇ ὑπὸ πενιχρὰν στέγην, ἀλλ' ἡ εὐγένεια ἡ περιβάλλουσα αὐτὴν ἤθελε πείσῃ τὸν θεώμενον ὅτι τὸ φῶς τὸ μελιχρὸν τῆς ζωῆς εἶδεν ἐν μαρμαροτεύκτοις αἰθούσαις πριγκιπικοῦ ἀνακτόρου. Λευκὴ ὥς ἰάσμινον εἶχεν ἐπὶ τῶν παρειῶν ἀπαλὰ ἐγκαταμειγμένα Ἀπριλίου ῥόδα ὡς Μακεδόνισσα Ἑλληνίς, εὐωδία δ' ἀπέπνεεν ὡς ὁ Ἀλέξανδρός μας. Λεπτὰς εἶχε ξανθὰς ὀφρὺς, ῥίνα λεπτὴν καὶ σύμμετρον καὶ χεῖλη λεπτὰ κατέρυθρα εἰς στόμα ὡς ἀδαμαντόδετος δακτύλιος μὲ τοὺς λευκοτάτους ὀδόντας.

Παιδικὸν εἶχε τὸ μέτριον πρὸς τὸ ὑψηλὸν ἀνατρέχον σῶμά της, ὅπως παρθενικῆς ἦτο εὐδισμού ἀγνότητος ἡ ψυχὴ της. Ἄλλ' ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς της τοὺς γαλανούς, τοὺς πραεῖς καὶ γλυκεῖς, ἐξέλαμπεν ἡ τόλμη, ἡ εἰς μεγάλας γνώμας ὑπὲρ τοῦ γένους καὶ τῆς θρησκείας ἀφόδητος ἐμμονή, ἥρωος φρόνημα ὡς ἀληθῶς.

Τρία ἔτη εἶχε ψάλλῃ τὸ γλυκύθυμον ἄσμα τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν κορασίων τῆς Γραιτσίστης. Καὶ ἐξεδιώχθη

μὲν (Σεπτέμβριος τοῦ 1904) βία ὑπὸ τῶν Βουλγαρικῶν ληστῶν· διότι οἱ Βούλγαροι σκέπτονται ὅτι τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας τὸ φῶς διὰ τὰς πράξεις αὐτῶν κώλυμα εἶναι, ὅπως τὸ φῶς ὅλως εἶναι μισητὸν εἰς πάντα κακοῦργον. Ἄλλ' ἡ Αἰκατερίνη ἀνεκλήθη ὑπὸ τῶν Ἑλληνικωτάτων τῆς κώμης κατοίκων καὶ ἀπτόητος τὸ φρόνημα καὶ ἡρωϊκῇ πρὸς τὰς ἀπειλὰς ἐπανήλθε τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τὸ σχολεῖον μεταξὺ τῶν λατρευτῶν μαθητριῶν τῆς.

Ἐπὶ τὴν μετὰ δύο ἡμέρας οἱ θηριογνώμονες λησταί, οἱ ἀνκνδροὶ πάνοπλοι παμπληθεῖς κατὰ μιᾶς παιδείας. Ἐκάλεσαν αὐτὴν εἰς παράδοσιν, εἰς μεταβολὴν φρονημάτων· ἀλλ' ἡ ὑπερήφανος κόρη τῆς πατρίδος, καὶ τουφεκίζομένη καὶ κατασπαρτατομένη ὑπὸ τῶν φλογῶν τῆς πυρπολουμένης ὑπὸ τῶν θηρίων οἰκίας, ἐφόνευσε μὲν δύο τῶν κακούργων διὰ πυροβολισμῶν, πνιγομένη δ' ἐν τῇ φλογίνῃ ἀγκάλῃ τῆς πυρκαϊᾶς ἐκήρυττε μεγαλοφώνως· «ἐγὼ Ἑλληνὶς ἐγεννήθην, Σκύθαι, καὶ Ἑλληνὶς ἀποθνήσκω».

Ἐτάφη μετὰ τῶν σὺν αὐτῇ πυρακτωθεισῶν δύο μαθητριῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς κώμης μεγαλοπρεπῶς. Τὸ δὲ μνημόσυνον αὐτῆς, ἡγιασμένης διδασκάλου τοῦ Γένους, ἃς ψάλλῃ ὑμνωδὸς ἀκαταπόνητος ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ.

Ὁ κόσμος οὗτος τῶν χρόνων ἐκείνων ὁ διδασκαλικὸς ὁμοιάζει μὲ τὸν Ὀλυμπον τῶν δημοτικῶν ἁσμάτων·

ἔχει σαράντα δύο κορφαὶς καὶ ἑξήντα δύο βρυσούλαις.

Μία τῶν ὑψίστων κορυφῶν αὐτοῦ, ἥς ἐπὶ τῆς κλιτύος δύο βρύσεις ἐξεπήγαζον, βρύσεις ζωῆς τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς πατρίδος, εἶναι ὁ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κηρυχθεὶς ἱσαπόστολος καὶ μάρτυς, τιμὴ καὶ καύχημα τοῦ Γένους ἡμῶν, ὁ διδάσκαλος Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς, οὗτινος ἰδοὺ αἶρομεν τὴν εἰκόνα.

ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ

ὦ, Παιδεία Ἑλληνική! Σὺ γενέτειρα παντὸς γενναίου ὑπῆρξας. Σὺ ἐδίδαξας τὸ ἀγαθόν· σὺ τὸ καλὸν εἰς ἀπαράμιλλον καὶ ἀνέφικτον πλέον ἤγαγες τελειότητα· σὺ τὸ ἀληθὲς ἐξεζήτησας. Τὸν ἀνθρώπου σὺ ν' ἀποβάλλῃ τὸ ζῴωδες τῆς φύσεως ἐποίησας, καὶ θεοοδῆς, διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἐνθεθρονισμένος, ἤρξεν ὡς θεὸς τῆς γῆς. Θυγάτηρ σοῦ ἡ φιλοσοφία αὕτη ἡ καθαρὰ, ἡ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων συνετὴ ἐρευνήτρια, ἀπὸ τῶν ταπεινῶν δὲ ἀνθρωπίνων προλήψεων ἐλευθέρα, τῆς ἐλευθερίας σεπτὴ μήτηρ ἐγένετο.

Πνεῦμα σὺ θεϊότατον εὐγενὲς πνεῦμα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων εὐγενὲς καὶ θεῖον ἐνεφύσησας, σὺ τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ ἀπόστολος, ἡ κήρυξ τῆς ἐπιστήμης, τοῦ πολιτισμοῦ ἡ θεόφρων διδάσκαλος.

Τὰ ἔργα σου πάντα μεγαλεῖα καὶ χαρίεντα ἄμα. Ἡ Ἀνατολή— ἡ ἀνήκοος εἰς παιδεύματα ὑψηλά, ἡ δουλεύουσα— ἀντὶ τοῦ Διὸς, ὅστις μειλίχιος κυθερνᾷ τὸ σύμπαν, τὸν Μολὸχ εἶχε τὸν αἰμοσταγῇ, ἐκεῖνη τὴν Ἀστάρτην εἶχε θεοποιήσῃ, τὴν ἀκόλαστον γονιμότητα, σὺ τὴν οὐρανίαν Ἀφροδίτην ἔπλασας τοῦ πλατωνικοῦ ἔρωτος τὴν μητέρα. Ἐκεῖνη ἀχθοφόρους οὐτιδανούς ἔταξε νὰ βαστάζωσι τὴν ὀροφὴν τῶν ἀνακτόρων τοῦ Χορσαδὰδ ἐν Ἀσσυρίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ τὴν στέγην τοῦ τάφου Ῥαμεσῇ τοῦ Β', σὺ, Παιδεία Ἑλληνική, τὰς Κόρας τοῦ Ἐρεχθεῖου ἐποίησας σεμνῶς μειδιώσας, ὡς εἰ, διὰ στεφάνων ῥόδων ἑστεμμέναι, συμπέμπουσι τῶν Ἀνθεστηρίων τὴν ἑορτήν.

Σὺ— ἀκοίμητος ἀγνὴ ἱέρεια καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας ἡμῶν τῆς μεγάλης καὶ ὅτε ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκάμφθημεν, ἄσβεστον ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Γένους ἡμῶν τῆς λατρείας τὸ πῦρ ἐτήρησας ἐπὶ τοῦ ἀγιωτάτου βωμοῦ τῆς ἐλευθερίας.

Ἔσο εὐλογημένη.

Ἐξέτρεφες κατὰ τὸν χρόνον τῆς δουλείας τὸν σκοτεινοπρόσωπον λάμποντας τὰς ὄψεις τοὺς σοὺς θιασώτας καὶ ἐξέπεμπες αὐτοὺς ἀνὰ τὴν γῆν τὴν Ἑλληνίδα διδασκάλους ἐθνικούς, τῶν ἐλευθέρων φρονημάτων ἀποστόλους, μάρτυρας, μετὰ τὴν θεῖαν λαλιὰν αὐτῶν πνοὴν ζωῆς ἐμπνέοντας εἰς τοὺς λιποψυχοῦντας, εἰς τοὺς τυχόν καμπτομένους σκῆπτρον ἀδαμάντινον γιγνομένη, ἐλευθερίας ἀντίψυχον.

Ἀπὸ τῶν Χαλκοκονδυλῶν μέχρι τοῦ Κούμα ἄπειροι ἐγένοντο οἱ ἥρωες, οὓς σύ, μακαρία μήτηρ, ἐξέθρεψας, ἀργυρόφωνοι κήρυκες τῆς ἐλευθερίας.

Ἐπτοημένοι ἐκ τῶν φονικῶν διωγμῶν τῶν Τούρκων δεσποτῶν ἡμῶν δὲν ἐτολμῶμεν ἐλεύθεροι ἐν ἑορτασμῇ νὰ λατρεύσωμεν τὸν θεόν μας, οἱ δὲ Φράγκοι, διὰ συκοφαντιῶν τῶν κυρίων ἡμῶν τοὺς διωγμοὺς καθ' ἡμῶν προκαλοῦντες ἢ ἄλλως ἐκείνους διαφθείροντες, παρέσυρον εἰς τὸν καθολικισμόν ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου ἐν τῇ Ἀνατολῇ δέ, ἐν τῇ ἄνω Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ βορείῳ Ἡπείρῳ ἐξισλαμίζοντο τινὲς παρελκόμενοι ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν ἀθρόων ἀλλαξοπιστούντων Ἀρμενίων, Βουλγάρων, Ἀλβανῶν. Ὁ κίνδυνος τοῦ Γένους ἐκ τούτου μέγας· διότι γένος Ἑλληνικὸν καὶ ὀρθόδοξος πίστις εἰς τὸν Χριστὸν ἐνιαῖα εἶναι δυάς, ὥς ἐν τῷ στερεώματι οἱ Διδάσκαροι.

Ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Ὅρους, ὅπου περὶ τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ φιλοσοφικὰ ἐπαιδεύθη, προεφάνη τότε, σωτὴρ τῆς ἐν κινδύνῳ πατρίδος ἡμῶν καὶ τῆς θρησκείας, Κοσμάς ὁ Αἰτωλός.

Πνεῦμα ἀκμαῖον καὶ ἀγνόν, ὑπὸ τὴν γενναίαν πνοὴν τῆς δρυὸς καὶ τῆς ἐλάτης ἀνατραφέν τῶν ὀρέων τῆς Ναυπακτίας, ἐν ἀκμῇ τῆς νεότητος εἰκοσαέτης ἐκ Μεγαδένδρου, ὅπου εἶδε τὸ πρῶτον τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, ὥρμησεν εἰς τὸ πέλαγος τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων ναύτης θαλασσοχαρῆς.

Εἶχε κατανοήσῃ ἡ διάνοια αὐτοῦ ἡ ὀξεῖα ὅτι ὁ ἐλευθερωτὴς ἄγγελος τοῦ Γένους μετὰ τῆς θρησκείας ἡ παιδεία θὰ εἶναι. Ὁ γράφων λοιπὸν ὀλίγους μῆνας πρὸ τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ εἰς τὸν ἐν Νάξῳ τότε σχολαρχοῦντα ἀδελφὸν αὐτοῦ Χρύσανθον περιχαρῆς καὶ ὑπερήφανος, «ἕως τριάκοντα ἐπαρχίας περιῆλθον, δέκα Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐποίησα, διακόσια διὰ τὰ κοινὰ γράμματα, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος» διδάσκαλος τὸ πρῶτον ἐγένετο εἰς Λομποτηνὰ τῆς Ναυ-

πακτίας. Ἄλλ' ὅμως τοῦτο ἀσκητοῦ μόνον ἀγαθοποιοῦ λογιζόμενος ἔργον ὃ ὑπὸ τοῦ θειοτάτου δαιμονίου ἐλαυνόμενος τοῦ κήρυκος τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλευθερίας, πρὸς κτήσιν μὲν παιδείας ὑψηλῆς εἰς τὴν Ἀθωνιάδα σχολὴν ἐπορεύθη καί, ἀφ' οὗ πνεύματος ἁγίου ἐκ τῆς παιδείας τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐνεφορήθη, λαβὼν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰς εὐλογίας δύο πατριαρχῶν, τὰ δαμαντόδετα πέδιλα ὑποδεθείς καὶ εἰς τὴν χεῖρα τὴν βακτηρίαν τοῦ ἀποστόλου τῆς ἰδέας ἐδάδισεν ἀνά τὴν Ἑλληνικὴν γῆν ἀπὸ Θράκης μέχρι Κερκύρας καὶ ἀπὸ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου μέχρι Βερατίου.

Ἡ τραχεῖα περιβολὴ τῶν μοναχῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους περιβάλλει τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ ἀνάστημα, τὸ κάλυμμα τὸ ἀσκητικὸν τὴν βαθύκομον κεφαλὴν καὶ τὸ εὐγενὲς μέτωπον· οἱ ὀφθαλμοὶ του δέ, ὀφθαλμοὶ βαθεῖς ὄνειροπόλου ποιητοῦ καὶ ἐμπνεομένου προφήτου, ὑπὸ θεοῦ τινὸς καταλαμπόμενοι πυρὸς σεβασμὸν ἐνεποιοῦν καὶ ἔθελγον. Ἡ φωνὴ του, ἡ γλυκεῖα ἐν τῇ κατ' ἰδίαν ὁμιλίᾳ, ἀπὸ τῶν ἁγνῶν χειλέων του ὡς βροντὴ κεραυνοῦ ἐπατάγει κατὰ τῶν ἀδιαφορούντων πρὸς τὸ Γένος καὶ τὴν θρησκείαν αὐτοῦ, ὡς παραπλανηθεῖσαι δὲ ὑπολαΐδες ἐπανήρχοντο εἰς τῆς μητρὸς πατρίδος τὸν κόλπον οἱ δειλιάσαντες, μάρτυρες δὲ ὑπὲρ τῆς πίστεως ἔστησαν ἀφόβητοι οἱ ἀποτεθαρρυμένοι.

Πορεία θριάμβου εἶναι ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, μὲ ἄνθη φιλοπατρίας στρωννυμένη, καὶ μὲ ἡγιασμένον ῥαντίζεται δάκρυ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἁγνισμὸς δ' εὐώδης τῆς εἰς τὰ πάτρια ἐγκαρτερήσεως περιπνέει αὐτήν. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ χιλιάδας ἀκολουθεῖ αὐτῷ ἀνὰ τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία ἀκούων τοῦ ὑψηλοῦ θεσπιπδοῦ καὶ ἀντηχοῦσιν αἱ κλιτύες τῶν ὁρέων ἐξ ὕμνων θρησκευτικῶν καὶ ἐκ τῶν ᾠσμάτων εἰς τὰ κλεφτόπουλα, ἐγκωμίων εἰς τὸν ἡρωῆσμόν αὐτῶν καὶ τὸν τίμιον θάνατον.

Τὰ κηρύγματα τοῦ τοιοῦτου διδασκάλου τοῦ Γένους, ἐπλάσαν τοὺς ὑπὲρ τῆς πίστεως νεομάρτυρας καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀθλοφόρους· διότι ἴσως ἤκουσάν που αὐτοῦ κηρύσσοντος οἱ Βλαχάβατοι καὶ ὁ Κατσαντώνης, ἤκουσε δ' αὐτοῦ εἰς Δερβίτζανα ὁ Γεώργιος Βότσαρης καὶ ἄλλοι Σουλιῶται. Μαθητὴς δ' αὐτοῦ ἦτο ὁ ἔνθεος τοῦ Σουλίου ὑπερασπιστής, ὁ τιτάνιος τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἥρωας, ἡ Τελευταία Κοίσις, ὁ Σαμουήλ.

Ἀναφυχὴν ἀπὸ τοῦ ἀνδρείου πολυάθλου βίου τὸν θάνατον ἐνό-

μιζεν. Ἀφ' οὗ δὲ τὴν πίστιν τηρῶν ἐτέλεσε τὸν ὑπὲρ τοῦ ἔθνικοῦ ἀγῶνος δρόμον μέχρι Βερατίου, ἐσφάγη ὑπὸ τῶν ἀντιχρίστων, πρὸ τῶν μαρτυρίων γαλήνιος λέγων τὸ τοῦ ψαλμῶδοῦ «διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν», ὁ μακάριος, ὁ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κηρυχθεὶς ἱσαπόστολος καὶ μάρτυς.

Ἦτο ἡ παιδεία τότε ὁμοία μὲ τὸν λύχνον, ὅστις ἔκαιεν ἐν τῇ Ἐρεχθείῳ πρὸ τοῦ ἀγάλματος τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς. Ἐπὶ χρυσοῦ λυχνοῦχου, ἔργου τοῦ μεγάλου Καλλιμάχου τοῦ ἐπινοήσαντος τὸν Κορινθιακὸν ῥυθμόν, ἐφέρετο ἡ λυχνία δι' ὅλον ἐνιαυτὸν ἔχουσα ἐπαρκοῦν ἔλαιον καὶ θρυαλλίδα ἐξ ἀμιάντου καὶ ἀφθάρτου λίνου καρπασίου, φοινῖξ δὲ χαλκοῦς ἀνέσπα καὶ ἔφερεν ὑπεράνω τῆς ὀροφῆς τὴν ἀτμίδα, ἵνα μὴ τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς μιαίνωνται ὑπὸ τοῦ καπνοῦ οἱ πέπλοι. Ἱερεῖς ἀκοίμητοι τὴν λυχνίαν τῆς παιδείας ταύτην πληροῦντες καὶ τηροῦντες ἄσβεστον οἱ διδάσκαλοι ἦσαν, ὥστε εἰς αὐτοὺς τοῦ Γένους τὸν ἀκαταπράυντον πόθον τῆς ἐλευθερίας ἀποδίδομεν. Καὶ δικαίως· διότι, πλὴν τῶν ἄλλων πόλεων καὶ κωμῶν τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ὁ ἐν Πολυγύρῳ, τῇ Ἑλληνικωτάτῃ ἀνδρείων πολιτῶν κώμῃ τῆς Χαλκιδικῆς, ὁ διδάσκαλος ἦτο μύστης τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἐν Ἀρτῇ ἐδίδαξεν ὁ μαθητὴς τῆς ἐν Μεσολογγίῳ Παλαμαίας Σχολῆς Δημήτριος Βενδραμῆς, οὗτος δὲ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητεύσαντος παρ' αὐτῷ Νικολάου Σκουφᾶ, — ἐκ τῶν τριῶν ἱδρυτῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. — ἐνέπνευσε νὰ λέγῃ, «Ἑλλὰς εἶναι τὸ γλυκύτερον τῶν ὀνομάτων» καὶ ν' ἀποθνήσκῃ δι' αὐτήν. Καὶ μετὰ περιφρονήσεως μὲν ἔλεγόν τινες τότε τῶν κατηραμένων τουρκοκοτζαμπασίδων ἢ ἄλλοι δειλοὶ ἐθελόδουλοι, πυθόμενοι περὶ τῆς Ἑταιρίας τῶν Φιλικῶν, ὅτι οὐδὲν σπουδαῖον ἀγαθὸν ἐξ αὐτῆς μέλλει νὰ προέλθῃ, ἀφ' οὗ τὴν ἐσύστησαν «ἐμποράκια καὶ δασκαλάκια», ἀλλ' ἡ ψυχὴ τοῦ Γένους ὅλως μωροῦς ἀπέδειξεν ἐκείνους.

Δυνάμεθα δὲ νὰ δεῖξωμεν ὅτι, ὅπου πράξεις μεγάλαι, ἐκεῖ καὶ οἱ διδάσκαλοι ἦσαν εἰς ὕψηλὰ συναισθήματα ὑπερφυεῖς. Οὕτως ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Διονυσίου τῆς ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, ὁ Νικοτσάρας κλείσας τὸν Ὅμηρον, ὃν ἐδίδασκετο, ἔφάνη,

μπαῖράκι 'ς τὰ βουνὰ καὶ φλάμπουρο 'ς τοὺς κάμπους
κι' ἀνάμεσα 'ς τὴ θάλασσα θεμελιωμένος πύργος,

ἀλλὰ καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς ἐκεῖ μονῆς Διονύσιος, τοὺς γενναίους λόγους ἔργ' ἀποδεικνύων, ἀπέθανε μαχόμενος πρὸς τοὺς Τούρκους.

Ἰδοὺ ἡ Πάργα· ὁ Τοῦρκος δὲν εἶχε πατήσῃ τὴν ὑπερήφανον αὐτῆς κορυφήν. Ὅπως ἄλλοτε ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν, οὕτω πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἔξων ὑπὸ τὴν ψεύτραν ἐλευθερίαν τῆς Ἀγγλίας. Τότε ἀθέως καὶ ἀτίμως ἐπωλήθη ὑπὸ τῶν Ἀγγλων εἰς τὸν Ἀλῆ πασάν, ἀλλ' οἱ Πάργιοι ἀναθεματίζοντες τοὺς ἀντιχρίστους,

τάνδρειωμένα κόκκαλα ξεθάψαν τῶν γονέων
λέγοντες

Τούρκους δὲν ἐπροσκύνησαν, τοῦρκοι μὴ τὰ πατήσουν·

διότι τοιαῦτα εἶχον παιδευθῇ τότε ὑπὸ τῶν διδασκάλων αὐτῶν, τοῦ ἱερέως Ἀνδρέου Ἰδρωμένου καὶ τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ, τοῦ ἐν ἐφηβικῇ ἡλικίᾳ συντρόφου τοῦ Ῥήγα, τοῦ ὕστερον στρατηγοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως, τοῦ ὑπερόχου ἱστοριογράφου.

Ἰδοὺ τὸ Σοῦλι· τὸ μικρὸν ὁροπέδιον τῶν Κασσωπαίων ὀρέων, ὕπερ φιλοστόργως ἐν τῇ ἀγκάλῃ αὐτοῦ περιβάλλει ὁ Ἀχέρων, ἡ ἁγία τράπεζα ἐγένετο, ἐφ' ἧς ἡ Ἑλλάς ἐτέλεσε πρὸ ἑκατὸν δέκα τριῶν ἐτῶν τὴν ἱερωτάτην αὐτῆς μυσταγωγίαν. Ἀνέδραμον ἐπ' αὐτοῦ οἱ Σουλιῶται ἡμίθεοι, ὧν σπανίως εἶδέ ποτε ὁμοίους ἢ ἱστορία. Σώματα εὐγενῆ ὥς νεαραὶ ἐλάττει, ἀκμαῖοι ἐκ τῆς λιτῆς διαίτης ἐγένοντο, ὥς ἱέρακες τανυσύπτεροι πετόμενοι διὰ τῶν ὀρθίων ἀτραπῶν παρὰ τοὺς τρομακτικούς κρημνοὺς τοὺς ἐπὶ τοῦ Ἀχέροντος κρεμαμένους, εὐθυμοὶ καὶ ἀκατάπληκτοι πηδῶντες ὑπὲρ τὴν ἱλιγγὸν ἐμποιοῦσαν χαράδραν τῆς Φύριζας, μὲ τὸ βλέμμα τὸ ὀξὺ αἵετοῦ, μὲ τὸ κοῦφον βάδισμα δορκάδος. Ἀλλ' οὕτω πολεμικούς, οὕτω πολεμοχαρεῖς, οὕτω πρὸς τοὺς κινδύνους μετὰ καταφρονήματος φερομένους, ὑπὸ τῆς πείνης, πειναλέας παρδάλεως, καὶ τῆς φλόγας πνεούσης δίψης ἀκαταπαλαίστους, τὰ ἅγια τοῦ Ἑλληνικοῦ οἴκου σεβάζοντας θέσμια, πρὸς τὸ γῆρας εὐσεβεῖς, ἐξ ἐθνικῆς μεγαλυφροσύνης ἐξεπτερωμένην τὴν ψυχὴν ἔχοντας ἢ θειοτάτῃ θρησκείᾳ ἡμῶν ἐπλασε καὶ ὅσα πρὸς τὴν νεότητα ἐκεῖ οἱ πρεσβύτεροι περὶ ἀρετῆς ἐκήρυττον, περὶ τιμῆς, περὶ ὑψηλοφροσύνης. Ἀλλὰ παρὰ τὰς ἱεροτελεστίας τὰς ἐν τοῖς ναοῖς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγίου Δονάτου ἐν τινι εὐρυχώρῳ κελλίῳ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου διδάσκαλός τις ἡγιασμένος διέπεμπε τὸ

φῶς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς πάντας καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους αὐτοὺς ὅτι «πασῶν τῶν ἀρετῶν ἡγεμονία ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία», ὅτι «πατὴρ καὶ μητὴρ καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερόν ἐστιν ἡ πατρίς καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον», ὅτι «ἢ καλῶς ζῆν ἢ καλῶς τεθνήσκειν τὸν εὐγενῆ χρή». Καὶ εἶναι μὲν τῶνομά του ἀγνωστον εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' εἶναι πρὸ τῆς ὀψείας ἡμῶν ἡ μορφή ἡ ἐμπνεομένη τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐπαίδευσε τὸν Λάμπρον Τζαβέλλαν, τὸν Τζήμαν Ζέρβαν καὶ τοὺς Σουλιώτας πάντας νὰ γράψωσι τὰς ὑπερόχους εἰς νοήματα καὶ δύναμιν λόγου ἐπιστολάς, ἀληθῶς ὕφους θουκυδιδείου διὰ τὸ ἀφελές καὶ ἅμα συνεστραμμένον ¹.

¹ Ἀλῆ Πασᾶ,

Χαίρομαι ἐποῦ ἐγέλασα ἓνα θόλιον. Εἶμ' ἐδῶ νὰ διαφεντεύσω τὴν πατρίδα μου ἐναντίον εἰς ἓνα κλέπτῃν.

Ὁ υἱός μου θέλει ἀποθάνῃ· ἐγὼ ὅμως ἀπελπίστως θέλω τὸν ἐκδικήσω πρὶν ν' ἀποθάνω.

Κάποιοι Τούρκοι, καθὼς ἐσύ, θέλουν εἰπεῖν, ὅτι εἰμὶ ἀσπλαγχνος πατέρας μετὰ νὰ θυσιάσω τὸν υἱόν μου διὰ τὸν ἐδικόν μου λυτρωμένον. Ἀποκρίνομαι ὅτι, ἐὰν ἐσύ πάρῃς τὸ βουνόν, θέλεις σκοτώσει τὸν υἱόν μου μετὰ τὸ ἐπιλοιπον τῆς φαμελίας μου καὶ τοὺς συμπατριώτας μου. Τότε δὲν θὰ ἡμπορέσω νὰ ἐκδικήσω τὸν θάνατόν του· ἀμὴ ἂν νικήσωμεν, θέλει ἔχω καὶ ἄλλα παιδικά· ἡ γυναῖκά μου εἶναι νέα.

Ἐὰν ὁ υἱός μου, νέος καθὼς εἶναι, δὲν μένῃ εὐχαριστημένος ν' ἀποθάνῃ διὰ τὴν πατρίδα του, αὐτός δὲν εἶναι ἄξιός νὰ ζήσῃ καὶ νὰ γνωρίζηται ὡς υἱός μου.

Προχώρησε λοιπόν, ἄπιστε. Εἶμαι ἀνυπόμονος νὰ ἐκδικηθῶ.

Ἐγὼ ὁ ὁμοσπόμενος ἐχθρός σου
καπετὰν **Λάμπρος Τζαβέλλας**

Σ' εὐχαριστῶ, βεζύρη μου, διὰ τὴν ἀγάπην, ἐποῦ ἔχεις εἰς ἐμένα· ἀλλὰ τὰ ὀκτακόσια πούγγεια, παρακαλῶ, μὴ μου τὰ στείλῃς, ἐπειδὴ δὲν ἡξέυρω νὰ τὰ μετρήσω. Καὶ ἂν ἡξέυρω, πάλιν δὲν ἤμουν εὐχαριστημένος νὰ σοὶ δώσω οὔτε μίαν πέτραν τῆς πατρίδος μου δι' ἀντιπληρωμὴν, καὶ ὅχι πατρίδα ὡς φαντάζεσαι.

Τὴν τιμὴν, ἐποῦ μ' ὑπόσχεσαι, μ' εἶναι ἀχρηστος. Πλοῦτος καὶ τιμὴ εἰς ἐμὲ εἶναι τᾶρματά μου, μετὰ τὰ ὅποια φυλάττω καὶ τιμῶ τὴν πατρίδα μου, ἀθνατιζῶ καὶ τῶνομά μου.

Σουλὶ 4 Μαΐου 1801

Τζήμας Ζέρβας

Βεζύρ Ἀλῆ πασᾶ, σὲ χαιρετοῦμεν,

Ἡ πατρίς μας εἶναι ἀσυγκρίτως γλυκυτέρα καὶ ἀπὸ τὰ πούγγεια σου καὶ ἀπὸ τοὺς εὐτυχεῖς τόπους, τοὺς ὁποίους ὑπόσχεσαι νὰ μᾶς δώσῃς. Ὅθεν ματαίως κοπιᾶς, ἐπειδὴ ἡ ἐλευθερία μας δὲν πωλεῖται οὐτ' ἀγοράζεται, σχεδὸν μετὰ τοὺς θησαυροὺς τῆς γῆς, παρὰ μετὰ τὸ αἷμα καὶ θάνατον ἕως τοῦ τελευταίου Σουλιώτου.

Ὅλοι οἱ Σουλιῶται μικροὶ καὶ μεγάλοι.

Εἶχον πληρωθῇ αἱ ψυχαὶ τῶν Ὑδραίων, Σπεισιωτῶν, Ψαρια-
νῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ ὠνόμαζον τὰ πλοῖα αὐτῶν Ἀρην,
Ἡρακλέα, Θεμιστοκλέα, Τερψιχόρην. Καὶ ἐπληροῦντο αἱ ψυχαὶ
τῶν Ψαριανῶν ὑπὸ τῶν θεοπνεύστων διδασκάλων, ὅποιοι ἐκ τῶν ἀδελ-
φῶν Μώρων ὁ Νικηφόρος, ὅστις δεκατρία ἔτη πρὸ τῆς Ἐπαναστά-
σεως ἔλεγε πρὸς αὐτούς· «ἡμεῖς θὰ ἐλευθερωθῶμεν· ὅσας ἡμέρας
ἔχει τὸ ἔτος, τόσους χρόνους θὰ κάμωμεν ὑπο τὸν ζυγόν· πλησιάζ-
ουν αὐτὰ τὰ ἔτη νὰ τελειώσουν, πλησιάζει καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ
ἔθνους»¹. Καὶ ἔχαιρον πάντες εἰς τοιαῦτα ἀκούσματα καὶ ἔψαλλον
τὰ θούρια τοῦ Ῥήγα, τὰ τοιαῦτα προτιμῶντες ὡς διδάγματα ἐν ταῖς
σχολαίαις διὰ τὰ τέκνα αὐτῶν ἢ ἄλλα μαθήματα ὑψηλοτέρας σο-
φίας². Εἶχον πληρωθῇ αἱ ψυχαὶ τῶν Ναουσσαίων γυναικῶν ὑπὸ
τῶν θεοπνεύστων λόγων τοῦ γενομένου ἐκεῖ ποτε διδασκάλου Ἀμφι-
λοχίου Παρασκευᾶ καὶ τῶν διαδεξαμένων ἐκείνον, καὶ ἐπαναλαμβά-
νουσαι τὸν χορὸν τοῦ Ζαλόγγου ἐκρημνίσθησαν ἀπὸ τῆς ἀκροπό-
λεως εἰς τὸν παραρρέοντα ποταμὸν Ἀραπίτσαν, καὶ ὅτε οἱ τοῦ Ἱεροῦ
Λόχου ἔμειναν ἐν Δραγατσανίῳ ἀξίως τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ Ἱεροῦ Λό-
χου τῶν Θηβαίων, εἶχον περιπνέοντα τὰ ὦτα τῆς ψυχῆς αὐτῶν τὰ
κηρύγματα τοῦ Γενναδίου.

¹ Ἀνωτέρω σελ. 52 σημ. 1.

² Ὁ Α. Χ. Ἀνταγόρου (Σπεισιωτικά Α' σελ. 60 σημ.) διηγείται· «...οἱ συν-
δαιτημένοι μ' ἐρώτησαν, ἂν γνωρίζω ἐθνικά ἔθνη. Τότε ἀπήντησα ἀφελῶς,
οὐχί. Τί λοιπὸν μανθάνεις εἰς τὸ σχολεῖον; με λέγει· ὁ πατήρ θυμοειδῶς πως.
Τὸν Λουκιανόν· καὶ ἤρχισα ἀπαγγέλλων, «Ἄρτι μὲν ἐπεπαύμην φοιτῶν κτλ...».
Στρέψας τότε ἀμέσως ὁ πατήρ πρὸς τὸν ζωηρῶς ὑπηρετοῦντα παῖδα Γεωργάκην.
«Σὺ δὲ τί ἠξεύρεις; τὸν ἔρωτᾷ· γνωρίζεις τραγούδια τῆς Ἐπαναστάσεως; Μά-
λιστα ἀπήντησε, τίθεται δὲ εἰς θέσιν ῥητορεύσεως· «Λέγε λοιπόν» βραχδαῖοι τῷ
εἶπον διὰ μιᾶς φωνῆς οἱ πρόκριτοι, ὁ δὲ διασαλπίζει· πλατυστόμως τὸ τοῦ Ῥήγα.

Φίλοι μου συμπατριῶται,
δοῦλοι νᾶμεθα ὡς πότε
τῶν ἀχρείων Μουσουλμάνων
τῆς Ἑλλάδος τῶν τυράννων;

Δίχως νὰ χάσῃ μιᾶν στιγμὴν μεταστρέψας τότε πρὸς ἐμέ, ἐκθαμβὸν διὰ τοῦ νεανίου
τὴν τόλμην καὶ τὰς γνώσεις, ὁ πατήρ με δίδει ἐν βράπισμα ἀπὸ τὰ σπανιώτατα·

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΕΖΑΡΟΣ

Διαπλέομεν τὸν Ἀμβρακικὸν ἀπὸ τοῦ ἐπινείου τῆς Ἄρτης εἰς τὸ Ἄργος τὸ Ἀμφιλοχικόν. Ἀτμίδες πυκναί, ὀμιχλώδεις ἐκάλυψαν τὸν ὀρίζοντα πάντα· τὰ ὄρη τῆς Ἀκαρνανίας ἀφανῆ· οὐδὲν διακρίνεται ἐκ τῆς θαλερᾶς φυτείας τοῦ Μακρυνόρους οὐδὲ τῶν ὀρέων τῶν Ἠπειρωτικῶν. Καὶ αὕτη ἡ Πρέβεζα πέρα ἐκεῖ ἀθέατος εἶναι. Ἡ θάλασσα, βαθέως κυανῇ, σχεδὸν μελανῇ, ὑπὸ τοῦ δυσσαοῦς κινουμένη Ζεφύρου οἰδαίνεται ἰσχυρῶς μ' ἐλαφρὸν λευκὸν ἀφρὸν ἐπὶ τῶν καμπύλων κυμάτων, ὃ δὲ ἥλιος δύεται ἔξω τοῦ κόλπου εἰς τὸ Ἰόνιον, οὐχὶ ἀπέραντος ἀκτινοβολῶν ἀδάμας οὐδὲ δίσκος ἐστιλβωμένος ἀργυροῦς· πλάξ εἶναι στρογγύλη χαλκοῦ ἀθαμβῆς.

Εἶναι τῆς Ἑλλάδος ἡ εἰκὼν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν αὐτῆς τοῦ 1769, τὴν δεινὴν φθορὰν τῆς Πελοποννήσου, τὰς σφαγὰς τῆς Σμύρνης, τῆς Ἀθήνου, τῆς Φιλιππουπόλεως, τῶν Τρικκάλων, τῆς Λαρίσης, τὸν ἀφανισμόν τῆς Μοσχοπόλεως. Κίνδυνος ἐξοντώσεως τοῦ Γένους ἡμῶν. Ἡ Ἑλλάς ἥλιος ἀθαμβῆς ἐφαίνετο δυσόμενος εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἱστορίας. Ἄλλ' ἐπνευσεν αἰθρηγενέτης ἄνεμος, αἱ ἀτμίδες διεσκεδάσθησαν ἀσήμανται, καὶ ὁ ἥλιος τοῦ Γένους ἀνέτειλε πάλιν, ἔνα δρόμῳ τῆς Μεγάλης ἡμῶν Ἐπαναστάσεως τὴν τροχίαν. Τὸ πνεῦμα τὸ διῶξεν τὴν ὀμίχλην ἡ Ἐθνικὴ Ψυχὴ ἡ ἀθάνατος ἦτο, ἦν τὰ παιδεύματα τῶν προγόνων ἐξωογόνουν καὶ οἱ τῶν παιδευμάτων τούτων ἐρμηνευταί.

Ἰδοὺ ἡ περίσεμνος καὶ γλυκεῖα μορφή ἀνδρὸς τοιοῦτου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, Ἰωάννου Δημητριάδου τοῦ Πεζάρου.

Ἐγεννήθη ἐν Τυρνάβῳ τῇ θεσσαλικῇ. Παιδίον ἴσως κατεκλίθη ποτὲ παρὰ τὸν ἀγνωστὸν τάφον τοῦ Ἱπποκράτους καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ θειοτάτου ἀνδρὸς ἠυλόγησεν εἰς φιλοπονίαν τὸν νεανίσκον εἰ ποῦσα· «ἐγείρου καὶ ἐργάζου ὑπὲρ τοῦ Γένους». Ἀνέστη ἐπὶ τῶν ἐφεστίων θεῶν τῆς ἐργασίας πῦρ βωμοῦ ἄσθεστον.

Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἀγράφων διδάσκαλος αὐτοῦ ἐγένετο ἐν τῇ γενε-

τείρα γῆ, εἶτα φωτισμὸν μέζονα ποθὼν μακρὰν ὁδὸν ἐπορεύθη εἰς Ἰωάννινα παρὰ Κοσμά τῷ Μπαλάνῳ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα εἰς τὸ ἀκρότατον παιδευθεὶς καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Ἀθωνιάδα σχολήν, ὅπου παρὰ τῷ Κυπριανῷ τὴν Φιλοσοφίαν ἐδιδάχθη.

Διδάσκαλος ἦλθε τῆς νεότητος τῆς πατρίδος κατὰ τὰς κλιτύς τοῦ Ὀλύμπου τὸ πρῶτον, ἐν Τσαριτσάνῃ καὶ Βλαχολιβάδῳ, εἶτα δὲ εἰς Τύρναβον, τὴν πάτριον γῆν. Εὐτυχὴς ἦτο διὰ τοῦτο, ὥς πᾶς διδάσκαλος δυνάμενος παρὰ τὴν ἀγίαν στέγην τῶν γονέων αὐτοῦ διδάσκων νὰ διαδίδῃ τὸ φῶς τῆς γνώσεως εἰς τοὺς οἰκείους, τοὺς φίλους, τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας. Ἀλλ' ὁ Πέζαρος δὲν ἐγένετο δυνατόν διὰ τοῦτο νὰ εὐδαιμονίῃ ἑαυτόν· διότι εἰς τὸ σχολεῖον, ὅπως ἐκεῖνος ἀνέπτυξεν αὐτὸ ἐν Τυρνάβῳ, καὶ ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλληνικῆς γῆς ἐφοίτων οἱ παιδεῖας καὶ ἀρετῆς ἐπιθυμοῦντες, ὧν δέκα πέντε ἐνίοτε συνέζων ὑπὸ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ μέριμναν ἔχοντες κατοικίαν, «μὲ λιτότητα χωρὶς ἑλλειψιν τῶν ἀναγκαίων», ἀντὶ ἐξήκοντα γροσίων ἐτησίως. Καὶ ἐδιδάσκοντο εἰς τὰς ἑπτὰ κλάσεις τοῦ σχολείου γραμματικὰ μὲν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς γραμματικῆς μέχρι τῆς συνθέσεως εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν λόγον, ἐρμηνεῖαν ἀπὸ τῶν αἰσωπειῶν μύθων μέχρι τῶν σκηνικῶν ποιητῶν καὶ ἅμα θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ καὶ μαθηματικὰ.

Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ, ὅστις κατὰ τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Κούμαν, ἂν ἤθελε τύχη ἀνωτέρων σπουδῶν ἐν τινὶ τῶν πεφημισμένων πανεπιστημίων τῆς Εὐρώπης, κατὰ πολὺ ἤθελεν ὑπερβῆ Ἐυγένιον τὸν Βούλγαριν, ἐγένετο εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ πολλῶ ὠφελιμώτερος παρέχων εἰς θέαμα καὶ μίμησιν τὸν βίον αὐτοῦ. Πρῶτον δὲ πάντων εἰς θαυμασμὸν ἦτο τὸ ἀκαταπάλαιστον τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς προθυμίας αὐτοῦ. Διότι ἀπὸ βραθείας πρωῒας μέχρι νυκτὸς ἐδίδασκεν εἰς τὰς ἑπτὰ τοῦ σχολείου κλάσεις, ὅσα μαθήματα εἴπομεν, ἀφ' οὗ πρῶτον ὁ ἀληθὴς σοφὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκάστην πρωῒαν πορευόμενος παρίστατο μετὰ τῶν μαθητῶν εἰς τὴν θείαν ἱεροτελεστείαν.

Δὲν ἀνέμενε δὲ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτάς, ἵνα νοθρευόμενος διέλθῃ αὐτὰς εἰς τόπους ἀναψυχῆς· διότι καὶ τότε εἰς τὰς δέκα ἔξ ἐκκλησίας τῆς Τυρνάβου ἐκήρυττε κατὰ διαδοχὴν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ λέγων ἑκατὸν ὁμιλίαις ἕκαστον ἔτος, κραταιῶν εἰς τὴν πίστιν τοὺς ἀκρωμένους ὁ θεοσεβέστατος. Καὶ ταῦτα οὐχὶ εἰς μιὰν ἀποδύετον κέρδος ὁ μεγαλόφρων, ὁ δικαίως κατὰ τὸν βίον πρὸς τὸν Σω-

κράτη παραβαλλόμενος, ὁ τηλικαύτην ἐργασίαν ἀναδεχόμενος ἐθελοντῆς ἀντὶ μισθοῦ διακοσίων πεντήκοντα γροσίων κατ' ἔτος, δι' ὃν μετὰ θαυμασμοῦ λέγει ὁ Κούμας· «ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ ἀρετὴ του, τὸ πενιχρὸν τῆς ζωῆς του ἠνωμένον μὲ ἐσωτερικὸν μεγαλεῖον, τὸ ὁποῖον ἐνέπνεε σέβας εἰς πάντα, ὅστις ἐβλεπε τὸν ῥακένδυτον Πέζκρον, ἐκλείσαν εἰς ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν γένος τὸ ὄνομά του».

Δὲν ἦτο δὲ πρόθυμος μὲν, ἀνιάρδς δ' ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὁ ἀνὴρ. Ἐθελγε καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ πρὸς τοὺς μαθητάς καὶ ἐν ταῖς διδασκαίς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οὐχὶ μόνον διὰ τῆς δξύτητος καὶ γοργότητος τοῦ νοῦ, οὐχὶ μόνον διὰ τῆς παραθέσεως μυρίων γνωμῶν καὶ ἱστορικῶν εἰδήσεων ὁ μνημονικώτατος, ἀλλ' οὐδὲ διὰ θεολατρείας στενῆς ὁ εὐσεβέστατος ἀνὴρ· διότι ἀκούσας ὅτι Σέργιος ὁ Μακραιὸς ἔγραψε κατὰ τοῦ συστήματος τοῦ Κοπερνίκου, ἵνα μὴ τι πάθῃ ἡ Γραφή, ὁ Πέζαρος εἶπεν· «ὦ, ἀκόμη εἴμεθα νήπιοι καὶ ψυφοδεεῖς». Ἐθελγε διὰ τῆς γλυκύτητος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, διὰ τοῦ θεοῦ ἐνθουσιασμοῦ, διὰ τῶν νέων πάντοτε διδασκῶν, καθ' ὅς παρετηρήθη ὅτι οὐδέποτε δις τὸν αὐτὸν εἶπε λόγον. Καὶ τότε ὁ ὑπότραυλος ἐν ταῖς ἀναστροφαῖς μετὰ γλαφυρίας λαμπρᾶ τῇ φωνῇ κατεκλήλει τοὺς ἀκρωμένους, δι' ὅσα ἤκουον μακαρίους ὡς ἀληθῶς. Τοιοῦτος δὲ—ὁξὺς τὰ διανοήματα, πολυμαθὴς, ἅμα δὲ γλαφυρὸς καὶ γλυκὺς—καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ἦτο, ὧν ἑκατοντάδας ἔγραψε, περὶ ὧν εἶπον ἀναγνόντες ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ δύστροποι λεγόμενοι περὶ τὴν κρίσιν τῶν λόγων οἱ πεπαιδευμένοι Μουροῦζαι· «δὲν δύναται νὰ γράψῃ τις καλλιέρας».

Ἐγένετο δ' ἐν πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ ὁ χριστιανικώτατος ἱερεὺς, διὰ τὴν ἀκαταπόνητον προθυμίαν, διὰ τὸ θέλγον ἐν τῇ διδασκῇ, διὰ τὸ ἐνθουσιῶδες, διὰ τὴν εὐμένειαν ἱερεὺς τῆς χριστιανωπύνης ἀντάξιος τοῦ ἱερέως τῆς παιδείας.

Καὶ οὕτως ἐτελεύτησε τὸν βίον, τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων θυηπὸλος ἐνθεος.

ΕΥΓΕΝΙΟΣ Ο ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ

Εἶχε νικήσῃ τοὺς Ἰλλυριοὺς, εἶχε διαβῇ τὸν Ἰστρον κατὰ τῶν Τετῶν καὶ εἶχεν ἀναγκάσῃ τοὺς Ἑλληνας ὁ Ἀλέξανδρος κοινῇ βουλῇ νὰ συνακολουθῶσιν αὐτῷ εἰς τὸν ἐθνικὸν πόλεμον κατὰ τῶν βαρβάρων. Εἶχε νικήσῃ ὕστερον ἐν Γρανικῇ τῆς ἀσιατικῆς στρατιᾶς τοὺς ἀριστεῖς, ἐν Ἰσοφ καὶ ἐν Γαυγαμήλοις αὐτὸν τὸν μέγαν βασιλέα λεγόμενον, ἄγοντα ἑκατὸν μυριάδας πολεμιστῶν. Εἶχε τάξῃ ὑπὸ τὴν χαλυβδίνην χεῖρα αὐτοῦ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀσίαν πᾶσαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ, οἱ λαοὶ δ' ἐκλινον τὰ μέτωπα εἰς τὸ ἔδαφος θεὸν νομίζοντες αὐτόν. Διέβη καὶ τὸν Ἰνδόν· ὁ κραταιὸς ἡγεμὼν Ταξίλης ἐτάχθη ἐκούσιος ὑπ' αὐτόν καὶ ὁ ἡρωϊκὸς Πῶρος ὁ μεγάλωφρων ὑπέκυψεν ἡττηθείς. Καὶ ὅμως ὁ διαβάς τοῦ Ὀρβήλου τᾶβατα στενά, ὁ πορθητὴς τῆς Τύρου, τῆς Γάζης καὶ τῆς Κύρου πόλεως, ὁ τὰς Περσίδας πύλας καταπατήσας καὶ τὴν Ἄορνον Πέτραν, παρὰ μικρὸν ν' ἀφήσῃ τὴν μεγαλείαν, ὡς ὁ κόσμος, ὅστις δὲν ἐχώρει αὐτόν, ψυχὴν του ἐντὸς μικρᾶς ἀσῆμου πόλεως τῶν Μαλλῶν Ἰνδῶν, παρὰ τὰ πλίνθιν' αὐτῆς τείχῃ «τῆς οἰκουμένης ὁ κύριος». Καὶ δικαίως ἀγανακτεῖ ὁ Πλούταρχος κατὰ τῆς τύχης, ἥτις ὠδήγησεν αὐτὸν ἐντὸς ἀδόξου πολέχνης εἰς τὴν ἐσχατιὰν τῆς βαρβάρου γῆς, μὲ ὅπλα ἄτιμα καὶ ὄργανα τὰ παρατυχόντα βαλλόμενος, ν' ἀποθάνῃ. «Διότι εἰς τοὺς ἐνδόξους καὶ μεγάλους ἀγῶνας, καὶ ἂν ἔχωσιν ἑκάσιν κακὴν, τὸ αἰσχρὸν τοῦλάχιστον δὲν ὑπάρχει».

Τοῦτο ἐγένετο καὶ διὰ τὸ ἡμέτερον Γένος κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς μεσαιωνικοὺς. Κατετροπώσαμεν καὶ τοὺς Ὀστρογότθους καὶ τοὺς Βησιγότθους καὶ τὰλλα φύλα τὰ γερμανικά, τὰς ἐπιδρομὰς ἀπεκρούσαμεν τῶν μυριοπληθῶν σλαβοσκυθικῶν ἐθνῶν, κατελύσαμεν τῶν νεοπερσῶν τὴν δύναμιν, μακράν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἐκρατήσαμεν τὴν ἀκατάσχετον ὁρμὴν τοῦ ἀραβικοῦ πόντου, ὅστις ἐκάλυψε μὲ τὰ κύματά του τὴν γῆν μέχρι τῶν Πυρρηναίων καὶ μέχρι τοῦ Θιβέτ, καὶ ἐδιώξαμεν τοὺς ἄρξαντας τῆς ἡμετέρας γῆς σιδηρό-

χειρας Φράγκους. Ἄλλ' ἡ τύχη δυσμενῆς ὑπὸ τάτιμα πλήγματα ἔθνους ἐν πᾶσιν ἀσῆμου κατέβαλεν ἡμᾶς, καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ἐνδόξους καὶ μεγάλους πρὸς ἐκείνους τοὺς ὑπερέχοντας λαοὺς, ὅτε δὲν ἤθελεν ἀκολουθεῖ τὴν δυστυχίαν καὶ τὸ αἰσχρόν.

Ἄλλ' ὑπάρχει ἐν ἡμῖν ἡ θέλησις ἡ θεόφρων ἡ σφύζουσα, ἀπὸ τῶν σιδηρῶν δακτύλων τῆς περὶ ἡμᾶς παντοίας μοχθηρίας καὶ δυσμενείας. Ὅπως λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος, θέλων νὰ ζήσῃ, τὴν θέλησιν αὐτοῦ ἐνέβαλε καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν δειλιῶντας βοῶν, «δὲν ἐπιθυμῶ νὰ εἶναι τις οὐδ' ὑπὲρ ἐμοῦ δειλός», καὶ ἐσώθη ἐκ τῶν πληγῶν, στομάτων τοῦ Ἄδου, οὕτω καὶ τὸ Γένος ἡμῶν δὲν ἀπέθανεν ἐκ τῶν φονικῶν κτυπημάτων, διότι αὐτὸ ἐκραταίωσεν ἑαυτὸ ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τοῦ θανάτου. Ἡ παραθάρρυνσις δὲ αὕτη ἦτο ἡ ὑπερηφάνια τῆς καταγωγῆς, ἣν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ ἡ παιδεία ἡ Ἑλληνικὴ ἀσβεστον ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν συνετήρουν. Ἡ παιδεία μάλιστα ἦτο ἡ κραταιοῦσα ἡμᾶς εἰς τὸ ψυχorroράγημα, ἀντίψυχον, ὅπερ ἐπανήγαγε τὸ Γένος εἰς τὴν ζωὴν ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς πτώσεως ἡμῶν, μὲ τὴν περὶ οὐρανὸν καὶ παρήγορον ὄψιν τῆς ἱσταμένη παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἐτοιμοθανάτου.

Ἄλλ' αὕτη ἡ Παιδεία, ἡ τοῦ κόσμου βασίλισσα, πενιχρὰ ἐνδευμένη ὑπὸ τὸ φῶς τῶ χρόνῳ τῆς σελήνης ἐπτοημένη προφαίνεται, οἱ δὲ τῶν Ἑλλήνων ὑψηλότερα ζητοῦντες παιδεύματα εἰς ξένας ἀπήρχοντο χώρας, ὅπου φυγάδες διέτριβον αἱ Μοῦσαι. Ἄλλ' ὁ χειμὼν παρήλθε, καὶ αἱ χελιδόνες τοῦ πνευματικοῦ βίου κουφόπτεροι ἐπανήλθον εἰς τὴν εὐωδιάζουσαν ἐκ τοῦ ἔαρος ἐθνικοῦ βίου Ἑλληνίδα γῆν. Οἱ σοφοὶ τῆς πατρίδος παῖδες, οὐχὶ πλέον ἐν τῇ ξένῃ βιοῦντες ἀλλ' ἐν αὐτῇ, ἀπὸ τῶν καθηγητικῶν ἐδρῶν—θρόνων τῆς ἀληθείας—ἐδίδασκον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων τὴν χάριν, τῆς ἐπιστήμης ἅμα τῆς ἄλλης παρέχοντες τὸ ἀδαμάντινον φῶς.

Τούτων ἰδοὺ ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις ὁ κραταιότατος εἰς μυρίαν ἀρετὴν, εἰς φιλοπονίαν, εἰς σοφίαν παντοδαπὴν.

Ἡ οὐσία ἴσως, ἐξ ἧς ἐκείνοι ἐπλάττοντο, ἦτο πολὺ μᾶλλον θεοειδῆς ἡμῶν τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων διδασκάλων, ὥστε αὕτω γενναῖα ἐποίει ν' ἀναδράμωσιν αἱ διάνοιαι αὐτῶν τοῦ Γένους ἴσως τὰ δεινὰ παρῴξυνον αὐτοὺς πρὸς τὴν μεγαλουργίαν, διότι ἡ ἡρεμία εἶναι πολλάκις τοῦ θανάτου προάγγελος, οἱ δὲ σοφοὶ καὶ ἡρωικοὶ κυβερ-

νήται ἀναδεικνύονται πρὸ τῶν καταγίδων. Κατάπληξις ἐκ τούτου καταλαμβάνει τὴν ψυχὴν ἡμῶν πρὸ τῆς πολυμαθείας τοῦ Εὐγενίου. Διότι καλῶς ἐγίνωσκε τὰς γλώσσας δέκα τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων ἔθνων, τῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ἀσιατικῶν. Εἰς μάθησιν δ' αὐτῶν ἐπόνησεν οὐχὶ ἐκ ματαιοσχόλου σπουδῆς, οὐδ', ὅπως ἄλλοι ποιοῦσιν, εἰς ἐπίδειξιν πολυγλώσσου μωρίας, ἀλλ' ἵνα τοὺς μεγάλους συγγραφεῖς ἐν τῇ προτύπῃ αὐτῶν μελετήσῃ, εἴτε ὁ Δάντης ἦτο ὁ συγγραφεὺς εἴτε ὁ Βάκκων εἴτε ὁ Κορνήλιος εἴτε ὁ Ἀραφ συγγραφεὺς τῶν Χιλίων καὶ Μιᾶς Νυκτῶν, ὅπως ἐξέμαθε καὶ τὴν ἑβραϊκὴν, ἵνα γνωρίσῃ τὴν Γραφὴν ἐν τῇ πρωτοτύπῃ. Καὶ μετέφρασεν ἐκ τῶν πλείστων τῶν γλωσσῶν τούτων καὶ ἐκ τῆς ῥωσικῆς πάμπολλα, χρήσιμα αὐτὰ εἰς τὸ Γένος νομίζων· διὸ κατέκρινάν τινες αὐτὸν ὅτι, περὶ ἔργα οὐχὶ ἀπαραίτητα διὰ τὴν τότε νεότητά τῆς πατρίδος καταπονούμενος, μετέφραζεν ἢ συνέγραφεν ἴδια αὐτοῦ. Ἀλλὰ βεβαίως ἐξ αὐτῆς τῆς φαινομένης ματαιοσχολίας ἐμαλοφρόνει τὸ Γένος, θαυμάζον τὴν ἀπέραντον καὶ ἰσχυρὰν σοφίαν τῶν τέκνων αὐτοῦ, καὶ οἱ νεώτεροι δὲ παρωξύνοντο εἰς μελέτας πολυπόνους εἰς τὴν λύτρωσιν ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ πνεύματος ἀγούσας, ἥτις εἰς τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας ἄγει τὴν αὐγὴν.

Καὶ ἀληθὲς μὲν εἶναι ὅτι αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ, εἰς πολὺ ἀρχαΐζουσιν φράσιν γεγραμμέναι, δὲν εἶναι διὰ τοὺς πολλοὺς, ἀλλὰ τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα δὲν γράφονται εἰ μὴ διὰ τοὺς ὑπερέχοντας ἐν παιδείᾳ, τινὰ δέ, ὥς ἡ διατριβὴ αὐτοῦ περὶ ἀθανασίας, τὰ στοιχεῖα μεταφυσικῆς, περὶ κατὰστάσεως τῶν ψυχῶν, ἡ λογικὴ, περὶ παλιόροιων γράφονται χάριν τῆς ἀριστοκρατίας μόνον τῆς διανοίας. Ἐθέλγετο δὲ οὐ μόνον ἡ σπουδάζουσα νεότης ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ὁ συνήθης δῆμος. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ ἅμα μὲν ὅτι, ὅπου ἐδίδασκεν, ἄθροοι συνέρρεον οἱ φιλομαθεῖς νέοι—ὥς ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Ἀκαδημίᾳ οἱ μαθηταὶ ἀπὸ εἴκοσιν ἀνῆλθον εἰς διακοσίους, δι' ὃ φημισθεῖς εἰς τὴν πατριαρχικὴν ἐκλήθη σχολὴν εἰς διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας—ἅμα δὲ ὅτι εἰς τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κηρύγματ' αὐτοῦ, τὰ περιβόητα γενόμενα, πυκνότατον συνέτρεχε τὸ ἐκκλησίασμα τοῦ πολλοῦ λαοῦ.

Κατεκρίθη δὲ ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτῷ καὶ ὅτι καινὰ δαιμόνια ἐκ τῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς φιλοσοφίας εἰσῆγεν εἰς τὴν θρησκείαν ἡμῶν. Ἴσως ἐπειδὴ ἐλεύθερος ἦτο φανατισμοῦ· διότι ἄλλως αὐτὸς οὐ

μόνον τὴν ὀρθόδοξον ὁμολογίαν συνέγραψεν ἀλλὰ καὶ τέσσαρα συγγράμματα κατὰ τῶν Λατίνων.

Διάνοια λάμπουσα θαυμασίως κατεῖχε τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν καὶ τοῦτο, πλὴν ἄλλων, μαρτυρεῖ ἡ ἐκ τῆς Λατινικῆς μεθ' ἱκανῶς ἀξίας λόγου ἐπιτυχίας μετὰφρασις τῶν Γεωργικῶν καὶ τῆς Αἰνηΐδος τοῦ Βεργιλίου εἰς στίχους ἡρωϊκοῦς. Εὐρεῖα δ' ἅψ' ἐτέρου διάνοια ἡσχολήθη καὶ περὶ θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ καὶ περὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Συνέγραψε δὲ ὁ φερέπονος ἀνὴρ περὶ τὰ τριάκοντα συγγράμματα καὶ μετέφρασε σχεδὸν τοσαῦτα. Τούτου ἕνεκα ὁ ὑπερέχων πάντων τῶν συγχρόνων αὐτῷ σοφῶν τοῦ Γένους κατὰ τὴν παιδείαν, «ὁ κατὰ τὰς συγγραφὰς ἀνάμιλλος πρὸς τοὺς συγχρονίσαντας αὐτῷ σοφοὺς Γερμανοὺς καὶ Γάλλους», ὑπὸ Αἰκατερίνης τῆς μεγάλης οὐ μόνον ἀρχιεπίσκοπος Σλαβωνίου καὶ Χερσῶνος κατέστη ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐταίρους κατελέχθη τῆς ἐν Ῥωσίᾳ Ἀκαδημείας τῆς αὐτοκρατορικῆς.

Ἄν δὲ πολλαχῶς ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, δὲν ἔπαυσεν ὁμως τὴν πατρίδα φιλῶν καὶ ποθῶν. Καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἔγραψεν ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας Γεωργίου τοῦ Καστριώτου, διότι ἡμεῖς καὶ τότε, ὅπως καὶ νῦν, ἀδελφοὺς ἐνομίζομεν τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ ἐκεῖνοι δέ, ἐπειδὴ δὲν εἶχον μεταπεισθῆ ἔτι διὰ χρημάτων, εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἐνόμιζον ἀνήκοντας ἑαυτοὺς. Προσέτι δ' ἔγραψε Στοχασμοὺς εἰς τοὺς παρόντας καιροὺς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ Ἰκετηρίαν ὡς ἐκ τοῦ γένους τῶν Γραικῶν πρὸς πᾶσαν τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην. Καὶ ἂν δ' ἐκάλει τοὺς ὁμοφύλους Γραικοὺς καὶ οὐχὶ Ἑλληνας, εἰς τὸ ἔθος ὑπῆκουε. Διότι ἄλλως καὶ «διδάσκων καὶ συγγράφων καὶ συζητῶν καὶ ἐρμηνεύων καὶ ἐρίζων» ἓνα εἶχε καὶ ἐδήλου πόθον, ἐν βούλευμα, τῆς πατρίδος Ἑλλάδος τὴν ἔξαρσιν ἐκ τῆς ταπεινώσεως εἰς τὴν ἐλευθερίαν.

ΗΛΙΑΣ ΜΗΝΙΑΤΗΣ

Ἡ θεία χάρις τοῦ πνεύματος αὐτῆς τὴν λάμψιν δὲν ἔβαλεν εἰς ἐλαχίστας τινὰς μόνον πόλεις ἐν τῇ γῇ τῇ Ἑλληνικῇ. Ἐφιλήθησαν μὲν κατ' ἐξοχὴν ἡ Μίλητος, ἡ Χίος, αἱ Θῆβαι, ἡ Κωνσταντινούπολις, τὸ δαιμόνιον μάλιστα πτολίεθρον αἱ κλειναὶ Ἀθηναί, ἀλλὰ τὸ φῶς αὐτῆς εὐμενῆς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἡμῶν κατέπεμψεν ἡ θεότης, καὶ οὕτω παρὰ τὴν Μίλητον καὶ τὴν Σμύρνην αἱ Κλαζομεναὶ ἐγένοντο μήτηρ τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ ἡ Ἀλικαρνασσὸς τοῦ Πανυσσιδος καὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ ἡ Τέως τοῦ Ἀνακρέοντος καὶ ἡ Καῦνος τοῦ Πρωτογένους, παρὰ τὰς Θήβας δ' ἐν τῇ Βοιωτικῇ Χαιρωνεῖα ἐγεννήθη ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἐν Ἀσκρῇ. Ὡσαύτως δ' ἐν Κιτίῳ μὲν τῆς Κύπρου ὁ Ζήνων ἐγεννήθη καὶ ἐν Σόλοις τῆς Κιλικίας ὁ Χρυσίππος, τῆς Θράκης δ' ἐν Μένδῃ μὲν ὁ Παιώνιος, ὁ Δημόκριτος καὶ Πρωταγόρας ἐν Ἀδδήροις καὶ ἐν Σταγειρίσι τῆς Μακεδονίας ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἐν Κυρήνῃ ὁ Εὐγάμων καὶ ἐν Ἑρμιόνῃ ὁ Λᾶσος καὶ ἐν Φλιούντι Τίμων ὁ σιλλογράφος, ὅπως Μέγαρα τὰ Ἰδελαιᾶ εἶδον γεννηθέντα τὸν Ἐπίχαρμον καὶ ἄλλαι δὲ ἀγνοοῦμεναι ἄλλως πολεῖναι γεννηθέντας ἐδέχθησαν ἐν τῇ φιλοστοργῇ ἀγκάλῃ αὐτῶν, τῇ πενιχρᾷ ἀλλ' εὐωδιαζούσῃ ἐξ ἀγνότητος, ἄνδρας παμμεγίστους ἐν τῇ πνευματικῇ τοῦ Γένους ἡμῶν ἱστορίᾳ. Καὶ δὲν εἶναι κατὰ πάντα δίκαια τὰ κομπάσματα τοῦ Ἀλκμᾶνος μετὰ καυχήματος λέγοντος ὅτι δὲν εἶναι Θεσσαλός, ἀλλὰ «Σαρδίων ἀπ' ἀκρᾶν» διότι ἂν τι λόγου ἄξιον ἐποίησεν, εἰς τὴν ἐν Σπάρτῃ παιδευσιν ὀφείλει τοῦτο ὁ Σαρδιανός, οὗτινος ἡ πατρίς μόνον ζῳώδεις Κροίσους καὶ Ἀλυάττας νὰ γεννᾷ δύναται· ἐν ᾧ οἱ Θεσσαλοὶ ἡγήθησαν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ χρυσομάλλου δέρατος καὶ συνετέλεσαν ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἰς τὸν μέγαν ἐθνικὸν ἀγῶνα, τὴν κατάκτησιν τῆς Τροίας, εἰσήγαγον δὲ αὐτοί, οἱ μετὰ τῶν Πιέρων Θρακῶν Πρωτοέλληνες καλούμενοι, εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα τὴν λατρείαν τῶν Μουσῶν καὶ τῶν Χαρίτων, ὅ τι καλοῦμεν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Δὲν

εἶναι δὲ δικαία καὶ τοῦ Σόλωνος ἢ πρὸς τοὺς Φολεγανδρίους περιφρόνησις καὶ τοὺς Σικινίτας· διότι νησίδες, σχεδὸν ἀνώνυμοι τότε—
 "Υδρα, Σπέτσαι, Ψαρά—κατὰ τοὺς νεωτέρους τῆς πατρίδος ἡμῶν χρόνους «ἐβάλλοντο φαεννὰν κρηπίδ' ἐλευθερίας».

Οὕτως ἐν Κεφαλληνία τὸ Ληξούριον διὰ δύο ἐκ τῶν τέκνων αὐτοῦ περικλυτὸν ἔχει γείνη, τὸν δαιμόνιον ποιητὴν τοῦ Ληξουρίου καὶ τῶν ἄλλων Σιχουρημάτων Ἀνδρέαν Λασκαράτον καὶ τὸν Ἥλιον Μηνιάτην, τὸν ῥήτορα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους διδάσκαλον.

«Ἡ καλὴ ἡμέρα ἀπὸ τὸ πρῶτ' φαίνεται» λέγει Ἑλληνικὴ παροιμία. Ἀποδεικνύεται δὲ σοφὴ ἐν τῷ πνευματικῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ, καθ' ὃν ἄνδρες, μέγιστοι γενόμενοι ἐν τῇ ποιήσει, ἐν τῷ ἄλλῳ ἐνρhythμῷ καὶ ὑψηλῷ λόγῳ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ, ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἐδήλωσαν τὴν ἀκμὴν αὐτῶν, ὅπως ὁ Θησεὺς μεῖραξ ἐτέλεσε τοὺς ἄθλους ἀπὸ Τροϊζήνης μέχρι Ἀθηνῶν. Εἶναι τὰ καταπλήσσοντα παιδία. Οὕτως ἡ Ἥρινα νεάνις ἀδρά ἔγραψε τὴν Ἠλακάτην καὶ ὁ Ἀριστοφάνης μεираκίσκος τοὺς Δαιταλεῖς καὶ τοὺς Βαβυλωνίους ὥς καὶ ὁ Δημοσθένης τὸν κατ' Ἀφόδου λόγον, κατὰ τοὺς νεωτέρους δὲ χρόνους ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος, ὁ Μόζαρετ, ὁ Σιέλλεϋ, ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ.

Τοιοῦτος καὶ ὁ Ἥλιος Μηνιάτης.

Διατρίβομεν ἐν τῇ Ἑνετίᾳ (1688). Οἱ κώδινοες τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καλοῦσι τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου. Ἡ ἱερουργία, ἣν τελοῦσιν οἱ τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος ἄρχοντες, ἡγεῖται δ' αὐτῆς ὁ μητροπολίτης Φιλαδελφείας, ἄγεται μεγαλοπρεπῶς, πυκνότατον δὲ εἶναι τὸ ἐκκλησίασμα.

Ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς λειτουργίας, καθ' ἣν ἡ διδαχὴ γίνεταί ἡ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου. Εἴμεθα ἐν χώρῳ τοῦ ναοῦ, ἐξ οὗ ἀκούομεν μόνον, ἀλλὰ δὲν θεώμεθα τὸν κήρυκα τοῦ θεοῦ λόγου, ὅστις ἄρχεται· «Προβαίνει ἀπὸ τὴν λαμπρὰν πύλην τῆς ὥραιστατης ἀνατολῆς ἡ λευκόμορφος μηνύτρια τοῦ Ἥλιου ἡ ῥοδοδάκτυλος αὐγή, οὕτω δὲ προβαίνει καὶ ἀπὸ τὴν ἡλιοστάλακτον πύλην τοῦ Οὐρανοῦ ὁ ἀγλαοπυρσόμορφος τοῦ Θεοῦ Ἀρχάγγελος, ὁ λαμπρὸς καὶ καθαρὸς Γαβριήλ». Οὕτω προβαίνων ὁ μεираκίου παρθενικὴν φωνὴν ἔχων ἐξηγητῆς ἄγει ἡμᾶς εἰς θεολογικῆς σοφίας λειμῶνας. Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ δὲν βαδίζει καθημαξευμένην ὁδόν, δογμάτων μόνον ἐρμηνευτῆς γιγνόμενος, ἀλλ' εἰς δεήσεις πρὸς τὴν μεσήτριά τῶν χριστιανῶν τρέπεται περιπαθεῖς, δεήσεις οὐχὶ μόνον ὑπὲρ σωτηρίας τῶν ψυχῶν αὐτῶν μετὰ θάνατον, ἀλλ' ὑπὲρ σωτηρίας τῶν ἀγόντων τὴν ἐορτὴν Ἑλλήνων χριστιανῶν, ἀπὸ τοῦ ἀντιχρίστου τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὁσμανίδου τυράννου. Καὶ οἰμωγαὶ καὶ ὀλουγαὶ καὶ δάκρυα καὶ οἶστρος ἐνθουσιασμοῦ κατέλαβεν ἡμᾶς πάντας, ὅτε ὁ ῥήτωρ ἔλεγε· «Ποία ἀνθρώπινος γλῶσσα ἡμπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ

τὰ μεγαλεῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐστόλισε τὴν ἱεράν σου ψυχὴν τὸ πανάγιον Πνεῦμα; τόσον εἶναι βαθύ καὶ ἀπειρον τῶν ἀπείρων σου ἐπαίνων τὸ πέλαγος, ὅπου εἰς αὐτὸ βυθίζεται καὶ ὁ νοῦς τῶν μακαρίων Ἀγγέλων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγώ, κεχαριτωμένη Παρθένε, περνῶ μὲ σιωπὴν τὰς ἀρετάς σου θαυμάζων αὐτὰς μόνον μὲ τὴν διάνοιαν. Καὶ ἐδῶ πίπτοντας εἰς τοὺς παναυχράντους σου πόδας ἄλλο δὲν ἐπιθυμῶ ἀπὸ σὲ παρὰ τὴν ἁμαχόν σου προστασίαν πρὸς βοήθειαν τοῦ φιλοχρίστου στρατοῦ¹, πρὸς διωγμὸν καὶ ἐξολόθρευσιν τοῦ ἀντιθέου Τυράννου. Ἐως πότε, πανακίρατε Κόρη, τὸ τρισάθλιον γένος τῶν Ἑλλήνων ἔχει νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰ δεινὰ μιᾶς ἀνυποφέρτου δουλείας; ἕως πότε νὰ τοῦ πατῆ τὸν εὐγενικὸν λαιμὸν ὁ βάρβαρος Θρᾷξ; . . . Ἄ! Παρθένε! ἐνθυμήσου πῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα πρότερον παρὰ εἰς ἄλλον τόπον ἔλαμψε τὸ φῶς τῆς ἀληθινῆς πίστεως· τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐστάθη τὸ πρῶτον, ὅπου ἄνοιξε τὰς ἀγκάλας, καὶ ἐδέχθη τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ . . . Λοιπὸν παρακαλοῦμέν σε, χάρισαί του τὴν προτέραν τιμὴν· σήκωσέ το ἀπὸ τὴν κοπρίαν τῆς δουλείας εἰς τὸν θρόνον τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος, ἀπὸ τὰ δεσμὰ εἰς τὸ σκήπτρον. Καὶ ἂν αἱ φωναί μας δέν σε παρακινούσιν εἰς σπάγχνος, ἅς σε παρακινήσουσι τοῦτα τὰ πικρά μας δάκρυα. . . »

Τὸ κήρυγμα μετὰ μικρὸν ἐπεράνθη. Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν δὲ τῆς λειτουργίας συνεδράμομεν πάντες πρὸς τὸν ῥήτορα. Τίς οὗτος; ἐπίσκοπός τις; ὁ διευθύνων τὸ Φλαγγινιανόν; ἄλλος τις μέγας εἰς σοφίαν ἀνὴρ; Ὑπὸ τὴν εὐλογοῦσαν χεῖρα τοῦ μητροπολίτου Φιλαδελφείας, ἐν τῇ ἀγκάλῃ λάμποντος ἐκ χαρᾶς πατρός, τοῦ πρωτοπαπᾶ Κεφαλληνίας Φραγκίσκου Μηνιάτου, ἦτο ὁ ἀργυρόφωνος ῥήτωρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πατρίδος, εὐγενῶν καὶ τετιμημένων γονέων υἱός, φαῖδρὸν τὴν ὄψιν καὶ χάριν ὄλως ἀγνὴν ἀποπνέον παιδίον, δέκα ἐννέα ἐτῶν.

Διὰ τὴν εὐφυῖαν ταύτην καὶ ἐπειδὴ κράτιστος ἤδη ἦτο περὶ τὰ Ἑλληνικά, τὰ Λατινικά καὶ τὰ Ἑβραϊκά γράμματα, ὅπως καὶ περὶ τὴν Φιλοσοφίαν, τὴν Θεολογίαν καὶ τὰ Μαθηματικά, σχολάρχης κατέστη ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσιν ἐτῶν ὁ χθὲς μαθητὴς τοῦ Φλαγγινιανοῦ Φροντιστηρίου, καὶ ἐπὶ τριετίαν αὐτὸ διηύθυνεν.

Ἄλλ' αὕτη ἡ πάτριος γῆ πόσον εἶναι δι' ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας προσφιλέης. Καὶ ὁ Μηνιάτης ὡς ὁ Ὀδυσσεὺς ἀντὶ τῆς Καλυψοῦς Ἑνετίας εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ἤλθε τῆς ἐκεῖ σχολῆς διευθυντῆς, κήρυξ

¹ Ὁ λόγος ἀπηγγέθη τῇ 1688. Ὁ ῥήτωρ εὔχεται ὑπὲρ τοῦ φιλοχρίστου στρατοῦ τῶν Ἑνετῶν, ὅστις τότε εἶχε ἀνακτίσῃ τὸ πλεῖστον τῆς Στερεᾶς, καὶ τὴν Πελοπόννησον, πλὴν τῆς Μονεμβασίας.

τῆς εὐσεβείας πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ὅπως καὶ κήρυξ τῶν ἀληθειῶν τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ κάλλους τοῦ Ἑλληνος λόγου. Ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσιν ἐννέα ἐτῶν «ἐψηφίσθη διδάσκαλος τοῦ Γένους» ἐν Ἑνετίᾳ, καὶ τοιοῦτος τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐγένετο, πλὴν τῆς Ἑνετίας, διδάξας ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἐν Ζακύνθῳ, ἐν Κερκύρᾳ, ἐν Ναυπλίῳ, ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Μεγάλῃ Σχολῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς ὁψιῶς του αὐτῆς—τὴν δξύτητα τοῦ νοῦ αὐτοῦ δηλούσης—τὴν κοσμιότητα τοῦ ἥθους εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, τὸ ἀγνὸν ἐν τῇ φιλίᾳ, τὴν ἀπροσποίητον ἀγάπην τοῦ χριστιανοῦ ἐμβάλλον.

Διὰ τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν δξύτητα τοῦ νοῦ Ἑνετοὶ στρατάρχαι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γῇ καὶ πρέσβεις προσέλαβον αὐτὸν παρ' ἑαυτοῖς. Ἄλλ' ὁ Μηνιάτης οὔτε ὑπὸ τῶν μετὰ σεβασμοῦ περιποιήσεων ἐκείνων, ὅπως οὐδ' ὑπὸ τῶν ἐκπάγλων τιμῶν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Λεοπόλδου ἐθέλχθη, ἀλλὰ τὸν πόθον θάλπων ἐν τῇ καρδίᾳ ὡς κήρυξ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὡς διδάσκαλος ἐν τῷ σχολείῳ νὰ καταπαλαίσῃ τὴν ψυχοφθόρον ἀδιαφορίαν ἐν τῇ πίστει πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν ἐθνοβλαβῇ ἀπαιδευσίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν καθέδραν τὴν διδασκαλικὴν καὶ εἰς τὸν ἄμβωνα τοῦ ναοῦ, καὶ ἐπληρώθησαν μελιφθόγγων ῥημάτων τῶν Ἑλλήνων αἱ ἀκοαὶ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως μέχρι Ἑνετίας. Ἐκ τούτου ὁ ἄτυφος καὶ οὐδαμῶς φιλόδοξος προετίμησε τὴν θέσιν τοῦ σχολάρχου καὶ ἱεροκλήρυκος Ναυπλίου καὶ Ἀργους ἀντὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου Χριστιανουπόλεως (Τριφυλίας). Καὶ ἐδέχθη μὲν μετὰ ἐν ἔτος θερμῶς παρακληθεὶς τὴν ἐπισκοπὴν Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς κήρυκος δὲν ἔπαυσε, καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ, περὶ ὧν Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος εἶπεν ὅτι «ἡδίστην ἀποστάζουσι χάριν», ἤκούοντο ἀπὸ Ἀργολίδος μέχρι Πατρῶν.

Ἐκάμφθη ὑπὸ τοῦ πολυπόνου ἀγῶνος καὶ ἀπέθανεν ἐν Πάτραις ἐν ἡλικίᾳ τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν ἐν ταῖς ἀγκάλαις τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Δάκρυα τῆς φλεγούσης ὀδύνης τοῦ γέροντος βρέχουσι τοῦ υἱοῦ τὴν ὄψιν, ἥτις τὴν προσήνειαν ἐδήλου καὶ τὴν πραότητα τῆς ψυχῆς, τὸ ἄδολον τοῦ φρονήματος, τὸ σεμνὸν καὶ κόσμιον καὶ θεοσεβές.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ

Εἶναι χώροι τινὲς καὶ ἐν τῇ βίῳ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος οὐχὶ μὲν ἄθικτοι, ὥς ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις ὁ Ἴππιος Κολωνός, ἀλλ' ἱεροὶ ὥς ἐκεῖνοι. Τοιοῦτοι ὁ χώρος, ἐνθα ὑπέστη τὸ μαρτύριον ὁ Διαῖκος, τὸ Μεσολόγγιον, τὸ ἔξω τῆς Μονῆς τῆς Ἀγίας Λαύρας πλάτωμα, ὅπου ἐστήθη τὸ λάβαρον τῆς Ἐπαναστάσεώς μας.

Τοιαύτη καὶ ἡ πλατεῖα τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐν Ναυπλίῳ.

Ἀλλὰ τί ἔχει τὸ οὕτω θαυμάσιον ὁ ὑπὸ ταπεινῶν οἰκημάτων περιβαλλόμενος οὗτος χώρος, πλήν τοῦ καλοῦ ναοῦ; Καὶ ἤθελέ τις εἶπῃ· «ἐκεῖ ὀλίγον περαιτέρω πρὸς δυσμὰς ἡ πλατεῖα εἶναι, ὅπου τὸ οἶκημα ἔδρυται τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Βενετῶν ἀρχιστρατήγων, καὶ τὸ μνημα τοῦ εἰς πολεμικὴν, εἰς πολιτικὴν, εἰς κοινωνικὴν ἀρετὴν ἀμωμήτου Δημητρίου Ὑψηλάντου». Ἀλλ' ἀποκρινόμεθα· ἐνταῦθα ἔχομεν ἐκ τῶν μάλιστα περισέμων χώρων τῆς πατρίδος, ὑψηλὸν αἰρόμενον ὅσον τὸ Παλαμήδιον, ὅτ' ἐπάτησεν αὐτὸ ὁ Σταϊκόπουλος· διότι ἐγένετο βωμός, ἐφ' οὗ ἐτελέσθη θυσία ὑπὲρ σωτηρίας τῆς πατρίδος, τὸ ἔσχατον χαροπάλαιμα περὶ τῶν ὄλων ἀγωνιζομένης.

Τοῦ θύτου τῆς ἱεροτελεστίας ταύτης Γεωργίου τοῦ Γενναδίου τὴν ἱερὰν κορυφὴν νὰ στεφανώσω θέλω. Ἀλλ' ὁ στέφανος δὲν θέλει εἶναι ἄξιος τοῦ ἀνδρός· ἐκ τῶν πενιχρῶν ἀνθέων ἀγριδίου πλέκω τὸ στεφάνωμα ἀγλαομόρφου νύμφης εὐγενοῦς.

Σφίζουσι μὲν βεβαίως τὴν πατρίδα οἱ πειθαρχοῦντες, οἱ εὐτακτοί, οἱ εὐσεβεῖς, οἱ ἀνδρεῖοι πολεμισταί. Ἀλλ' οὗτοι εἶναι τι ὕστερον, ἡγούμενον δὲ καὶ πρωτεῦον εἶναι οἱ παιδεύσαντες αὐτοὺς τὸ νὰ πείθωνται εἰς τοὺς ἀνωτέρους, νὰ εἶναι εὐσεβεῖς, ἀπροφασίστως νὰ χωρῶσι πρὸς τοὺς κινδύνους. Οὗτοι δὲ οἱ παιδεύοντες αὐτοὺς οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν εἶναι καὶ οἱ νομοθέται· διότι ὁ Ἀχιλλεὺς ἦτο μὲν πατροδίδακτος, ἀλλὰ παρὰ τὸν πατέρα ὁ Χεῖρων διὰ τῆς διδασκαλίας κατέστησεν αὐτὸν ἓνα τῶν μεγίστων ἡλιακῶν ἡρώων· διότι οἱ παῖδες Ἀθηναίων ἐν Μαραθῶνι, ἐν Ἀρτεμισίῳ καὶ Σαλαμῖνι «ἐδάλοντο φαεννὰν κρηπίδα ἐλευθερίας», διότι ἐπαιδεύοντο ὑπὸ τῶν νομοθετῶν νὰ τηρῶσι τὸν ὅρκον «οὐ περὶ πλείονος ποιήσομαι τὸ ζῆν τῆς ἐλευθερίας». Ὅταν δ' ἑλλείπωσιν οἱ τοιοῦτοι θεόληπτοι τοῦ πρέποντος δημηγόροι, λαοὶ ὄλοι, στρατοὶ ὄλοι συνήθως μᾶζα ἀποτεθαρρυσμένων ἢ στίφος ὀρνέων ἀρπακτικῶν γίγνεται.

Εἶχε πέσῃ λοιπὸν τὸ Μεσολόγγιον· ἐκ τῆς φρουρᾶς δὲ τῶν ἐννέα χιλιάδων ἡμιθέων χίλιοι ὀκτακόσιοι πελεμισταὶ μετὰ πέντε γυναικῶν καὶ ἑπτὰ παιδίων σκελεθρῶδεις ῥακενδύται «ἀνυπόδητοι καὶ θηριοπρόσωποι» ἔφθασαν δύο σχεδὸν μῆνας μετὰ τὴν ἔξοδον εἰς Ναύπλιον πρὸς τὴν αὐτῇ Κυβέρνησιν ὡς εἰς ἀγκάλην μητρὸς. Ἐδείξεν αὐτῇ ὅτι οὐχὶ ἀδίκως ἐκαλεῖτο *Ψωροκώσταινα*· διότι ξένη, ἄπνοος καὶ ἄστοργος ἐφάνη κουφόνους, ἀναξία τῶν μεγίστων καιρῶν καὶ τῶν περὶ ἀφανισμοῦ τοῦ Γένους κινδύνων. Ἀφράστων κινδύνων· διότι ὁ μὲν Κιουταχῆς μετὰ τὴν ὑποταγὴν ὅλης τῆς Στερεᾶς εἶχεν ἤδη εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὁ Ἰσραήμ δ' ἐπῆρχετο κατὰ τοῦ Ναυπλίου αὐτοῦ. Καὶ ἐκεῖνη κατεῖχε μὲν ἀδρανοῦντα τὸν Κολοκοτρώνην, ἄφηνε δ' ἐξ ἀδυναμίας στρατιώτας ἀνδρείους ὑπὸ φιλάρπαγας καὶ φιλοπρώτους καπεταναίους ν' ἀναταράττωσι τὰ πράγματα δεινῶς. Ψυχορράγημα τῆς πατρίδος. Μετ' ὀλίγον θ' ἀντηχήσῃ ἀνὰ τὴν γῆν ὁ κῶδων τοῦ θανάτου τῆς Ἑλλάδος. Θάρρος τότε, ἀντίψυχον σωτηρίας ἔπνευσεν εἰς τὴν ψυχομαχοῦσαν ὁ μέγας διδάσκαλος, ὁ Γεννάδιος, καύχημα τοῦ Γένους καὶ χαρὰ γενόμενος αὐτοῦ καὶ σωτηρία.

Ἡ θεία λαλιά, ὅταν ἐρμηνευτὴς ψυχικῶν συναισθημάτων ὑψηλῶν εἶναι, τοιαῦτα ἐξεργάζεται. Πρὸς τοὺς ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου συνελθόντας Ἑλληνας ὁ Γεννάδιος ὠμίλησε. Τὴν δόξαν τῆς πατρίδος ἀνέμνησε, τὰς νίκας, τοὺς θριάμβους, ἀλλὰ καὶ τὸν τρομερὸν ἐπιkreμáμενον κίνδυνον τοῦ ἀφανισμοῦ. Εἰς θεσπέσιον ἐνθουσιασμὸν αἵρεται, ἀλλὰ καὶ θρηνεῖ καὶ δάκρυα θαλερὰ χύνει καὶ αἶνους τῆς ἀνδρείας ψάλλει καὶ τοὺς αἰτίους καταρᾶται τῆς κακοδαίμονος συμφορᾶς καὶ ὕμνους λέγει καὶ ἐγκώμια εἰς τὴν θυσίαν ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας, ὧν ὁ ἕως τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὁ μονάρχης ἦτο. Καὶ ἡ θυσία αὕτη, εἶπε, δὲν εἶναι, παγχάλεπόν τι ἔργον, ἀλλὰ τι ὀλως πρόχειρον, ἔρανος πάνδημος χρημάτων.

Δὲν ἐδείχθη δὲ εἰς τοὺς ἀκρωμένους δεινὸς σύμβουλος μόνον, ἀλλ' ἔβαλε πρῶτος εἰς τὸ μέσον ὅτι τὸ πενιχρὸν περιεῖχε βαλάντιόν του. Καὶ ὑπὸ θείας μανίας εἰς ῥητορείαν ὑπερνέφελον αἰρόμενος προσέθηκεν· «ἐπειδὴ ἡ συνεισφορά μου αὕτη εἶναι οὐτιδανή, ὁδολὸν δὲ ἄλλον δὲν ἔχω νὰ δώσω ἰδοὺ πωλῶ ἑμαυτόν. Τίς θέλει διδάσκαλον διὰ τὰ τέχνα τοῦ ἐπὶ τέσσαρα ἔτη; Ἄς καταβάλλῃ ἐνταῦθα τὸ τίμημα». Καὶ τὸ ἔργον συνετελέσθη. Ἐκ τῆς γενομένης δὲ εἰσφορᾶς ἐξεστράτευσαν οἱ νικηταὶ τοῦ Χαϊδαρίου, τῆς Δοβραίνης, τῆς Ἀραχώδης, τοῦ Διστόμου, τοῦ Κερατσινίου, καὶ ἡ Στερεὰ Ἑλλάς ἀπηλευθερώθη μέχρι τῶν προθύρων τοῦ Μεσολογγίου.

Πατρίς καὶ ἐλευθερία ἰδοὺ ἡ ἐνιαία δίμορφος θεότης, εἰς ἣν ἐκεῖνος ἐλάτρευε, «καὶ εἰς τὰς λέξεις ταύτας ἐγένετο ἑξαλλος ὑπὸ συγκινήσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ» καὶ ἐν τῇ δημοσίῳ βίῳ καὶ ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν ἀναστροφαῖς καὶ μάλιστα ἐν τῇ σχολείῳ. Διότι πάντοτε

καὶ τοὺς Ἑλλήνας κατὰ τὰς θυσίας πρὸς τὴν πατρίδα ἐξετίμα καὶ τοὺς ξένους κατὰ τὴν ἀγάπην αὐτῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐγένετο ὁ ἀγαθὸς καὶ πρῶτος ἀκάθεκτος εἰς ὀργήν, ὁ γλυκὺς καὶ προσηγητὴς θηριώδης κατὰ τῶν ἀδικούντων ὁπωσδήποτε αὐτὴν καὶ ὁ γλυκὺς φίλος τῆς νεότητος κατηρᾶτο αὐτήν, ἂν ξένα ᾗθη ἐδέχετο, ἂν ἀπεμακρύνετο τῆς ἀρετῆς, λέγων ὅτι «θὰ ἀποστραφῇ αὐτοὺς ὁ θεός, ἂν δὲν γείνωσι καλλίτεροι τῶν γερόντων». Καὶ τοῦτο, τὴν ἐμπνευσιν παντὸς ἀγαθοῦ, τὴν ἀγνωστάτην μάλιστα λατρείαν πρὸς τὴν ἁγίαν μητέρα τὴν Ἑλλάδα, ἔργον ἀληκτον εἶχεν ἡ διδασκαλία αὐτοῦ καθ' ἅπαντα τὸν βίον. Γινώσκων ὥς ἐταιριστὴς προσεγγίζουσιν τὴν ἡμέραν τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως, τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας κατηνάλισκεν εἰς τὸ νὰ ἐμπνέῃ θεῖον ἐνθουσιασμόν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν ὁ δαιμόνιος, ὅπως κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἐν Βουκουρεστίῳ τοῦ Παναθηναϊκοῦ τοῦ Ἰσοκράτους. «Εἰκονίζων τότε τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, διδάσκαλον καὶ κορωνίδα τῶν ἔθνων, ἣτις εἶχε καταστῇ τότε τῶν λαῶν χλεύη καὶ ἐξουθένωμα, περιγράφων δὲ τὴν γλυκειάν τῆς ἀπελευθερώσεως ἐλπίδα ἐξερράγη εἰς δάκρυα, ἅτινα ἐξῆψαν τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν ἀκροατῶν εἰς κεραυνώδεις ἐπευφημίας». Καὶ ἦτο ἀρρήτου μεγαλείου τὸ θέαμα ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Βουκουρεστίου, ὅτε ἀνηγγέλθη ἡ διάβασις τοῦ Προϋθου ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου. Ὁ μέτριος καὶ σύμμετρος τὸ ἀνάστημα μεγαλοπρεπέστατος ἦρθη ἐπὶ τῆς διδασκαλικῆς καθέδρας, ὁ παιδρὸς συνήθως καὶ τοὺς τρόπους ἀπλούστατος ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ ὡς ἐμπνευσμένος προφήτης τοῦ Γένους τὴν ἀνάστασιν μαντευόμενος ἀπήγγειλε καὶ οἱ μαθηταὶ ἐπανελάβον τὸν ὄρκον τῶν ἐφήδων τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν. Καὶ δὲν ἐδείχθησαν ἐν λόγοις μόνον γενναῖοι ἐκεῖνοι, ἀλλὰ κάθοπλοι ὑπὸ τὸν Γενναδίον συνέδραμον παρὰ τὸν Ὑψηλάντην καί, ὅτε οὗτος ἐπεμψεν αὐτὸν τὸν διδάσκαλον εἰς Τρανσυλβανίαν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐπαναστάσεως, οἱ μαθηταὶ τοῦ Γενναδίου, ἐν οἷς ὁ Καντακουζηνός, ὁ ἐνθεὸς ποιητὴς θυρίων Ἀνδρόνικος καί, ὁ ἐν Δραγατσανίῳ φονευθεὶς ἐκατόνταρχος Ρίζος, ἐπλήρωσαν τὸν Ἱερὸν Λόχον.

Ἡ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν λατρεία τοῦ Γενναδίου καθ' ἅπαντα τὸν βίον οὐδέποτε ἐνέλιπεν αὐτῷ. Ἐγεννήθη ἐν δουλείᾳ ἐλεύθερος, ἐν Σηλυβρίᾳ τῆς Θράκης, ὅπου ἐκ Δόλιανης τοῦ Ζαγορίου τῆς Ἡπείρου διὰ τοῦ πατρὸς ἱερέως Ἀναστασίου τὸ φιλελεύθερον ἀνάσπαστος εἶχε γείνη ὁ οἶκος αὐτοῦ. Καὶ μᾶς ἐνθυμίζει τοῦ Ἀνδρῶν τὸ μεταξὺ εὐτελῶν νητταρίων γεννηθὲν κύκνου νεογνόν. Πάντοτε ἐλευθέρᾳ ἡ ψυχὴ του καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγνωστῇ ἐράστρια· διὰ τοῦτο καὶ μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἰργάσθη ὡς πρόεδρος ἐπαναστατικῆς ἐπιτροπείας τῆς Ἡπείρου καὶ πικρὰ ὀργὴ ἐπινγεν αὐτὸν διὰ τὸν ἄθεον τότε πόλεμον τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας κατὰ τοῦ

ἀγῶνος ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Τὸ φιλελεύθερον δ' αὐτοῦ μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο· αὐτὸς ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους, οὕτινος τὰς παραδόσεις ἤκουον ἡγεμόνες τῆς Μολδοβλαχίας, ὁ Καποδίστριας καὶ οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἐπαναστάσεως, οὕτινος κατὰ τὴν διάβασιν ὑπανίσταντο μετὰ σεβασμοῦ οἱ τραχεῖς στρατιῶται, ὃν ὁ Κολοκοτρώνης ἐκάλει «ἅγιον ἄνθρωπον καὶ πατέρα τῆς πατρίδος», εἰς ὃν μετὰ τὰ ἐν Ναυπλίῳ προσεφέρετο ἡ κυβέρνησις τῆς χώρας, ἡ δὲ βασίλισσα Ἀμαλία ὕστερον παρεκάλει ν' ἀναδεχθῇ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ὑπὸ τῶν Κυβερνήσεων τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐκρίνετο ἄξιος διὰ τὴν Γερουσίαν, ἰδρυθεῖσαν «διὰ τοὺς τὰ μέγιστα εὐεργετήσαντας τὴν πατρίδα». Ἐν ᾧ λοιπὸν ταπεινοῦ τινος ἐγωῦστοῦ ἡ ψυχὴ ἤθελε πληρωθῇ ἀγανακτήσεως, ἐν ᾧ πολλοὶ ἔλεγον ὅτι «καὶ Βεδουῖνοι θὰ προσεφέροντο ἀνθρωπινώτερον», καὶ ἄλλας δὲ ὑπέστη εἰς ὕδριν ἀδικίας, καὶ ἐν ᾧ αἱ διευθύνσεις τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς τῆς Σμύρνης καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς ἐδίδοντο αὐτῷ ἀντὶ χιλίων καὶ πλέον δραχμῶν τὸν μῆνα, δὲν ἐδέχθη λέγων ὅτι εἶναι ἀδύνατον ν' ἀναπνεύσῃ τὸν ἀέρα δουλευούσης γῆς καὶ ὅτι ἐπεθύμει τὰ ὁσπία του νὰ κατατεθῶσιν ἐν γῇ ἐλευθέρᾳ.

Δὲν ἦτο δὲ μόνον ἐν λόγοις γενναῖος, ἀλλ' ἤλθε μὲν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν τοῖς μεγίστοις γενομένοις αὐτῇ κινδύνοις τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἰβραήμ, τὰ ὅπλα δὲ τοῦ πολέμου λαθὼν ἐστράτευσεν εἰς Κάρυστον ὑπὸ τὸν Φαβιέρον, ὁπότεν «ἀνυπόδητος καὶ φθειριὼν καὶ ἡλιόκαυστος» ἐπανῆλθεν.

Τὸ γενναῖον δὲ δὲν δεικνύεται ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πολεμικοῖς μόνον· διότι εἶναι πολλάκις πολλῷ κινδυνωδέστερον ἐν εἰρήνῃ. Καὶ ὁ Γεννάδιος οὐ μόνον μετὰ παρρησίας ἀκαταπλήκτου ἤλεγχεν ἢ συνεβούλευε τοὺς ἄρχοντας, ὡς τὸν Καποδίστριαν, τὸν Κωλέττην, τὸν Μαυροκορδατον, οὐ μόνον ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ διοικητοῦ τῆς Ὀδησοῦ κόμητος Λαγχερῶν ἀπήτησε καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπισκεφθῇ πρῶτην τὴν Ἑλληνικὴν σχολὴν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἐλθὼν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἀλλὰ καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ, ὅπου καὶ ἡ δῆλωσις τῆς ἐλπίδος ἀναστάσεως τοῦ Γένους ἐγκλημα ἦτο καὶ ποινὴν εἶχε τὸν θάνατον, ἀφώδητος ἐκήρυττε τὴν ἐλευθερίαν. Ἐλευθερίαν δὲ λέγων δὲν ὑπενόει τὴν ἀκολασίαν, ἀλλὰ τὴν εὐκοσμον ἐν νόμοις συμβίωσιν ἐλευθέρων πολιτῶν, ἥτις εἶναι «ἡ μόνη πηγὴ τῆς κοινῆς βίου τοῦ ἔθνους καὶ ἰδίᾳ ἐνὸς ἐκάστου εὐδαιμονία».

Καὶ παρεῖχεν παράδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους τὴν ἄσπilon ἄνευ φιλοκερδείας φιλοπατρίαν αὐτοῦ, τὴν ἀδιάφθορον δικαιοσύνην, τὸ ἀνδροπρεπές, τὴν λιτότητα, τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὸ γυμνὸν πάσης σχολιότητος εἰς τοὺς τρόπους καὶ ἅμα τὴν προσήνειαν καὶ εὐγένειαν ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀναστροφαῖς. Τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ μαρτυρεῖ ὅτι ἐν Ὀδησοῦ ἠρνήθη τὴν ἀπονομὴν τίτλου εὐγενείας, ἡθελε δὲ

ν' ἀπέλθῃ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, ἵνα μὴ ὑποβληθῇ εἰς τὸ ξύρισμα τοῦ μύστακος, ὅπερ εἰς ὕδριν ἔκρινεν αὐτοῦ ὡς Ἕλληνας. Τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι αὐτὸς ὁ πανταχοῦ ἐπιβαλλόμενος καὶ εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς πολιτείας, ὃν νεανίσκον μετὰ σεβασμοῦ ἤκουε διδάσκοντα αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας αὐτὸς ὁ «βαθείας καὶ ἀμφιλαφοὺς παιδείας» ὑπὸ μετριοφροσύνης ἐκοσμεῖτο εὐοσμώσης, καὶ δὲν ἐπήρθη, ὅτε τὸ ἐν Λειψία Πανεπιστήμιον ἀνείπεν αὐτὸν διδάκτορα ἐπὶ τιμῇ γνώμῃ ἀνδρῶν σοφωτάτων. Καὶ ὅτε δὲ ἡ φωνὴ τοῦ Ἑθνους ἐκάλει αὐτὸν εἰς τὴν πανεπιστημιακὴν καθέδραν, ἐκεῖνος ἤρνετο ποθὼν νὰ ἐμμείνη εἰς τὴν ἐν τῷ Γυμνασίῳ διδασκαλίαν λέγων «οὐαὶ τῇ οἰκοδομῇ, ἣτις στερεῶς μὲν στεγάζεται, σαθρῶς δὲ θεμελιούται».

Καὶ τὴν γνώμην ἔχων τὴν ἀληθινοῦ φωτός, ὅτι διὰ τῆς παιδείας σφύζονται τὰ ἔθνη, καὶ εἰς τῆς Φιλακπαιδευτικῆς Ἑταιρείας τὴν ἰδρυσιν συνετέλεσε καὶ τῆς Ῥιζαρείου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἄλλων ἰδρυμάτων, ἐπέμενε δὲ καὶ ἐν ἡλικίᾳ ἐβδομήκοντα ἐτῶν διδάσκων. Καὶ ἦτο καὶ τότε (1854) ἡ διδασκαλία του, ὅπως πρὸ τριάκοντα ἐπτὰ ἐτῶν (1817) ἐν Ὁδησσῷ «ἀληθινὴ ἱεροτελεστία» καὶ τὸ Γυμνάσιον καὶ ἡ Ῥιζαρείος «ἄλλος οἶκος θεοῦ».

Καὶ ἐνταῦθα ἀπέθανεν, ὡς στρατιώτης, ἄτρεστος πρὸ τοῦ ἐπελαύνοντος ἀκατασχέτου θανάτου. Διότι ἡ χολέρα ἐφλεγε τὰς Ἀθήνας καὶ πάντες ἐτρέποντο εἰς φυγὴν· οἱ δὲ μαθηταὶ τῆς Ῥιζαρείου ἤθελον νὰ δραπετεύσωσιν. Ἡ σχολὴ θὰ διελύετο Ἐσπευσεν εἰς σωτηρίαν λέγων πρὸς τοὺς οἰκείους κωλύοντας αὐτόν· «ἀφήσατέ με νὰ ἔλθω ὅπου τὸ καθήκον μὲ καλεῖ». Ἐπορεύθη πεζῇ ὑποσχάζων ἐκ ρευματισμοῦ. Ἐδίδαξεν ἀφόδητος καὶ ἀπὸ τοὺς γλυκεῖς καστανοὺς ὀφθαλμούς του ἐξεπέμποντο λαμπηδόνες ἐνθουσιασμοῦ καὶ σοφίας.

Δὲν ἦτο ἀπροσδόκητον τῆς χολέρας τὸ θανάσιμον πλήγμα.

Ὡς ὁ ἱεροφάντης τῶν Ἐλευσινίων ἐφονεύθη ἐναγκαλιζόμενος τὸν βωμόν τῆς Δήμητρος ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀλαρίχου, οὕτως ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς καθέδρας τῆς διδασκαλίας ὁ Γεννάδιος τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς — βωμόν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὀψηλοῦ — ἐναγκαλιζόμενος, ὁ «θεῖα μανία σύναυλος», ὁ ὡς ἀληθῶς διδάσκαλος τοῦ Γένους.

Τοιοῦτοι οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους, ὁμολογηταὶ καὶ μάρτυρες τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος

Ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ ὁ ἀστερισμὸς στέφανος. Προτείνω οἱ ἀστρονόμοι ἡμῶν νὰ ὀνομάσωσιν ἕκαστον τῶν ἀστέρων αὐτοῦ διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν μυσταγωγῶν τοῦ πατρὸς Ἑλληνικωτάτου φρονήματος τούτων, τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ.

Καταστροφή τοῦ Παρθενῶνος ὑπὸ τῶν Βενετῶν καὶ Ἑρήμεως τῶν Ἀθηνῶν.—Σύμμικτα.—Κεφαλληνίας χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες.—Γυναικῶν κύρια ὀνόματα ἐν Κυνουρία.—Ἐκθεσις τοῦ γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ.—Ἐθνικὴ ψυχὴ· λόγος εἰς τὴν 25 Μαρτίου.—Ἄλωςις τῆς Πόλεως.—Γλῶσσα κομψή καὶ γλῶσσα συρφετώδης.—Ἱστορία τῶν καλῶν τεχνῶν.—Μακεδονίας χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες.—

Ἐν τῷ Περιδικῷ Τύπῳ.

Ἱστορικά. Μεσσηνιακοὶ Πόλεμοι (ἄρθρ. 1-11).—Ὁθρυάδας (ἄρθρ. 1-3).—Ἀδικίαι τῆς ἱστορίας.—Φιλοκίνδυνον τοῦ Ἀλεξάνδρου.—Πύρρος ὁ μέγας (ἄρθρ. 1-30).—Βυζάντιον (ἄρθρ. 1-15).—Βελισάριος (ἄρθρ. 1-12).—Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας (ἄρθρ. 1-4).—Μανουὴλ Κομνηνός.—Ἀνάκτησις τῆς Πόλεως.—Πολιορκία τῆς Πόλεως· ναυμαχία τῆς 20 Ἀπριλίου 1453.—Βούλγαροι (ἄρθρ. 1-8).—Ἑλληνικαὶ Ἐπαναστάσεις (1457-1808). Ἐπαναστάσεις ἐν συμμαχίαις, Ἐπαναστάσεις ἄνευ συμμάχων· Κλέφται· Ἐλεύθερα ἀρματολίκια· Λάμπρος Κατσώνης· καταδρομεῖς τῆς Σκιάθου· Βλαχάβας· Νικοτσάρας (ἄρθρ. 1-40).—Πάσχα τῶν κλεφτῶν.—Τελευταῖα τῶν ἀγώνων τοῦ Σουλίου (ἄρθρ. 1-6).—Πόρταις στοῦ Βαρνή.—Ἀλαμάν. (ἄρθρ. 1-10).—Υπέστη τὸ μαρτύριον ὁ Διάκος;—Μάχη Γραβιάς (ἄρθρ. 1-6).—Μάχαι Βρυσακίων (ἄρθρ. 1-7).—Παράδοσις τῆς Ἀκροπόλεως.—Νάουσσα, Ἐλασσών, Σέρβια, Κοζάνη κλπ. (ἄρθρ. 1-5).—Δερβενάκια, Ἀγινόρι (ἄρθρ. 1-11).—Οἱ Ἐπανήσιοι κατὰ τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας.—Γεώργιος Παξηνός.—Μονεμβασιά (ἄρθρ. 1-3).—Πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου· Βασιλάδι, Ντουλμας, Αἰτωλικόν, Κλείσοβα. Τὸ κανόνι τοῦ Τζόρνα. Χριστὸς ἀνέστη (ἄρθρ. 1-8).—Ἀνέκδοτα τῆς Ἐπαναστάσεως.—Ἀνέκδοτα τοῦ Καραϊσκάκη.—Ἱστορικὰ τηλεβόλα.—Ἡ στραταρχικὴ ῥάβδος.—Ὁ βοερικὸς πόλεμος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις (ἄρθρ. 1-3).—

Ἀρχαιολογικά. Κρῖνα, αἱ Παλαιόταται Ἀθῆναι.—Ἡ σπηλῆ τῶν Μοιρῶν.—Ζῦθος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.—Γελοτοποιοὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.—Ἀνασκαφαὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.—Κύπριος, οὐχὶ αἰολικὸς θυμὸς.—Γιτιάδας.—Μοῦσαι καὶ Χάριτες (ἄρθρ. 1-3).—Ἕλληνες καὶ βάρβαροι· Φῶς ἡμερότητος· Νόμος, Κόσμος· Ἐλεύθερον βῆμα· Θεοί, Ἡρώες (ἄρθρ. 1-16).—Πανα-

θήναια (ἄρθρ. 1-10).—Διονύσια.—Πομπαί, θυσίαι, μνημόσυνα.—Μυστράς (ἄρθρ. 1-3).—Χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες Ἀθηνῶν καὶ Ναυπλίου.—Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Ἀθηνῶν.—Ἐπιγραφαὶ χριστιανικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος.—

Ἀθλητικά. Ἑλληνικὴ εὐαγγελία.—Διώξιπτος.—Εὐβώτας.—Εὐμάστας.—Δωριεὺς ὁ Διαγόρου.—Ταυροσθένης καὶ ταχυδρομικαὶ περιστεραί.—Διамάντω.—

Παλαιὰ καὶ νέα παράλληλα. Τὰ Δωδεκαήμερα.—Δημῶδεις μῦθοι παραβαλλόμενοι πρὸς παλαιούς.—Ἡ περὶ τὸ κύριον ὄνομα πρόληψις τῶν Ἑλλήνων.—Οἰδίπους καὶ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης.—Ἡ περὶ Ἀσκληπιοῦ δημῶδης παράδοσις.—

Γραμματολογικά. Περὶ κωμῳδίας (ἄρθρ. 1-28).—Οἱ Βάτραχοι τοῦ Ἀριστοφάνους.—Ὁ Σωκράτης καὶ αἱ Νεφέλαι τοῦ Ἀριστοφάνους.—Αἰωνιότης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.—Γεώργιος Γεμιστός ὁ Πλήθων.—

Ἑθνικὸν Πάνθεον. Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, Θεόφιλος ὁ Παλαιολόγος, Δουκᾶς Νοταρᾶς, Γεώργιος Φραντζῆς, Ἑλένη ἡ Καντακουζηνή, Μαρσούλλα ἡ κόρη τῆς Δήμνου, Φώτιος ὁ μέγας, Κύριλλος ὁ Λούκαρις, Διονύσιος ὁ Τρίκκης, Φιλόθεος ὁ Σαλώνων, Σαμουήλ, Γρηγόριος ὁ Ε', ὁ Κύπρου Κυπριανός, Χορτάτσι, Λέων Καλλέργης, Ψαρομήλιγγος, Γεώργιος Δασκαλάκης, Κορκόδεϊλος Κλαδάς, Μιχαήλ Ῥάλλης, Κούρμας, Χρήστος Γρίβας, Μπουκουβάλας, Ἀνδρίτσος, Ζαχαριάς, Βλαχάβας, Νικοτσάρας, Κατσαντώνης, Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Νικηταρᾶς, Ἀναγνωσταρᾶς, Παπαφλέσας, Ἡλίας Μαυρομιχάλης, Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, Φώτος Τζαβέλλας, Κίτσος Τζαβέλλας, Μάρκος Βότσαρις, Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, Δημήτριος Ὑψηλάντης, Ἀθανάσιος Καρπενισιώτης, Γεωργάκης Ὀλύμπιος, Δουβουνιώτης, Δῆκος, Ὀδυσσεύς Ἀνδρίτσου, Κτενᾶς, Παπανδρέας Μόρης ὁ Κοκκοβιστιανός, Καρατάσος, Ἀγγελῆς Γωβιός, Ῥαζηκότσικας, Γούρας, Καραϊσκάκης, Λάμπρος Κατσώνης, Γεώργιος Ἀνεμογιάννης Παξηνός, Ἰακωβάκης Τουμπάκης, Μισαούλης, Παπανικολῆς, Κανάρης, Νικόλαος Ἀποστόλης, Ρήγας ὁ Φεραίος, Σκουφᾶς, Τσακάλωφ, Ξάνθος, Ἀνδρέας Λικίνιος, Παπαδιαμαντόπουλος, Κρεββατᾶς, Λάζαρος Κουντουριώτης, Ἀνδρέας Ζαΐμης, Καποδίστριας, Χριστόδουλος Σῶζος.—

Ἀλλά παντοῖα. Ὁ ἄλιεύς τοῦ Αἰγαίου (διήγημα).—Ἐργάτης.—Ἀρχέδημος ὁ νυμφόληπτος.—Τὰ θαύματα τοῦ Ἀσκληπιοῦ.—Ἑθνικὴ ψυχὴ.—Κύπρος.—Μεγαλοῖδεῖται.—Δικέφαλος αἰετός.—Ἀγία Λαύρα.—Ἡ σημαία τῆς Ἀγ. Λαύρας.—Οὐ φονεύσεις.—Ἐπιστολαὶ ἐξ Ἀδου.—Ἑλλάδος περιήγησις ὑπὸ Pausanias (ἄρθρ. 1-4).—Οἱ πρόσκοποι (ἄρθρ. 1-3).—Ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου.—Ἀπὸ τῆς Δωδώνης.—Ἀνδρεία καὶ εὐσέβεια (ἄρθρ. 1-20).—Παίδευσις πολιτῶν (ἄρθρ. 1-17).—Τούτῳ νίκα (ἄρθρ. 1-29).—Εἰς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα (ἄρθρ. 1-16).—Μαυρομιχάλοι.—Πρὸ τοῦ Τύμβου (λόγος ἐν Μεσολογίῳ).—Πῶς νὰ τιμᾶται ἡ 29 Μαΐου.—Εἰς Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον ἐπιβώμιος ὕμνος.—